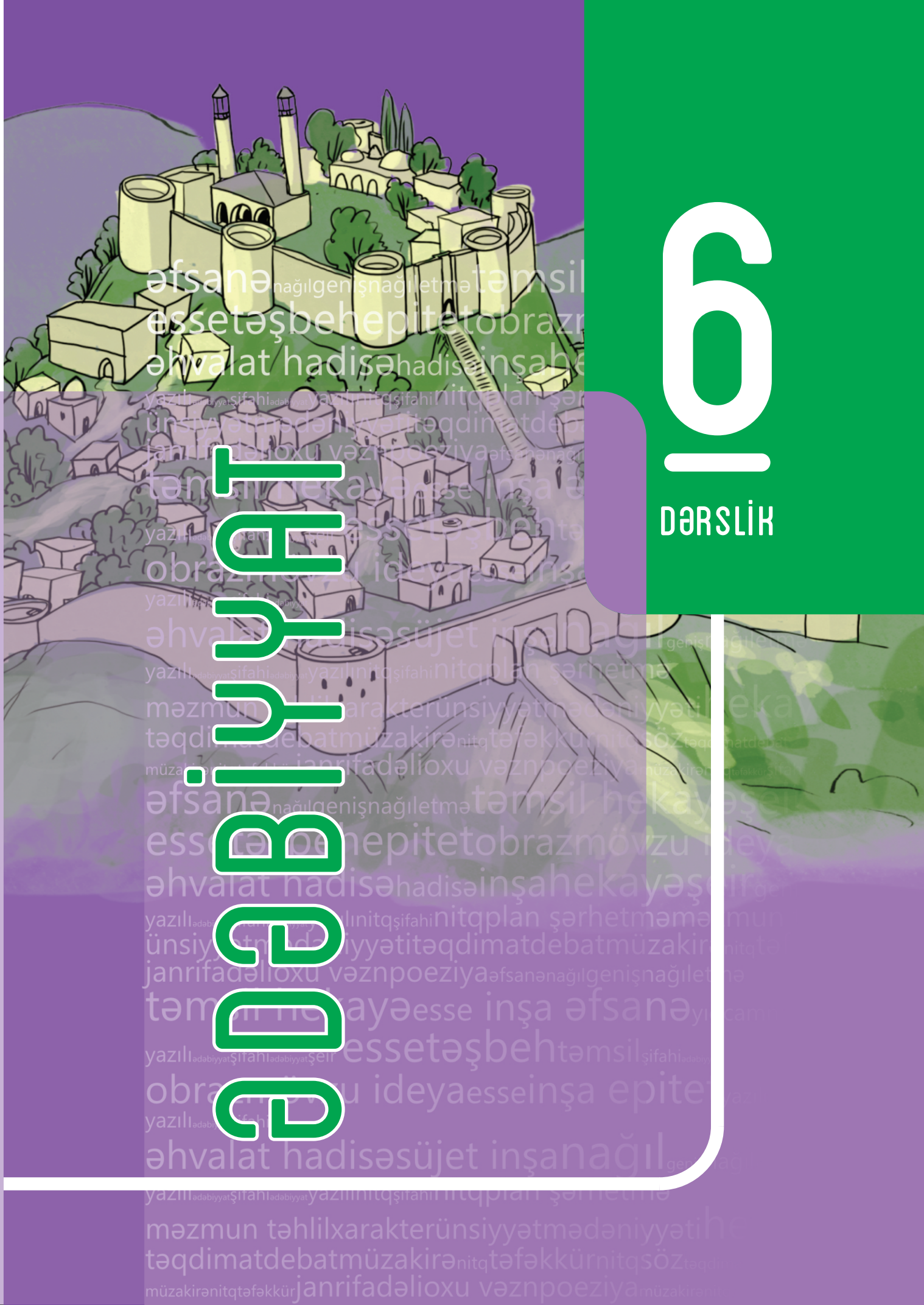

6

DƏRSLİK

TE R R E S T E

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ

Musiqisi *Üzeyir Hacıbəylinin,*
sözləri *Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!

Minlərlə can qurban oldu,
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDƏR ƏLİYEV

AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

Soltan Hüseynoğlu, Aynur Cəfərqızı, Ülkər İsmayılqızı

ƏDƏBİYYAT

Ümumi təhsil müəssisələrinin 6-cı sinifləri üçün ədəbiyyat fənni üzrə dərslik

6

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi bn@bakineshr.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

B

A

K

I

N

Ə

Ş

R

ƏDƏBİYYAT-6

Başlıqlar

Dərsliklə necə işləməli	5
Bədii ədəbiyyat zövq və bilik mənbəyidir	6

1 ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATINDAN NÜMUNƏLƏR

Su həsrəti	10
Qanlı daş	15
İlyas	19
Alı kişi ("Koroğlu" dastanından)	30

2 UŞAQ DÜŞÜNCƏSİ, UŞAQ DÜNYASI

Viktor Hüqo. KOZETTA	42
Naibə Yusif. DƏRS	53
Zahid Xəlil. DOSTLAR	64

3 YURD SEVGİSİ, QƏHRƏMANLIQ SƏHİFƏLƏRİ

Süleyman Abdulla. AZƏRBAYCAN BAYRAĞI	68
Məmməd İsmayıl. VƏTƏN SEÇİLMƏZ	71
Nəbi Xəzri. İSTİQLAL MARŞI	73
Mikayıl Rzaquluzadə. AND	76
Eyvaz Zeynallı. TƏNHA NAR AĞACI	78

4 MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR, YAŞAYAN HİKMƏTLƏR

Abbasqulu ağa Bakıxanov. QURD VƏ İLBİZ	90
Seyid Əzim Şirvani. QAZ VƏ DURNA	94
Xəlil Rza Ulutürk. LAYLAM MƏNİM, NƏRƏM MƏNİM	96
Mahirə Nağıqızı. ANA DİLİM	100
Səməd Behrəngi. BALACA QARA BALIQ	104

5 TƏBİƏTİN GÖZƏLLİYİ, TƏBİƏTƏ QAYĞI

Elçin Hüseynbəyli. QƏSD EDİLMİŞ GÖZƏLLİK	120
Ramiz Qusarçaylı. PAYIZ	130
Rahil Məmməd. İLİN QIZIL FƏSLİ	134
Bayram Həsənov. BULAQ BAŞINDA	137

İnşanı necə yazmalı	148
Esseni necə yazmalı	151
Layihə (I yarımlı)	153
Layihə (II yarımlı)	174
İfadəli oxuda istifadə edilən şərti işarələr	195
Lüğət	196
Dərslikdəki bəzi terminlərin izahı	206
Oxumağı məsləhət görürük	207

Dərsliklə necə işləməli

Yadasalma – mövzu ilə bağlı öyrənilmiş biliklərin yada salınması, maraq və istəklərin ifadə edilməsi məqsədini güdür.

Öyrəndiklərinizi yoxlayın – oxunmuş mətnin necə qavranıldığını aşkara çıxaran test tapşırıqları təklif edilir.

Möhkəmləndirmə. Zənginləşdirmə – mətnin əhatəli və dərinlən mənimsənilməsi məqsədilə tətbiq olunan tapşırıqları əhatə edir.

Nitqinizi və düşüncənizi zənginləşdirin – mətnlə bağlı şifahi və yazılı təqdimatlar, fərqli formalarda nağıletmələr üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Yaradıcı iş – yaradıcılıq bacarığının inkişafı üçün tapşırıqları əks etdirir.

Müzakirə – bədii əsərin ideya məzmunu ilə bağlı fərqli formalarda (debat və s.) işin təşkilini nəzərdə tutur.

Xatırlatma. Dərinləşdirmə – nəzəri anlayışların dərinləşdirilməsi və yeni məlumatın öyrənilməsi üçün tətbiq edilir.

Araşdırma. Təhlil – bədii əsərlərin ideya məzmunu üzrə araşdırmaların və nəticələrin təhlili üçün nəzərdə tutulmuşdur.

İfadəli oxu – bədii əsərlərin ifadəli oxusu üzrə bilik və bacarıqların inkişafı üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Tətbiq. Ümumiləşdirmə – mənimsənilmiş bilik və bacarıqların yeni və fərqli təlim materialı üzrə tətbiqi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Növbəti dərsə qədər – irihəcmli əsərlərin asudə vaxtda müəllimlə edilməsi tövsiyə edilir.

Yadasalma • Uşaqların çətin, əzab-əziyyətli həyatından danışılan əsərlərlə tanışsınız mı? Belə əsərlər sizdə hansı hisslər yaradıb?

II DƏRS I ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

III YARADICI İŞ

II MÜZAKİRƏ

III XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

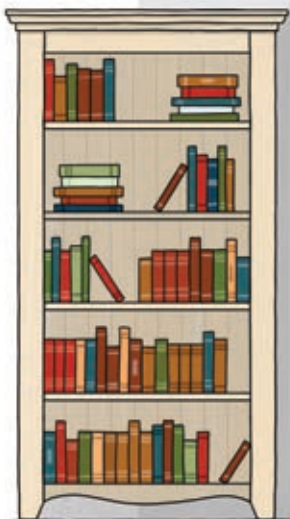
II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

 Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Mühüm mətləbləri müəyyənləşdirməyə çalışın.

Bədii ədəbiyyat zövq və bilik mənbəyidir

Əziz şagirdlər!

İstər aşağı siniflərdə, istərsə də beşinci sinifdə çoxlu bədii əsərlə tanış olmusunuz. Onlardan bir qismi şifahi, bir qismi isə yazılı ədəbiyyatın nümunələri olub. Həmin əsərlərin müxtəlif mövzularda olduğunu da unutmamısınız. Vətənimizə, onun təbiətinin gözəlliklərinə, ana məhəbbəti və qayğısına, uşaq dünyası və uşaq taleyinə həsr edilmiş onlarla əsər sizin xatirənizdə dərin iz salıb. Bu əsərlər insan və təbiət haqqında təsəvvürünüzü xeyli zənginləşdirib. Bədii nümunələrin öyrənilməsində bununla məhdudlaşmamısınız. Həmin nümunələrin oxusu, araşdırılması və dəyərləndirilməsi ilə bağlı bacarıqlara da yiyələnmişiniz. Altıncı sinifdə öyrənəcəyiniz əsərlər oxu və dəyərləndirmə ilə bağlı mənimsədiyiniz təcrübəni daha da inkişaf etdirəcəkdir. Əlbəttə, bu əsərlər məzmununa, təbliğ etdiyi dəyərlərə görə əvvəlki siniflərdə öyrəndiklərinizdən fərqlənir; onların məzmunu geniş, ifadə etdikləri fikirlər daha zəngindir. İndi siz daha diqqətli, məsuliyyətli olmalısınız. Bədii əsərlərdəki gözəlliyi duymaq, ondan zövq almaq, onu qiymətləndirmək, hiss və düşüncələrinizi başqalarına çatdırmaq üçün ciddi çalışmalısınız. Maraqlı cəhət bir də budur ki, bədii nümunələrdə insana lazım olan çoxlu məlumat, müxtəlif elm sahələrinə aid biliklər də əksini tapır. Elə buna görə də çox vaxt “ədəbiyyat həyat dərslidir” deyirlər. Bax məsələnin bu tərəfi də sizi diqqətli olmağa səsləyir. Bütün bunlara nail olmaq üçün dərslərinizdəki tövsiyələri, sual və tapşırıqları yerinə yetirməyə, sinif yoldaşlarınızla daim əməkdaşlıq etməyə səy göstərməlisiniz.

Bilirsiniz ki, yazıçı əsərini yaradarkən sözlərdən istifadə edir. Deməli, incəsənətin digər növlərindən fərqli olaraq həyatı, insan taleyini əks etdirmək üçün bədii ədəbiyyatın imkanları daha genişdir. Amma sözlə yaradılan sənəti – bədii ədəbiyyat nümunələrini duymaq, onunla nəfəs almaq asan deyildir. Bədii əsəri oxuduqca təsvir olunanları təsəvvürünüzdə, gözünüzün önündə canlandırmağınız vacibdir. Deməli, söz ehtiyatınız çox, təsəvvürünüz zəngin, hissləriniz zərif olmalıdır... Bunun üçünsə bədii əsərin düşünən oxucusu olmaq vacib şərtidir. Düşünərək, anlayaraq mütaliə edən oxucu əsərdəki obrazların hisslərini sanki özü də yaşayır, baş verən hadisələrin şahidi kimi danışır. Elə buna görə də əsəri iki dəfə oxumaq faydalıdır. İlkin oxu əsərdə təsvir olunanlar haqqında sizdə müəyyən təsəvvür yaradır, hisslərinizi canlandırır. Lakin əsərdəki fikirləri, mətləbləri ətraflı başa düşmək üçün onu ikinci dəfə oxumaq lazım gəlir. Buna “dərinləşdirilmiş oxu” deyilir. Dərinləşdirilmiş oxuda hər sözün, cümlənin üzərində daha çox dayanmaq, düşünmək faydalıdır. Belə olanda əsərdə nədən danışıldığını,

onun alt qatındakı gizlinləri anlamaq mümkündür. Nəticədə əsər haqqında öz sözünüzü, fikrinizi deməkdə çətinlik çəkmirsiniz. Ən əsası isə əsərdə ifadə olunmuş gözəllik sizə zövq verir, məzmundan asılı olaraq qəlbiniz sevinc, fərəh hissi ilə dolur. Aşağıdakı nümunələr bu deyilənləri aydın təsəvvür etməyinizə səbəb olacaqdır.

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- valeh
- şəffaf
- mənbə
- hövzə
- təəssürat

I MƏTNLƏRİ OXUYUN

1. Fərqli rəngdə verilmiş sözlərin mənasını müəyyənləşdirin.
2. İlk oxunun yaratdığı təəssüratı bölüşün. Sonra növbəti tapşırığın üzərində işləyin.

Ana Kür

Günəş yenidən çıxdı. Çayın hər iki sahilinə səpələnmiş şəhli otlar, güllər, çiçəklər günəşə boylanır, onu salamlayırdılar. Havada gecənin sərinliyi hələ də duyulur, ətrafda səs-səmir eşidilmirdi. Kür də sanki yorulmuşdu, bütün gecəni nəriləti-gurultu salan çay indi quzuya dönmüşdü: sakitcə axır, hərdən pıçılısı eşidilirdi... Bu pıçılısı elə bil səhərin gözəlliyinə **valeh** olmuş çayın **hey-rət dolu** səsi idi. Qəribədir... Kürün suyu da durulmuşdu, bulanıq deyildi, **şəffaf** da demək olmazdı, hava rəngində idi. Baxanda adamın canına bir rahatlıq yayılırdı. Lal axan çay yoluna aramla davam edir, göz işlədikcə uzanır, elə bil ki günəşə çatmağa çalışırdı.

Elçin Hüseynbəyli

Kür çayı

*Mənbəyini Türkiyədən, Qars vilayətinin ərazisindəki Qızıl Gədik dağının şimal-şərq **yamacından**, 2740 metr yüksəklikdən götürür. Uzunluğu 1515 kilometr; **hövzəsinin** sahəsi 188 min kvadratkilometrdir. Kür çayının 906 kilometr Azərbaycan Respublikasının ərazisindən keçir. O, Türkiyə, Gürcüstan ərazilərindən axaraq Azərbaycan ərazisinə daxil olur. Burada özünün ən böyük qolu olan Araz çayı ilə birləşərək Xəzər dənizinə tökülür. Azərbaycan ərazisindəki Qanıx, Qabırri, Türyan, Ağstafa, Şəmkir, Tərtər, Xaçın və başqa çaylar Kür hövzəsinin çaylarıdır.*

3. “Ana Kür” mətni ilə bağlı hiss və düşüncənizi aşağıdakı sualların əsasında izah etməyə çalışın.

- Günəşin yenidən çıxdığını seyr etmisinizmi? O sizə necə təsir edib?
- Çayın hər iki sahilinə səpələnmiş şəhli otların, güllərin, çiçəklərin günəşə boylanması gözünüzün qarşısında canlandı mı? Belə bir mənzərə görmüsünüzmü?
- Gecədən qalmış sərinliyi, səssizliyi duydu nuz mu?

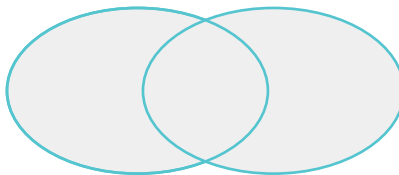
- Çayın “nəritli-gurultu” salmasını necə təsəvvür etdiniz?
- Çayın pıçıltısı necə izah olunur? Bunu təsəvvür edə bilərsinizmi?
- Çay suyunun durulmasını necə təsəvvür edirsiniz?
- Çayın “lal axması” nə deməkdir? Bu barədə düşündünüzmü?
- “Lal axan çay yoluna aramla davam edir, göz işlədikcə uzanır, elə bil ki günəşə çatmağa çalışırdı” cümləsi sizdə hansı təəssürat və ovqat yaratdı?

4. Mətni ikinci dəfə oxumağa – dərinləşdirilmiş oxuya ehtiyac duyduunuzmu?

5. “Kür çayı” mətni ilə bağlı aşağıdakı sualların üzərində düşünün. Yığcam cavab hazırlayın.

- Kür çayı haqqında yeni nə öyrəndiniz?
- Mətn sizin hisslərinizə daha çox təsir etdi, yoxsa düşüncənizə? Bunun səbəbini izah etməyə çalışın.

6. Mətnlərin oxşar və fərqli cəhətlərini Venn diaqramında əks etdirin.

II XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Bədii ədəbiyyat • Oxuduğunuz əfsanə, rəvayət, nağıl, hekayə, şeirlərdəki hiss-həyəcan, qəhrəmanların taleyi, hadisələr diqqətinizi dərhal çəkib, sizi ciddi maraqlandırır, düşündürüb... Bədii əsərin oxucunu cəlb etməsinin səbəbləri çoxdur. Bir səbəb də odur ki, əsərdə təsvir olunanlar şirin, təsirli dillə danışılır, maraqlı bədii təsvir vasitələrindən geniş istifadə olunur. Nəticədə gözlərinizin qarşısında fərqli, rəngarəng mənzərələr canlanır, sizdə müxtəlif hisslər baş qaldırır... Bu deyilənlər bədii ədəbiyyatın mühüm xüsusiyyətləridir. Siz bədii olmayan mətnlərlə, əsərlərlə də tanışsınız. Onlarda müəyyən məlumat verilir, elmi fikir ifadə olunur. Belə əsərlərdə konkret faktlardan, rəqəmlərdən, terminlərdən geniş istifadə edilir. Siz tarix, təbiət, riyaziyyat dərslərinə belə mətnlərlə tanış olursunuz. Bu mətnlər sizi rəqəmlərin, faktların üzərində düşünməyə, onları müqayisə etməyə, nəticə çıxarmağa yönləndirir. Həmin mətnlər daha çox mühakimələrinizə təsir edir.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərslərinizdəki “Su həsrəti” əfsanəsini oxuyun. İlk oxudan sonra mətnə təsvir olunanların sizə aydın olub-olmaması üzərində düşünün. Ehtiyac yaranarsa, mətni dərinləşdirilmiş oxunun tələblərinə (hər cümlədə əksini tapmış hiss və düşüncənin, əsərdəki başlıca mötəblərin, hadisələrin səbəb və nəticəsinin aydın duyulması, təsvir olunanların təsəvvür edilməsi və s.) uyğun yenidən mütaliə edin.

ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATINDAN NÜMUNƏLƏR

Ədəbiyyatımızın yaranma tarixi çox qədimdir. Onun şifahi və yazılı olaraq iki yolla yarandığını bilirsiniz.

Şifahi ədəbiyyatın tarixi daha qədimdir. Hələ yazının olmadığı dövrlərdə meydana gələn şifahi ədəbiyyat nümunələri zaman keçdikcə çoxalıb, məzmunca zənginləşib və onun müxtəlif növləri yaranıb.

Bu nümunələrdə xalqın arzusu, istəyi, qarşılaşdığı çətinliklər, fərəhli, kədərli günləri əksini tapıb.

Şifahi ədəbiyyat nümunələrində insanların həyat, əmək, təbiət, sülh, müharibə və s. haqqında düşüncələrinə geniş yer verilir.

Bu bölmədə əfsanə, nağıl və dastan nümunələri ilə tanış olacaq, onları araşdıracaq, dəyərləndirəcəksiniz.

SU HƏSRƏTİ

(əfsanə)

Yadasalma • Öyrəndiyiniz əfsanələri xatırlayın. Onlarda daha çox kədərli, yoxsa fərəh doğuran hadisələr təsvir edilir?

DƏRS **OXU** • **ANLAMA**

1. Mətni oxuyun.

2. İlk təəssüratınızı aşağıdakı suallar əsasında bölüşün.

- Əsərdə diqqətinizi daha çox çəkən nə oldu? Nə üçün?
- Karvandakı insanların taleyi sizi düşündürdümü?
- Əfsanədən hansı hiss və düşüncə ilə ayrıldınız?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

İşgalçılar tərəfindən təqib olunan **karvan** gecə-gündüz yol gedir. **Tuluqlarda** su ehtiyatı çoxdan qurtarmışdır. Susuzluqdan dodaqları çatlamış adamlar danışmırlar, başlar sinəyə enmiş, addımlar ağırlaşmışdır. Qaçqınların arasında çoxlu gənc var. Onlardan ikisi – qardaş və bacı karvanın lap sonunda yanaşı addımlayır. Arabir başlarını qaldırır ümid dolu nəzərlərini irəli **zilləyirlər**. Oğlan taqətdən düşmüş bacısı Ceyranı geri qalmağa qoymur, onu özü ilə aparır...

Bir neçə gün sonra hərəkət etmək daha da çətinləşir. Qız artıq əldən düşüb, gedə bilmir, ayaq üstə tab gətirə bilməyib yığılır. Əsən **xəzri narın** qumu qızın qara, gur saçlarına doldurur. Göz yaşlarında islanmış qum ağırlaşır...

Yaşca böyük olan qardaşı bir anlığa ayaq saxlayır. Əyilib bacısını qolları üstə qaldırır. Ağır addımlarla karvanın

- Qızmar günəşin altında səhrada hərəkət etməyin çətinliyini təsəvvür edə bildinizmi? Fikrinizi ətraflı izah edin.
- İnsanların vəziyyətini duydunuzmu? Bunu necə izah edərsiniz?

ardınca gedir. Üç gündən sonra oğlan da **taqətdən** düşür, daha hərəkət edə bilmir.

İndi heç bir qüvvə: nə xilas olmaq ümidi, nə həyat eşqi onun **dadına** çatır, taqətdən düşdüyünü duyan gənc huşsuz bacısını ehtiyatla yerə qoyur. Diz çökür, əllərini göyə qaldıraraq yalvarır:

– İlahi, kömək əlini bizdən əsirgəmə!

Ucsuz-bucaqsız səhra çarəsiz gəncin səsinə udur... Qəhər onu boğur... Gəncin qara gözlərində iki damla yaş görünür. Damlalar yerə düşür... Birdən-birə yer aralanır, bulaq suyu fəvvarə vurur. Ceyranın həyatı xilas olur. Lakin acı **tale** qaçqınları rahat buraxmır. Qəddar düşmən bütün bu günləri karvanın izinə düşüb onu bulaq başında haqlayır. Düşmən atlıları bulaqdan axan gur, **şəffaf** suyu görüb heyrlənirlər. Su onlar üçün də həyat demək idi. Sayca çox olan amansız düşmənlə döyüş başlanır.

Məğrur Ceyran düşmən atlılarının yaxınlaşdığını görüb gözlərini göyə qaldırır, yanıqlı səslə deyir:

– Uca Tanrı, məni daş elə, qaya elə...

Düşmənlər və karvan adamları gözlərinin qarşısında baş verənlərdən donub qalırlar. Əllərini göyə qaldırmış ağ paltarlı Ceyran bir göz qırpmında daş heykələ çevrilir.

Heyrət və qorxudan təşvişə düşən işğalçılar elə həmin andaca bulaq suyunun qurduğunu da görürlər. Onlar həyəcan içində: “Su, qayıt, su, qayıt!” – deyər qışqırmağa başlayırlar. Düşmənlər özlərini bulağa yetirəndə səhra bulaq suyunu artıq sorub qurtarmışdı...

- Karvanla irəliləyən insanlar üçün ən böyük təhlükə nə idi?
- Taqətdən düşmüş gənc oğlanın keçirdiyi hissləri duyduunuzmu? Bunu izah edə bilərsinizmi?
- Onun haqqında ilkin təəssüratınız nə oldu?
- Gənc qız – Ceyran ölümdən necə xilas oldu?
- Düşmənlər karvanla necə rəftar etdilər?

SÖZLƏR TANIŞ- DIRMI?

- təəssürat
- münaqişə
- karvan
- tuluq
- zilləmək (gözünü)
- xəzri
- narın (qum)
- taqət
- dadına çatmaq
- tale
- məğrur
- fəryad

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əfsanənin məzmununa aid ikidən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın.
2. Əfsanədən seçdiyiniz cümlələrdən birinə epitet, digərinə isə bənzətmə əlavə edin. Cümlələri əvvəlki variantları ilə müqayisə edib məzmununda yaranmış fərqi izah etməyə çalışın. Cədvəldən istifadə edin.

Mətdən seçilmiş cümlələr	Cümlələr epitet və bənzətmə artırıldıqdan sonra

3. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlətməklə yığcam mətn yazın. Mətn bədii, yaxud məlumatlandırıcı ola bilər. Mövzunu özünü seçin.
4. İcra etdiyiniz işlərin nəticələri ilə sinfi tanış edin. Yoldaşlarınızın cavablarına münasibət bildirin.

III XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Əfsanə janrının xüsusiyyətləri barədə məlumatınız var. Möcüzəli hadisələrin əks olunduğu əfsanələrin müxtəlif mövzularda olduğunu da bilərsiniz. Əfsanələr daha çox təbiət hadisələri və varlıqları, keçmişdə baş verənlər, xalqın həyatı, məişəti, adət-ənənəsi və s. bağlı yaranır.

Əfsanə ilə nağılların həm oxşar, həm də fərqli cəhətləri var: hər ikisində sehrli qüvvələr, möcüzəli hallar olur. Əfsanələrdə də nağıllarda olduğu kimi, insanlar daşa, bulağa, qayaya çevrilirlər. Nağıllarda bu, sehrli qüvvələrin, əfsanələrdə isə söz, arzu, alqış, qarğış sayəsində baş verir. Əfsanələrdə adı çəkilən yer, qaya, çay, bulaq və s. maddi varlıq kimi mövcud olur, nağıllarda isə belə hala rast gəlinmir.

II DƏRS I ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Hadisələr yaxın keçmişdə baş verir.
- B) Karvandakı insanların arasında münaqişə var idi.
- C) Karvandakılar yurdlarından qaçqın düşmüş insanlardır.
- D) Karvana basqın edənlərin məqsədi qarətdir.
- E) Susuzluğa tab gətirməyən Ceyran özünə qəsd edir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Karvan əhlini təqib edənlər onların yurduna basqın etmiş işğalçılardır.
- B) Karvan əhli dinc insanlardan ibarətdir.
- C) Qardaşı Ceyranı ölümdən xilas etmək üçün hər fədakarlığa hazırdır.
- D) Düşməne nifrət edən Ceyran onların əlinə keçmək istəmir.
- E) Düşmənlər əməllərindən peşman olurlar.

II NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əfsanədən seçdiyiniz parçanı yığcam nağıl etməyə hazırlaşın. Nümunəyə diqqət edin. Cavablara münasibət bildirin.

Yığcam nağıletməyə aid nümunə

Əfsanədən seçilmiş parça	Yığcam nağıletmə variantı
İşğalçılar tərəfindən təqib olunan karvan gecə-gündüz yol gedir. Tuluqlarda su ehtiyatı çoxdan qurtarmışdır. Susuzluqdan dodaqları çatlamış adamlar danışmırlar, başlar sinəyə enmiş, addımlar ağırlaşmışdır. Qaçqınların arasında çoxlu gənc var. Onlardan ikisi – qardaş və bacı karvanın lap sonunda yanaşı addımlayır. Arabir başlarını qaldırıb ümid dolu nəzərlərini irəli zilləyirlər. Oğlan taqətdən düşmüş bacısı Ceyranı geri qalmağa qoymur, onu özü ilə aparır... Bir neçə gün sonra hərəkət etmək daha da çətinləşir. Qız artıq əldən düşüb, gedə bilmir, ayaq üstə tab gətirə bilməyib yıxılır.	Təqib edilən karvan xeyli vaxtdır yol gedir. Su və yeməkləri tükənən insanlar ümitsizləşirlər. Cavan oğlan taqətdən düşmüş gənc qızın karvandan qopmasına imkan vermir. Bir neçə gün sonra gücdən düşmüş qız yıxılır.

2. Aşağıdakı mövzulardan birini seçib yazılı qeydlər etməklə şifahi təqdimata hazırlaşın. Təqdimatların müzakirəsində fəal iştirak edin.

- “Su həsrəti” əfsanə haqqındakı təsəvvürümə nə əlavə etdi.
- Əfsanə ilə nağılın oxşar və fərqli cəhətlərini nədə görürəm.

III YARADICI İŞ

1. Əfsanənin əvvəlinə daxil etmək üçün məzmununa uyğun yığcam əlavə (mətn) yazın. Bu əlavədə, məsələn, karvanın yola çıxmasının səbəbi, karvandakı insanlar haqqında məlumat və s. əks oluna bilər.

2. Yazılmış əlavələri müzakirə edin.

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

- Əfsanənin hansı mövzuda yazıldığını müəyyənəldir. Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
- Davranış və əməllərinə əsaslanmaqla gənc oğlan obrazını səciyyələndirin.
- Ceyran obrazı, onun taleyi barədə hansı nəticəyə gəldiniz? Əfsanədə onun “məğrur” adlandırılmasının səbəbini aydınlaşdırın.
- Karvana qənim kəsilmiş düşmənin davranışı sizdə hansı hisslər yaratdı?
- Əfsanənin yaradıcıları oxuculara hansı əsas fikri çatdırmaq istəmişlər? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

– Bədii əsərlərin ifadəli oxusu ilə bağlı aşağı siniflərdə mənimsədiyiniz bilik və bacarıqları 6-cı sinifdə daha da inkişaf etdirəcəksiniz. Bunun üçün ifadəli oxu üzrə tövsiyə və tapşırıqları diqqətlə oxumalı, onlara əməl etməyə çalışmalısınız.

– İndi öyrəndiyiniz əfsanədən bir parçanı (məsələn: “İşğalçılar tərəfindən təqib olunan karvan gecə-gündüz yol gedir” cümləsindən “Göz yaşlarında islanmış qum ağırlaşır...” cümləsinə qədər) yazın. Mətnin sağ kənarında boş yer saxlayın ki, orada qeydlər edə bilərsiniz. Seçdiyiniz parçanı bir daha diqqətlə oxuyub əsas fikri aydınlaşdırın. Həmin fikrin əsasında qarşınızda duran vəzifəni, yəni dinləyicilərə nəyi çatdıracağınızı (buna ifaçılıq vəzifəsi deyilir) müəyyənəldir. Onun bir variantı belə ola bilər: “Karvandakı insanların dözülməz vəziyyəti barədə dinləyicilərdə təsəvvür yaratmaq”. Deməli, ifadəli oxuda bu vəzifəni yerinə yetirməyə çalışmalısınız. Yəni elə oxumalısınız ki, sizi dinləyənlər karvandakı insanların necə əziyyət çəkdiklərini aydın təsəvvür edə bilsinlər.

– Seçdiyiniz parçanın ilk 4 cümləsində (dərslikdə cədvəldə verilib) səsinizin aldığı çalarlara (nağılvari, təəssüf, heyrət) diqqət edin.

– Dərsliyinizin sonunda verilmiş şərti işarələrdən istifadə etməklə fasilələrin yerini, səsinizdə yaranan dəyişikliyi (tonun yüksəlməsi, alçalması və s.), tələffüzə görə fərqləndirilən sözləri (məntiqi vurğu qəbul edənləri) müəyyənəldirib qeyd edin. Nəticədə həmin cümlələr aşağıdakı şəkli alacaqdır.

– Əfsanədən seçdiyiniz parçanı bu qayda ilə sona kimi işləyib ifadəli oxusuna hazırlaşın.

İşğalçılar tərəfindən təqib olunan karvan | gecə-gündüz yol
gedir. | Tuluqlarda su ehtiyatı çoxdan qurtarmışdır. |
Susuzluqdan dodaqları çatlamış adamlar danışmırlar, | başlar
sinəyə enmiş, | addımlar ağırlaşmışdır. | Qaçqınların
arasında çoxlu gənc var...||

İFAÇILIQ VƏZİFƏSİ

Karvandakı insanların dözülməz vəziyyəti barədə dinləyicilərdə təsəvvür yaratmaq.

Nağılvari

Təəssüflə

Heyrətlə

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsliyinizdəki “Qanlı daş” əfsanəsini oxuyun. İlkin tanışlıqdan sonra dərinləşdirilmiş oxuya ehtiyac olub-olmadığı barədə düşünün.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

QANLI DAŞ

(əfsanə)

I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Mətnə aid ikidən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Bunun üçün dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən nəzərdən keçirin.

Yenə Şirvanın qanlı-qadalı günləri başlanmışdı. Yağı ölkəyə hücum keçmişdi. Onlar yavaş-yavaş Şamaxıya yaxınlaşırdılar...

Kolanı obasının ərənləri bir yerə toplaşdılar. Dəmirdağı özlərinə igidbaşı təyin etdilər. Ərənlər dağlara çəkildilər. Düşmən Kolanı obasından bir qədər aralıda düşərgə salmışdı. Qoşun neçə vaxt idi ki, yol gəlirdi, tamam əldən düşmüşdü. Düşmən sərkərdəsi bilirdi ki, Şamaxı qalasını almaq asan olmayacaq. Mütləq yorğun qoşuna üç-dörd gün istirahət vermək lazımdır.

Dəmirdağın igidləri axşamdan bir az keçən kimi qəfildən düşmən çadırlarına hücum edir, onları dincəlməyə qoymur, neçə-neçə döyüşçülərini məhv edirdilər.

Dəmirdağ el arasında təkcə gücü ilə deyil, düzdüyü bayatılarla da ad çıxarmışdı.

Kolanı elim mənim,
Arxamda selim mənim.
Diriykən qibləgahım,
Ölərsəm, gorum mənim.

Dəmirdağla elin ağıllı-kamallı gözəli olan Sona əhd-peyman bağlamışdılar. Yazın sonu, yayın əvvəlində istəklərinə qovuşacaqdılar. Görüş yerləri də Cüyürlü meşənin tən ortasında sıldırım qayanın ətəyindəki Çapıq daşın yanı idi. İlk əhd-peymanlarının şahidi bir çapıq daş, bir də lalələr olmuşdu.

Bir axşam Dəmirdağın şir ürəkli igidləri yenə düşmən düşərgəsinə qəfildən hücum etdilər. Orduya çaxnaşma düşdü. Çasbaş qalan düşmən əsgərləri onların qarşısında yarpaq kimi əsirdilər.

Dəmirdağgil düşmənin iki seçmə pəhləvanını da özləri ilə apara bildilər. Bundan xəbər tutan düşmən sərkərdəsi hirsindən zəncir gəmirirdi. Şeypur çalındı, qoşun ayağa qalxdı, əmr verildi:

– Bütün Kolanı obasının qocasını, uşağını, qız-gəlinini meydana cəm edin!..

Camaat meydana toplaşandan sonra sərkərdə dedi:

– Əgər Dəmirdağın və onun yoldaşlarının yerini göstərməsəniz, hamınızı qılıncdan keçirəcəyəm.

Hamı başını aşağı saldı. Sükutu Sona pozdu:

– İzin verin, mən qoşunu Dəmirdağgil olan yerə aparım.

İnsanları heyrət bürüdü.

Sona qoşunun qabağına düşdü. Onu meşənin dərinliyinə apardı. Qız meşəyə, sıldırım qayalara bələd olmayan yağını günortadan keçənə qədər orada – meşənin içərisində dolandırdı. Dəmirdağın igidləri isə düşmən qoşununu qarabaqara izləyirdilər. Sona düşmən qoşununu meşənin qurtaracağındakı sıldırım qayanın başına gətirdi. Sıldırımın ayağındakı Çapıq daşı göstərüb dedi:

– Bax Dəmirdağın yerini o daşdan soruşun, – deyib özünü qayadan atdı.

Yağı çasbaş qaldı. Elə bu vaxt Dəmirdağın igidləri düşmən qoşununa hər tərəfdən zərbələr endirdilər. Dağa, meşəyə nabeləd olan yağ təslim oldu. Dəmirdağ Sonanı axtardı, tapa bilmədi. Nəhayət, Çapıq daşın yanında qanına qəltan olan qızı tapdı. Onun gül üzü solmuş, rəngi ağarmışdı. Dəmirdağ Sonanı lalələrin arasından qaldırdı. Artıq gec idi. Sona bircə dəfə kirpiklərini qaldırıb gülümsədi. Dəmirdağın fəryadından dağlarda səda qopdu, lalələr titrədi, daşlar insan kimi inildədi. Sonanın qanına boyanan Çapıq daş silkələndi. Çox keçmədi ki, bu igidin fəryadı bayatılara hopdu, ellərə-obalara yayıldı...

Mən aşiqəm, qanlı daş,
Qanlı qaya, qanlı daş.
Düşmən yağ düşməndi,
Niyə oldun qanlı, daş?!

O gündən Çapıq daş xalq arasında nakam məhəbbətin şahidi kimi “Qanlı daş” adlanmağa başladı.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əfsanənin məzmununu yığcam nağıl etməyə hazırlaşın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV ARAŞDIRMA • TƏHLİL**1. Kiçik qruplarda iş****I qrup:**

Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirin, əfsanə janrında olduğunu nümunələrlə əsaslandırın.

Təvsiyə. Bilirsiniz ki, əsərin mövzusunı müəyyənləşdirərkən ilk növbədə onda nədən danışıldığını, əsas hadisəni aydınlaşdırmaq vacibdir. Bu əfsanədə vətən məhəbbəti, onu göz bəbəyi kim qorumağın müqəddəs borc olduğu ön plana çəkilib. Bu deyilənlərdən çıxış edib əfsanənin mövzusunı müəyyənləşdirməyə çalışın. Əsərdən əfsanə janrına məxsus xüsusiyyətləri aydınlaşdırıb nümunələrlə izah edin.

II qrup:

Əsərdəki obrazları səciyyələndirin.

Təvsiyə. Obrazların xarakterindəki, davranış və əməllərindəki başlıca cəhətləri aydınlaşdırmağa çalışın. Fikirlərinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın.

III qrup:

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin əsərdə hansı dəyişikliyə səbəb olduğunu aydınlaşdırın. Sizə məlum olan cədvəllərdən istifadə edin.

Təvsiyə. Bilirsiniz ki, bədii təsvir və ifadə vasitələri əsərdəki fikirlərin daha təsirli olmasına, oxucuda müxtəlif hisslərin yaranmasına, əsərin maraqla oxunmasına səbəb olur. Tapşırığın üzərində işləyərkən bu deyilənlərə diqqət yetirin.

IV qrup:

Əfsanədəki başlıca fikri – ideyanı müəyyənləşdirin. Nə üçün bu nəticəyə gəldiyinizin səbəbini izah edin.

Tövsiyə. “Mövzu” və “ideya” anlayışları bir-biri ilə sıx bağlıdır. Mövzu məzmun əsasında açıqlanır. Məzmun isə müəyyən fikirləri, niyyəti əks etdirir. Məzmununda ifadə olunmuş başlıca fikir əsas ideya deməkdir. “Qanlı daş” əfsanəsinin mövzusu, məzmunu sizə yaxşı məlum olduğundan ideyasını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkməyəcəksiniz.

V qrup:

Əsəri “Su həsrəti” əfsanəsi ilə müqayisə edin.

Tövsiyə. Bilirsiniz ki, müqayisə bədii əsərlərin, obrazların və s. arasındakı oxşar, yaxud fərqli cəhətlərin, bəzən də hər ikisinin eyni vaxtda müəyyənləşdirilməsi, müvafiq nəticənin çıxarılmasıdır. Müqayisənin eyni cəhətlər üzrə aparılması vacibdir. Yəni, məsələn: iki obraz müqayisə edilərkən onların hər ikisinin vətənə, xalqa, insanlara münasibətləri üzərində dayanılır.

Əfsanələri müqayisə edərkən cədvəldən istifadə edin.

“QANLI DAŞ” / “SU HƏSRƏTİ”

Hansı mövzudadırlar?	Məzmunlarında oxşar və fərqli cəhətlər hansılardır?	İştirakçıların davranış və əməllərində oxşar və fərqli cəhətlər varmı?	İfadə etdikləri əsas fikir – ideya arasında oxşarlıq, yaxud fərq varmı?

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsliyinizdə “İlyas” nağılını oxuyun. Dərinləşdirilmiş oxu onda əks olunmuş hiss və düşüncələri əhatəli duymağınıza əhəmiyyətli təsir edəcəkdir.

İLYAS

(nağıl)

Yadasalma • Öyrəndiyiniz nağılları xatırlayın. Onlarda şər qüvvələri kimlər təmsil edir?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin.

- Nağılda sizə daha maraqlı görünən nə oldu? Nə üçün?
- Tacir və İlyas haqqında ilk təəssüratınız necə oldu?
- İlyası qul kimi alan padşah haqqında ilk təəssüratınız nə oldu?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Badi-badi **giriftar**, hamam-hamam içində, xəlbir saman içində, dəvə dəlləklik elər köhnə hamam içində. Qarışqa şıllaq atdı, dəvənin budu batdı. Hamamçının **tası** yox, baltaçının baltası yox, orda bir təzi gördüm, onun da xaltası yox. Biri var idi, biri yox idi, Allahdan başqa heç kim yox idi...

Keçmiş zamanlarda bir tacir var idi. Bu tacirin İlyas adlı bir qulu var idi. Tacir İlyası öz oğlu kimi istəyirdi. İlyas da taciri öz dədəsi kimi...

Bir gün tacir əlində olan var-yox **mayasını** batırdı. O çox fikirli-fikirli oturmuşdu. İlyas bunu qüssəli görüb yanına gəldi, dedi:

– Ağa, nə fikir eləyirsən? Dərdini de, bəlkə, çarə elədim.

Tacir gülüb dedi:

– Ay İlyas, sən bir qul adamsan, mənim dərdimə nə çarə eləyə bilərsən?

İlyas dedi:

– Ay ağa, sən özün bilirsən ki, mən səni nə qədər istəyirəm. Bəlkə, ikimiz bir yerdə dərdinə dərman elədik.

Tacirin çarəsi kəsildi, dedi:

– İlyas, mən var-yox mayamı batırmışam. İndi əlimdə bir qəpik mayam yoxdu. Onun fikrini eləyirəm ki, indi mən nə eləyəcəyəm.

• Əsərin nağıl janrında olduğunu təsdiq edən nümunələr göstərə bilərsinizmi?

• Sizcə, tacirlə İlyasın ata-oğul münasibətlərinə səbəb nədir?

• Var-dövləti əlindən çıxan tacirin keçirdiyi hissləri duyduunuzmu? Onun hisslərini necə izah edərsiniz?

İlyas dedi:

– Ağa, bundan asan şey yoxdu, apar məni sat, həmin pulu əlində maya elə!

Tacir gülüb dedi:

– İlyas, əvvəla, mən səni çox istəyirəm. Necə səni aparım satım? Bir də ki sənə nə pul verəcəklər ki, mən onu əlimdə maya eləyim?

İlyas dedi:

– Ağa, mən qiymətli qulam. Mən dünyada üç şeyi yaxşı tanıyıram. Atı, **daş-qası**, adamı. Odu ki apar məni bazara, beş yüz **tüməndən** aşağı satma. Həmin pulu gətir, əlində maya elə!

Tacir bir az fikir elədi, gördü başqa çarə yoxdu. İlyası qul meydanına apardı. Kim gəlib qiymət soruşurdu, tacir beş yüz tümən deyib, özü də üç şey bildiyini xəbər verirdi.

Bu vaxt padşahın vəziri buradan keçirdi. Bu səsi eşidib tacirin yanına gəldi, dedi:

– Qulu neçəyə deyirsən?

– Beş yüz tümən deyirəm. Özü də üç şeyi yaxşı tanıyır: adamı, atı, daş-qası.

Vəzir dedi:

– Sən dəli olmusan nədi? Heç padşahın bütün qulları beş yüz tümənə dəyməz.

Vəzir gedib padşaha əhvalatı danışdı. Padşah dedi:

– Get, həmin qulu al!

Vəzir beş yüz tümən gətirib tacirə verdi, İlyası aldı, gətirib padşahın qullarının içinə ötürdü.

Tacir də həmin pulu əlində maya eləyib alış-verişinə başladı. Bir gün padşaha bir gözəl at gətirdilər. Hamı ata baxıb bəh-bəh dedi, heç kim atda bir eyib tapmadı. Padşah əmr elədi, İlyası gətirdilər.

İlyas baş əyib dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, bu ata heç söz yoxdu. At birinci atdı. Amma bunun bir eybi var ki, suya girsə, yatar.

Hamı dedi:

– Heç elə şey olmaz.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, mənim dövlətim yoxdu, ancaq başımı girov qoyaram. Atı salaq suya, əgər yatmasa, mənim boynumu vurun!

Bəli, atı mindilər, suya vurdular. At suya girən kimi yatdı. Hamı məəttəl qaldı.

Padşah İlyasdan soruşdu:

– İlyas, bu at niyə suya girən kimi yatdı?

İlyas dedi:

- İlyasın tacirə etdiyi təklif onun haqqında təsəvvürünüzə yeni nə əlavə etdi?
- Padşahın İlyası bir qul kimi çox baha qiymətə almasının səbəbi haqqında düşündünüzmü? Sizcə, o niyə belə etdi?
- İlyasın sınaqlardan üzüağ çıxması sizi təəccübləndirdimi? Nə üçün?
- Sizcə, qızın sualında bir hikmət varmı? Onun əsl məqsədi nədir?
- Suallara cavab hazırlayarkən mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.

– Padşah sağ olsun, bu ata camış südü veriblər, odu ki suya girəndə camış kimi yatdı.

Padşah atı satandan soruşdu:

– Sən bu ata camış südü vermisən?

Atsatan baş əyib dedi:

– Padşah sağ olsun, bu at anadan olandan sonra anası öldü, mən də onu camışımızla əmizdirdim.

Padşahın İlyasdan çox-çox xoşu gəldi, dedi:

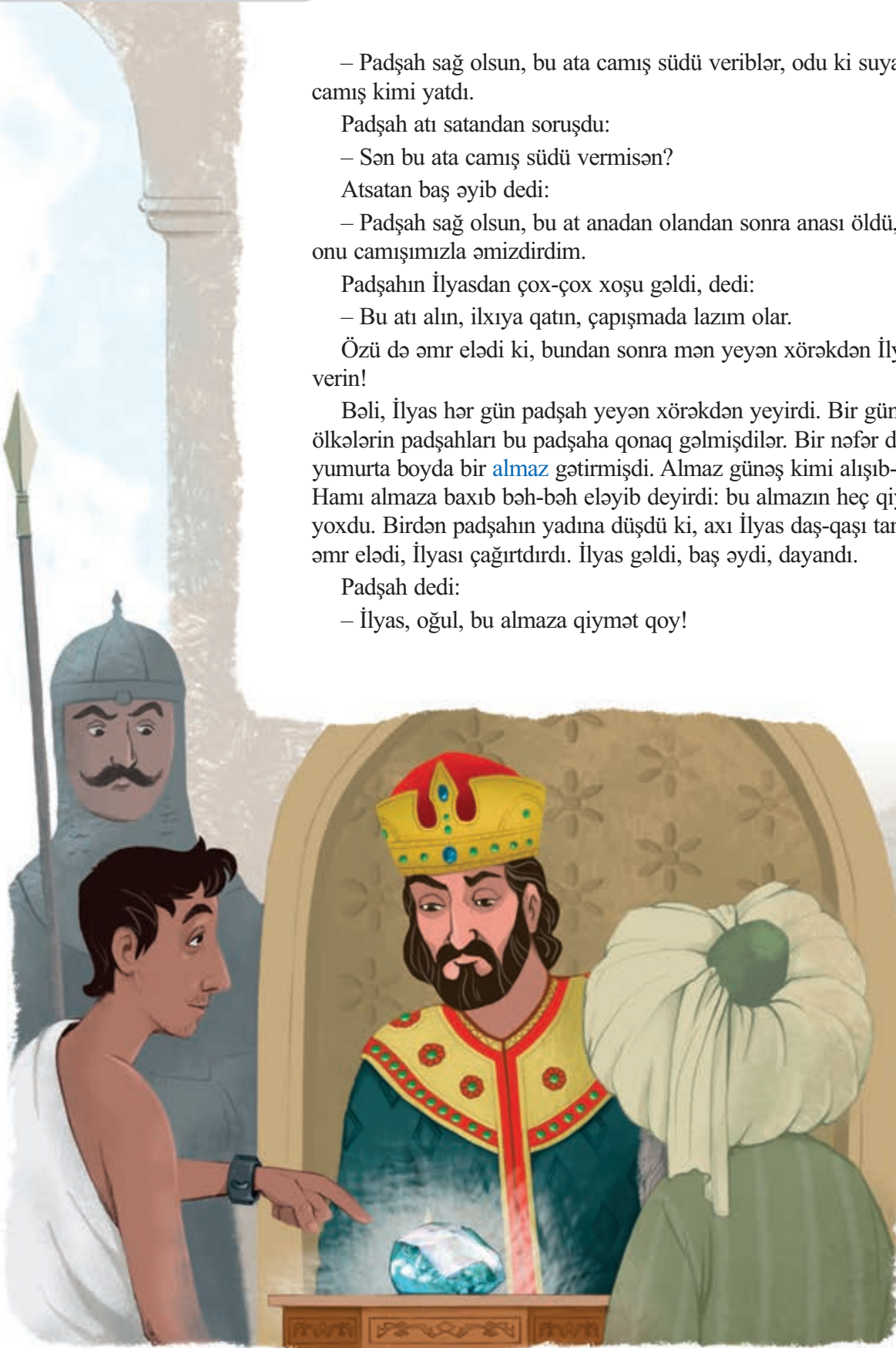
– Bu atı alın, ilxıya qatın, çapışmada lazım olar.

Özü də əmr elədi ki, bundan sonra mən yeyən xörəkdən İlyasa da verin!

Bəli, İlyas hər gün padşah yeyən xörəkdən yeyirdi. Bir gün qonşu ölkələrin padşahları bu padşaha qonaq gəlmişdilər. Bir nəfər də padşaha yumurta boyda bir **almaz** gətirmişdi. Almaz günəş kimi alışıb-yanırdı. Hamı almaza baxıb bəh-bəh eləyib deyirdi: bu almazın heç qiyməti yoxdu. Birdən padşahın yadına düşdü ki, axı İlyas daş-qaşı tanıyır. Tez əmr elədi, İlyası çağırırdı. İlyas gəldi, baş əydi, dayandı.

Padşah dedi:

– İlyas, oğul, bu almaza qiymət qoy!

İlyas almazı aldı əlinə, bir o tərəfinə baxdı, bir bu tərəfinə baxdı, dedi:

– Padşah sağ olsun, almaz otuz tüməndən yuxarı dəyməz, çünki bunun üzü almazdı, içi torpaqdı.

Hamı dedi:

– Heç elə şey ola bilməz.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, əmr eləyin, almazı sındırsınlar, içindən torpaq çıxmasa, boynumu vurdurun.

Bəli, padşah əmr elədi, almazı sındırdılar. Almaz sınaq kimi içindən torpaq töküldü. Hamı utandı, başını aşağı saldı. Padşah fərəhləndi ki, belə bir qulu var. O, İlyasa şirin sözlər deyib məclisində oturdu. Bəli, padşah əmr elədi ki, bundan sonra İlyas mənim özüm ilə çörək yeyəcək. Bu gündən İlyasnan padşah həmişə bir yerdə çörək yeyirdilər.

Bu şəhərdə gözəllikdə **misli-bərabəri** olmayan ağıllı bir qız var idi. Bu qızın gözəlliyi bütün şəhərdə məşhurdur. Amma bu qızı heç kim görməmişdi, ancaq adını eşitmişdi. Onun haqqında qara fikir, acı söz deyən də yoxuydu. Bircə adam da ona qonaq olub kəlmə kəsməmişdi. Bir gün padşah fikirləşdi ki, necə ola ki, ölkənin sahibi olam, bu ölkədə yaşayanlarla danışa bilməyim?! Əmr elədi ki, axşam saat səkkizdən sonra bir adam **əşikdə** qalmasın, bir adamın pəncərəsi açıq olmasın. Əmrinə tabe olmayanların başını bədənindən ayıracağam.

Bəli, elə ki axşam saat səkkiz oldu, qorxudan hamı evinə çəkildi. Bir az keçmişdi ki, padşah yavaş-yavaş evdən çıxıb həmin gözəl qızg ilə tərəf getməyə başladı. Bəli, padşah gəlib qızın qapısını döydü, qulluqçu qapıya gəldi.

Padşah dedi:

– Get, xanıma de ki, padşah gəlib.

Qulluqçu gedib bunu xanıma çatdırdı.

Xanım dedi:

– Get, padşaha de ki, bir inəyim var, nə arıqdı, nə kök, öldürsəm, nə qədər piyi çıxar?

Qulluqçu gəlib xanımın dediyini padşaha dedi.

Padşah bir az fikirləşdi, axırda dedi:

– Get, xanıma de ki, dörd **pud**.

Qulluqçu gedib bunu xanıma çatdırdı.

Xanım dedi:

– Get, denən xoş gəldi, gedə bilər.

Elə padşah istəyirdi qayıtsın, gördü ki, bir qaraltı gəlir. Öz-özünə dedi: bu kimdi mənim əmrimdən çıxıb şəhərdə gəzir. Yaxşı, mən sabah onun atasını yandıraram, qoy yaxınlaşsın, görüm kimdi.

Qaraltı yaxınlaşdı. Padşah gördü ki, öz vəziridi. Tez gizləndi orada

olan ağacların dalında. Dedi, qoy görüm vəzirin fikri nədir. Vəzir qızın qapısına yetişdi, qapını döydü, qulluqçu gəldi, vəzir dedi:

– Get, xanıma de ki, vəzir gəlib.

Qulluqçu getdi xanıma dedi... Qayıdıb gəldi ki:

– Xanım deyir ki, bir inəyim var, nə arıqdı, nə kök; öldürsəm, nə qədər piyi çıxar?

Vəzir fikirləşdi, nə desin, neçə pud desin. Axırda dedi:

– Yeddi pud.

Qulluqçu gedib xanıma xəbər verdi, gəlib dedi:

– Xanım deyir ki, gedə bilər, xoş gəldi.

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- giriftar
- tas
- maya
- daş-qaş
- tümən
- almaz
- misli-bərabəri (olmayan)
- eşik
- pud

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Tacir öz qulunu satmaqla daha çox var-dövlət qazanmaq istəyir.
- B) İlyas tacirdən yaxasını qurtarmaq üçün bazarda satılmasını təklif edir.
- C) Vəzir İlyasın ağılı-kamalı ilə padşahın rəğbətini qazanacağını bildiyindən onu almaq istəmir.
- D) İlyasın bacarığı yalnız daş-qaşı, atı, adamları tanımaqdan ibarətdir.
- E) Güzəlliyi ilə məşhur olan qız həm də ağıllıdır.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Tacir ürəyiyumşaq, ədalətli adam idi.
- B) İlyas ağasına – tacirə böyük hörmət edir, onun uğur qazanmasına çalışır.
- C) İlyas yalnız üç bacarıqla məhdudlaşmayan ağıllı gəncdir.
- D) Padşah ağıllı, ədalətli, qüsursuz bir insandır.
- E) Padşah çox diqqətli olub, eşitdiklərini, gördüklərini dərhal öyrənməyə can atan adamdır.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

Mövzulardan birini seçib yazılı qeydlər etməklə şifahi təqdimata hazırlaşın. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin. Təqdimatların müzakirəsində fəal iştirak edin.

- a) İlyasın uğur qazanmasının səbəbini nədə görürəm.
- b) Nağıl janrında olan bədii nümunələrə münasibətim.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əsərdən seçdiyiniz parçanı geniş nağıl etməyə hazırlaşın. Nümunəyə diqqət edin.
2. Cavablara münasibət bildirin.

Geniş nağıletməyə aid nümunə

Əsərdən seçilmiş parça	Geniş nağıletmə variantı
Bəli, padşah əmr elədi, almazı sındırdılar. Almaz sınan kimi içindən torpaq töküldü. Hamı utandı, başını aşağı saldı. Padşah fərəhləndi ki, belə bir qulu var. O, İlyasa şirin sözlər deyib məclisində oturtdu. Bəli, padşah əmr elədi ki, bundan sonra İlyas mənim özümlə çörək yeyəcək. Bu gündən İlyasnan padşah həmişə bir yerdə çörək yeyirdilər.	Padşahın əmri ilə almazı sındırdılar. Hamı maraq içində irəli boylandı. Doğrudan da, almazın içindən xeyli torpaq töküldü. Almazı bəyənlər, İlyasa inanmayanlar utandıqlarından başlarını aşağı saldılar. Padşahın kefi kökəldi. O, İlyası xeyli tərifləyəndən sonra onu məclisində lap yuxarı başda oturtdu. Hökmdar belə bir qulunun olmasından çox fərəhləndi. Padşahın əmrinə əsasən həmin gündən İlyas onunla birlikdə çörək yeməyə başladı.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda nağılın davamını oxuyun. Mühüm mətləbləri müəyyənləşdirməyə çalışın.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. Təəssüratınızı aşağıdakı sualları nəzərə almaqla bölüşün.
  - Oxuduğunuz parçada diqqətinizi daha çox çəkən nə oldu? Nə üçün?
  - Padşah haqqındakı təəvvürünüzdə yeni nə əlavə olundu?
  - Şəhərin məşhur gözəl qızı barədə ilkin təəvvürünüz necə oldu?
  - İlyasla bağlı təəvvürünüz zənginləşdimi?
3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə nağıla nəzər salın.

Nağılın davamı

Vəzir istəyirdi qayıtsın, bir də gördü ki, aha, budu, bir qaraltı gəlir. Öz-özünə dedi: ayə, bu kimdi eşiyə çıxıb. Səhər padşaha deyəcəyəm, bunun başını bədənindən ayırsın. Tez ağacların dalına girdi ki, gizlənsin, gördü padşah da burada **mısb**.

Vəzir istədi səs eləsin, padşah dedi:

– Dinmə, görək bu gələn kimdi. Görək bu nə deyəcək.

Bunlar burada mısıdılar. Qaraltı yaxınlaşdı, gördülər ki, bu gələn İlyasdı. İlyas qızın qapısını döydü, qulluqçu gəldi, İlyas dedi:

– Get, xanıma de ki, padşahın qulu İlyas gəlib.

Qulluqçu gedib xanıma xəbər verdi, gəlib həmin sualı ona da verdi.

İlyas dedi:

– Get, xanıma de ki, qəbuldu.

Padşahnan Vəzir lap məəttəl qaldılar, dedilər, nə olsun ki, bunu biz də deyərdik də...

Bəli, qulluqçu gəlib qapını açdı. İlyas içəri girdi. Padşahnan vəzir işi belə görüb tez birtəhər özlərini qızın bağçasına saldılar, ağacların altında gizləndilər. Gördülər ki, İlyas eyvanda əyləşib.

Bəli, qulluqçu əlində bir məcməyi, üstündə ağ örtük, gətirib İlyasın qabağına qoydu. İlyas məcməyidən örtüyü götürdü, məcməyidə bir qayçı, bir varaq kağız, bir Quran, bir top iynə, bir də bir nar var idi. Padşahnan vəzir dedilər, hələ qoyaq ki, biz də demişik “qəbuldu”, yaxşı, bəs bu nə olsun? Nar, Quran, iynə, qayçı... bu sirri ki bilməyəcəkdik. Qoy görək İlyas neyləyəcək.

İlyas iynələri götürüb hamısını bir-bir narın üstünə taxdı. Sonra kağızı götürüb cıqqılı-cıqqılı doğradı. Sonra Quranı öpüb yerinə qoydu.

Padşahla vəzir bir-birinə dedilər:

– Yaxşı, bu nə deməkdir?

Bu halda qulluqçu gəldi, məcməyini apardı. Bəli, elə ki qulluqçu məcməyini apardı, xanım eyvana gəldi. Mələhətli səslə dedi:

– İlyas, nəhayət, bu şəhərdə ağıllı, mərifətli bir adam tapıldı ki, dərdini onunla bölüşəsən...

Vəzirlə padşahın az qalırdı paxıllıqlarından bağrıları çatlasın.

Ertəsi gün İlyas çox bivaxt gəldi. Padşah dedi:

– İlyas, gecə haradaydın?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, məni sənə satan tacirin anasını mən özümə ana kimi bilərdim. O da məni çox istəyərdi. O ölübdü, getmişdim onun qəbrinin üstünə. Qəbrin üstündə ağladım, ağladım, yuxu tutdu, qaldım qəbrin üstündə. Bir də gördüm ki, şəhərdi.

Padşah bilirdi ki, İlyas yalan deyir, yenə dedi:

– İlyas, düzün de, gecə haradaydın?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Padşah hirsələndi, şirin sözləri bir kənara qoyub qəzəblə dedi:

– İlyas, düzünü de, gecə haradaydın? Yoxsa başını bədənindən ayıraram.

- Vəzirin “Səhər padşaha deyəcəyəm, bunun başını bədənindən ayırsın” sözləri onun haqqında hansı fikrə gəlməyinizə səbəb oldu?
- Padşahla vəzirin ağaclıqda “mısıb” gizlənmələri səhnəsini necə təsəvvür etdiniz? Bu sizdə hansı hisslər yaratdı?
- Qızın sualına İlyasın verdiyi cavablar, sizcə, ağlabatandırımı?
- Padşahın İlyasdan gecəni harada olmasını israrla soruşmaqda məqsədi nə idi?
- Padşaha yalan danışan İlyasa haqq qazandırmaq olarmı? Nə üçün?
- Nağılın sonunun belə olacağını gözləyirdinizmi?
- Suallara cavab hazırlayarkən mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.

İlyas yenə dedi:

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Padşah əmr elədi ki:

– Aparın, bu **məlunu** oxlayın.

Amma ox atanları öyrətdi ki, oxu elə atın ki, İlyasa dəyməsin. Çünki bu sirləri öyrənmək istəyirdi.

Bəli, İlyası oxa basdılar. Amma ox İlyasa dəymirdi, boynunun, qoltuğunun altından keçirdi. Padşah gəldi, dedi:

– İlyas, düzün de görüm, gecə haradaydın? Yoxsa bu saat səni asdıraram.

İlyas yenə dedi:

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Padşahın qəzəbi artdı. Hirs beyninə vurdu, gördü ki, bu, dediyini deyir, əmr elədi:

– Bu saat bunu asın!

Bəli, İlyası dar ağacının altına gətirdilər. Kəndiri boğazına saldılar.

Elə ki istədilər kəndiri çəksinlər, bir də gördülər ki, bir atlı çapa-çapa gəlir. Atlı elə yeyin gəlirdi ki, atın üstündəkini görmək mümkün deyildi. Elə ki dar ağacının altına yetişdi, çapa-çapa yerə bir nar vurub yel kimi getdi. Nar parçalanıb dağıldı.

İlyas dedi:

– Dayanın, deyim.

Bəli, İlyasın boynundan kəndiri açdılar.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, gedək saraya, bu sirri tək sənə deyəcəyəm.

Padşahla İlyas getdilər saraya. İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, gecə mən filan gözəl qıza qonaq idim, onun ağlına-kamalına, qeyrətinə heyran oldum.

Padşah dedi:

– Yaxşı, o piy məsələsi nə idi ki, sən dedin qəbuldu.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, xanım o sualnan demək istəyirdi ki, sən mənə görməmişən, bilmirsən arığam, kökəm, gözələm, çirkinəm, ağıllıyam, ağılsızam... Onda mən dedim ki, qəbuldu. Yəni hər necə olsan, gözəl də, çirkin də, arıq da, kök də, ağıllı da, ağılsız da, mənə qəbulsan, onda qapını açdılar, mənə içəri buraxdılar.

Padşah dedi:

– Yaxşı, o məcməyi məsələsi nə idi?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, o atlı ki, keçdi, narı vurdu yerə, nar dağıldı, həmin qızdı. Narı yerə vurdu, dedi ki, bu sirr mənimsə qoy açılsın, təki sən ölmə. Odu ki mən də olanları dedim.

Padşah İlyasa pəh-pəh deyib öz yanında oturtdu, dedi:

– İlyas, axı sən adamı da tanıyırsan. İndi de görüm, mən necə adamam?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, sən çörəkçi oğlusan.

Padşah dedi:

– Sən nə danışırısan?! Mən padşah oğluyam! Mənim atam da bu şəhərin padşahı olub, babam da.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, əmr elə, anan gəlsin, soruş, elə olmasa, boynumu vurdur!

Padşah anasını çağırdı, dedi:

– Ana, düzünü de, mən kimin oğluyam? Mənim atam kim olub?

Anası dedi:

– Mən **həmle** olanda padşah dedi ki, əgər qız doğsan, səni öldürəcəyəm, oğlan doğsan, nə desən, gözüüm üstə. Vaxt çatanda mənim qızım, qonşuda çörəkçinin oğlu oldu. İş belə görəndə çörəkçiyə pul verdik, uşaqları dəyişdirdik. İndi sən, doğrudan da, çörəkçi oğlusan.

İlyas padşahdan acı söz gözləyirdi, amma o, İlyasa “afərin” deyib soruşdu:

– İlyas, sən nə bildin ki, mən çörəkçi oğluyam?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, sən məndən razı qalanda qızıl-gümüş vermədin, çörəyinə şərik etdin.

Padşah dedi:

– Yaxşı, İlyas, bəs o qız kimdi?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, o qız padşah qızıdır.

Padşah anasından soruşdu, gördü, doğrudan da, həmin qız bunun yerinə dəyişilən qızıdır. Sən demə, anası ona gizlicə qızıl-gümüş verib dolanışığını saxlayırmış, amma özünü qızına nişan verməyibmiş.

Padşah soruşdu:

– İlyas, bəs sən kimsən?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, mən bir bağban oğluyam. Mən uşaq olanda bizim şəhərə hücum eləyib basırlar, məni əsir eləyirlər, sonra da gətirib qul yerinə satırlar.

Padşah həmin qızı İlyasa aldı, qırx gün, qırx gecə toy elədi, öz tacını başından götürüb İlyasın başına qoydu, dedi:

– Padşahlığa sən yararsan. Sənin biliyin mənimkindən çoxdu.

Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri nağıl deyənin, biri də özümün. Sən yüz yaşa, mən iki əlli. Hansı çoxdu, sən götür! Sən sağ, mən salamat.

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- mısmaq
- məcmə
- bivaxt
- məlun

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Padşah və vəzir qızın birinci sualının cavabını bilirdilər.
- B) Qızın məqsədi fikirlərini ağıllı, uzaqgörən insanla bölüşmək idi.
- C) Vəzir ağıllı, uzaqgörən dövlət adamı idi.
- D) Padşahın İlyası asdırmaq fikri yox idi.
- E) Həm padşah, həm də vəzir paxıl idilər.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Padşah bilirdi ki, qız İlyasın ölümünə razı olmayacaq.
- B) Ana doğma qızının firavan yaşaması üçün əlindən gələni edir.
- C) İlyas qonaq getdiyi qızın ağıllı, namuslu olmasını yüksək dəyərləndirir.
- D) İlyasın yozumlarının doğru çıxması padşahı fərəhləndirir.
- E) İlyas hadisələrin belə bitəcəyini bilmirdi.

III MÜZAKİRƏ EDİN

I qrup:

Özünün qul kimi satılması təklifinə görə İlyasa haqq qazandırmaq olarmı?

II qrup:

Qızın İlyası ölümdən xilas etməsinə səbəb nə idi?

III qrup:

“Padşah İlyasa münasibətində həmişə səmimidir” fikrini doğru saymaq olarmı? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

IV qrup:

Padşahın İlyasla rəftarını necə dəyərləndirirsiniz?

V qrup:

Əsərdə nağıl janrına aid hansı cəhətlər daha qabarıqdır? Nümunələr göstərin.

VI qrup:

Nağılda əfsanəyə oxşar cəhətlər varmı? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.

IV MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Nağıldakı bədii təsvir və ifadə vasitələrindən ikisini cümlələrdə işlədin. Cümlələrdə nağılla bağlı fikirlərinizi ifadə etməyə çalışın.
2. İşin nəticəsini müzakirə edin.

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Nağılın mövzusunı müəyyənləşdirin. Bunun üçün aşağıdakı tövsiyələrə əməl etməyə çalışın:

- nağıldakı təsvirlərin daha çox nə ilə bağlı olduğunu yada salın;
- obrazların həyatında, fəaliyyətində nələrə önəm verildiyini xatırlayın.

2. İlyas obrazını səciyyələndirin. Tövsiyələri nəzərə alın:

- müxtəlif vəziyyətlərdə nitqi;
- fərqli məqamlarda davranış və əməlləri;
- başqalarına münasibəti.

3. Padşah obrazını səciyyələndirin. Tövsiyələrə diqqət edin:

- fərqli vəziyyətlərdə nitqi və davranışı;
- müxtəlif məqamlarda qərar və əməlləri;
- İlyasa münasibəti.

4. Nağılda daha maraqlı hesab etdiyiniz təsvir və ifadə vasitələrinin bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni izah edin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Cümlələrin təsvir və ifadə vasitələri olmadan yazılışı	Fərqi izahı

5. Nağıl yaradıcıları oxucuları nəyə səsləmişlər, onları nəyə inandırmaq istəmişlər? Aşağıdakı fikirlərlə tanış olun. Müstəqil nəticə çıxarmağa çalışın.

Əsərin ideyası hansıdır?

1. Ağıllı, təmkinli olmaq çətinliklərə üstün gəlmək üçün vacib şərtidir.
2. Haqq-ədalət həmişə öz yerini tapır.
3. Ədalətli, xeyirxah və ağıllı olmaq uğur qazanmağın mühüm şərtləridir.

Nə üçün belə düşünürsünüz?

Sizin variantınız.

II YARADICI İŞ

1. Nağılın məzmununa uyğun yığcam epizod yazın.
2. Epizodu nağılda müvafiq saydığınız hissəyə əlavə edin.
3. Nəticəni müzakirə edin.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdəki “Alı kişi” əsərini oxuyun. Sizin üçün aydın olmayan mətləblər varsa, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

ALİ KİŞİ

("Koroğlu" dastanından)
(ixtisarla)

Yadasalma • "Koroğlu" dastanı haqqında eşitmisinizmi? Sizcə, dastanda daha çox nədən danışılır?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. İlk təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Əsərdə sizi heyrləndirən epizod və təsvir oldumu?
- Alı kişi haqqında ilkin təəssüratınız necə oldu?
- Rövşən obrazı sizdə hansı təəssürat yaratdı?
- Həsən xanın davranışı, əməlləri sizə necə təsir etdi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Alı kişi neçə illər idi ki, Həsən xana **ilxı** otarırdı. Ömrünü, gününü onun qapısında çürüdüb, saçını-saqqalını ilxıçılıqda ağartmışdı. Hər gün səhər dan yeri ağaranda Alı kişi ilxını çölə aparır, bütün günü otarır, gecədən bir az keçəndən sonra **xalxala** gətirirdi...

Bir gün Alı kişi ilxını sürüb **dərya** kənarına aparmışdı. Atlar dərya kənarında otlayırdı. Alı kişi özü də bir tərəfdə daşa söykənib oturmuşdu. Dan yeri yenidən ağarmışdı, qoca ilxıçı bir də baxdı ki, dəryadan iki aygır çıxdı. Atlar gəlib ilxıya qarışdılar. İki madyana yaxınlaşandan sonra yenə qayıdıb dəryaya girdilər. Tez qalxıb madyanları nişanladı. Amma bu barədə heç kəsə bir söz demədi.

Qoca ilxıçı madyanları gözdən qoymurdu. O qədər gözlədi ki, axırda onlar doğdu. Aylar keçdi, il dolandı, **qulunlar** böyüyüb **day** oldular.

Günlərin bir günü Toqat paşası Hasan paşa Həsən xana qonaq gəlmişdi. Paşa söhbət arasında xana dedi:

- Alı kişini dünyagörmüş, uzaqgörən insan saymaq olarmı? Əsərdən nümunələr göstərin.
- Onun dərya aygırlarına xüsusi maraq göstərməsinə səbəb nə idi?
- Dərya aygırlarından törəyən dayları Hasan paşaya təklif etməkdə qoca ilxıçının məqsədi nə idi? Onun xanla

– Həsən xan, eşitmişəm, sənin yaxşı cins atların var. Gərək ilxından mənə iki aygırlıq at verəsən.

Həsən xan o saat Alı kişini yanına çağıraraq tapşırırdı:

– Sabah ilxını çölə aparma, paşa üçün iki aygırlıq at tutduracağam.

Bu sözü deyən kimi daylar Alı kişinin yadına düşdü. O, xanın başını uca eləmək üçün səhər tezdən durdu, dayları tutub xalxalda bağladı, ilxını sürüb çölə ötürdü.

Paşa baxdı ki, xalxalda iki arıq day bağlanıb. Başa düşdü ki, bu dayları ona vermək istəyirlər, gülüb dedi:

– Həsən xan, mənə demişdilər ki, sənin yaxşı cins atların var. Bunlar nədir? İş belə ələngə-üləngəyə qalsa, bunlardan mənim özümə də çoxdur.

Paşanın sözü Həsən xana ox kimi dəydi. Üzünü Alı kişiye tutub dedi:

– Axmaq qoca, mən sənə deməmişdimmi, at tutacağam, ilxını saxla, niyə saxlamamısan?

– Xan sağ olsun, mən qoca ilxıçıyam. Sən bu dayların beləliyinə baxma. Əgər başının uca olmağını istəyirsənsə, paşaya bunları ver.

Alı kişinin yekə-yekə danışmağından Həsən xan daha da qəzəbləndi:

– Mənim ilxımda tərifi aləmə yayılmış cins atlar var. Bu ələngələri qonağa göstərüb məni xəcalət eləməkdə məqsədin nədir?

– Xan sağ olsun, mənim məqsədim paşanın yanında sənin başını uca eləməkdir. Bütün dünyanı gəzsən, yenə də bunlar kimi at tapa bilməzsən.

Həsən xan daha da qəzəblənib dedi:

– Bilmirəm, bir saata qədər yerdə də olsa, göydə də olsa, gərək paşaya layiq iki dənə aygırlıq at seçəsən. Bu saat get, seç, gətir.

Alı kişi dedi:

– Xan, onda izin ver paşa üçün at seçməyə başqa adam getsin. İlxdə bu daylardan yaxşı at yoxdur.

ötkəm danışmasının səbəbini necə izah edərsiniz?

- Həsən xan və Hasan paşa nə üçün Alı kişinin təklifinə qarşı çıxdılar?
- Rövsən atasının ağır cəzalandırılmasını necə qarşıladı? Əsərdən nümunələr göstərin.
- Dayların misilsiz ata çevrilməsi nəyin sayəsində mümkün oldu? Fikrinizi əsaslandırın.

Bu söz xanı cin atına mindirdi. Cəllad çağırıb əmr elədi ki, Alı kişinin boynunu vursun. Paşa da qəzəblənmişdi. Odur ki dedi:

– Həsən xan, mən görürəm ki, sənin ilxıçın bu daylara çox böyük qiymət verir. Onda sən belə elə, bu dayların hər birini onun bir gözüne qiymət elə.

Paşanın sözü Həsən xanın xoşuna gəldi. Əmr elədi, cəllad Alı kişinin gözlərini çıxartsın.

Alı kişi nə dindi, nə də səsini çıxartdı. Heç bir dəfə ufuldamadı da. Elə ki cəllad işini qurtardı, Alı kişi dedi:

– Həsən xan, insan üçün dünyada hər nazü-nemətdən şirin şey gözüdür. Sən məni ondan **binəsib** etdin. Mən sənin qapında can çürütdüm, ilan kimi qabıq qoydum, saç-saqqal ağartdım, amma sən bunların heç birini bilmədin, qədir-qiymət vermədin... Ancaq eybi yoxdur. İndi ki mənim gözlərimi bu daylara qiymət elədin, heç olmasa, sözünün ağası ol, bu dayları mənə ver.

Həsən xan dayların hərəsini onun bir qoluna bağlatdırıb qapısından qovdu.

Kor Alı kişini öz evinə gətirdilər.

Kəndə xəbər yayıldı. Camaat onun başına yığıldı. Xəbər Alı kişinin oğlu Rövşənə də çatdı.

Rövşən Rüstəm kimi igid, yeniyetmə, cavan bir oğlan idi. O, atasını bu halda görcək soruşdu:

– Ata, sənə nə olub? De görüm, səni kim bu hala salıb?

Alı kişi əhvalatı oğluna danışdı. Rövşən qızmış pələngə döndü. Ayağa qalxıb dedi:

– Oğlun sənin qisasını yerdə qoymaz, ata! İndi Həsən xan mənim qabağında dayansın, görüm necə dayanır.

Kəndin cavanları da qalxdılar. Alı kişi işi belə görəndə oğlunu çağırıb yanında əyləşdirdi. Əlini onun çiyinə qoyub dedi:

– Hələ qisasın vaxtı deyil, bala! Vaxtında mən özüm deyəcəyəm. İndi diqqətlə qulaq as! Mənim gözlərim bu dayların üstündə çıxarılıb, bu dayların üstündə də gərək mənim qisasım alına. Bu dayları sənə tapşırıram. Bunlar elə-belə atlardan deyil. Bunlar dərya atından əmələ gəliblər. İndi sən gərək böyük bir tövlə tikəsən. Amma bu tövləyə gərək heç bir yerdən işıq düşməyə. Qırx gün tamam atlar bu tövlədə qalacaq, bayır-baca üzü görməyəcəkdir. Bir insan övladının gözü də bu qırx günün ərzində gərək bu atlara baxmaya...

Rövşən dedi:

– Yaxşı, ata, belə olanda bəs mən onları necə yemləyəcəyəm? Necə suvaracağam?

Alı kişi dedi:

– Sən tövlədə hər day üçün qırx gözlü bir **axur** qayıracaqsan. Atların qırx günlük arpasını, samanını həmin bu axurlara dolduracaqsan. Kəndin başındakı Zümrüd bulaqdan tövlənin içərisinə

bir arx açacaqsan, hər axurun yanında da balaca bir çarhovuz tikəcəksən. Atlar qırx gün burada yeyib-içib bəslənəcəklər. İndi hələlik tövlə hazır olanacan dayları çək, bir yerdə bağla.

Rövşən qabaqca atasını rahladı, sonra dayların yerini sahmanlayıb tövləni hazırlamağa başladı.

Elə ki tövlə hazır oldu, Alı kişi gəlib əli ilə çarhovuzu, arxı, axurları yoxlayıb dedi:

– Yaxşıdır. İndi sən axurları doldur, suyu da hovuzlara bağla. Ancaq yenə də sənə deyirəm, gərək tövləyə nə işiq düşə, nə də atlara bəni-insan gözü baxa.

Bu işdən düz otuz səkkiz gün keçdi.

Atalar deyiblər ki, insan səbirsiz olar. Rövşən otuz səkkiz günü başa vurdu. Otuz doqquzuncu gün nə qədər elədi, özünü saxlaya bilmədi ki, bilmədi. Axır, Rövşən gəlib tövlənin üstünə çıxdı, balaca bir deşik açıb içəriyə baxdı.

Rövşən əvvəl gözlərinə inana bilmədi. Sağ axurdakı atın çiyinlərində iki qanad var idi. Özünü də qanadlar alov kimi yanır, qızıl kimi parıldaırdı. Rövşən tez sol axurdakı ata baxdı. Gördü yox, bu atın qanadı yoxdur. Gözlərini dolandıraraq yenə də sağ tərəfdəki ata baxdı. Gördü, qanad yavaş-yavaş sönür. Rövşən tutduğu işdən peşman oldu. Tez deşiyi örtmək istədi, ancaq iş işdən keçmişdi. Qanadlar yavaş-yavaş əriyib yox oldu. Rövşənin bir əli oldu, bir başı...

Bəli, bir gün də gəlib-keçdi. Qırxıncı gün Alı kişi Rövşəni çağıraraq dedi:

– Bala, gəl mənə atların yanına apar, görüm nə haldadırlar.

Rövşən atasının əlindən tutub tövləyə apardı. Alı kişi sağ axurdakı ata yaxınlaşdı. Əlini atın belinə çəkdi. Sonra Rövşənə tərəf dönüb dedi:

– Oğul, bu ata insan gözü baxıb. Bu atın gərək qanadı olaydı. Düzünü de görüm, bu necə olan işdir?

Rövşən bilmədi nə desin, soruşdu:

– Ata, sən nədən deyirsən?

Alı kişi dedi:

– Oğul, məndən gizlətmə, mən sənə deyirəm ki, bu ata insan gözü baxıb. Bu atın gərək qanadı olaydı. Düzünü de görüm, bu necə olan işdir?

Rövşən əhvalatı atasına danışdı. Alı kişi dedi:

– Oğul, səbirsizlik adama həmişə ziyan verir. İndi sən də səbirsizliyinin ziyanını çəkirsən. Ancaq fikir eləməyə dəyməz. Olan olub, keçən keçib. Hələ bir neçə gün də atları bayıra çıxarmaq olmaz. Qapını bağlamaq lazım deyil. Özün gündə gəlib yemləyib-sulayarsan.

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- ilxı
- dərya
- qulun
- day
- binəsib
- axur
- sağır

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Alı kişi dayların misilsiz at olacaqlarına şübhə ilə baxırdı.
- B) Həsən xanın Alı kişini ağır cəzalandırmasına səbəb onun dikbaşlığı oldu.
- C) Hasan paşa Həsən xandan rəhmli idi.
- D) Alı kişinin niyyəti oğlunu xalqa dayaq olan bir igid kimi yetişdirmək idi.
- E) Ata səbirsizlik edərək böyük xəyata yol verən Rövşəni cəzalandırdı.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Alı kişi xana həmişə sədaqətlə xidmət etmişdi.
- B) O, dayları xan üçün bəsləyib böyüdüdü.
- C) Alı kişi intiqam barədə düşünmürdü.
- D) Həsən xan Hasan paşaya qonaqpərvər olduğunu göstərmək istəyirdi.
- E) Atasını sevən, ona ehtiram göstərən Rövşən həm də əməksevər bir gənc idi.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Mətnə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrini və onların növünü müəyyənə bilərsiniz.

2. Mövzulardan birini seçib yazılı qeydlər etməklə şifahi təqdimata hazırlaşın.

Təqdimatların müzakirəsində fəal iştirak edin.

- a) Alı kişinin cəzalandırılmasının səbəbini nədə görürəm.
- b) Dastanda əfsanə və nağılı xatırladan nələri müşahidə etdim.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

- 1. Dastandan seçdiyiniz parçanı *yaradıcı* nağıletməyə hazırlaşın. Nümunəyə diqqət edin.
- 2. Çıxışlara münasibət bildirin.

Yaradıcı nağıletməyə aid nümunə

Dastandan seçilmiş parça	Yaradıcı nağıletmə variantı
Alı kişi neçə illər idi ki, Həsən xana ilxı otarırdı. Ömrünü, gününü onun qapısında çürüdüb, saçını-saqqalını ilxıçılıqda ağartmışdı. Hər gün səhər dan yeri ağaranda Alı kişi ilxını çölə aparır, bütün günü otarır, gecədən bir az keçəndən sonra xalxala gətirirdi...	O ətrafda var-dövləti Həsən xanına çatan ikinci adam yox idi. Onun ilxıları, qoyun sürüləri geniş otlaqlara sığmırdı. Uzaq mahallardan, qonşu ölkələrdən gələn alverçilər sürü-sürü qoyun, onlarla, yüzlərlə at, mal-qara alıb aparırdılar. Amma onun ilxısı, sürüləri azalmırdı ki, azalmırdı... Həsən xanın iki yüzdən artıq nökeri, ilxıçısı, çobanı vardı. Bunlardan biri ilxıçı Alı kişi idi. O, gəncliyindən xana qulluq edirdi. İşinin ustası olması, sözübütövlüyü ilə hamının hörmətini qazanmışdı. Saçını-saqqalını ilxıçılıqda ağardan Alı kişi hər gün səhər tezdən ilxını çölə aparır, bütün günü otarır, gecədən bir az keçmiş xalxala gətirirdi.

V XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Bədii əsərdə ifadə vasitəsi kimi işlənən *mübaligəyə* bir sıra hallarda *şışirtmə* də deyilir. Əsərdə təsvir olunan əşya, hadisə bəzən olduğundan qat-qat artıq, şışirdilmiş şəkildə təqdim olunur. Məqsəd fikrin təsir gücünü artırmaq, oxucuda emosionallıq və maraq oyatmaqdır. Oxuduğunuz əsərdə Qıratda qanadların yaranmasından danışılır. Dastan yaradıcıları bununla Qıratın əvəzsiz bir at olduğunu, qeyri-adiliyini diqqətə çatdırmaq istəmişlər. Deməli, mübaligə əşya, hadisə və s. şışirdilmiş, qeyri-adi şəkildə təqdim olunmasıdır. Əfsanə və nağıllarda mübaligələrə rast gəlmisiniz.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət yetirin.

- Oxuduğunuz parçada daha çox nəyə təəssüfləndiniz?
- Alı kişi haqqında təəvvürünüzdə yeni nə əlavə olundu?
- Rövşənlə bağlı təəvvürünüzü zənginləşdirən nə oldu?
- Dastanla bağlı dərslərdəki şəkillər təəvvürünüzdə uyğundurmu?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Əsərin davamı

Bir neçə gün keçəndən sonra qoca ilxıçı oğlu ilə bərabər tövləyə gəldi. Atları yoxlayıb dedi:

– Rövşən, oğul, atlar daha böyüyüb, minilmək həddinə çatıblar. İndi onları bir-bir bərkə-boşa salıb, sınaqdan çıxartmaq lazımdır. Əvvəl bunu, sonra da o birisini min, təzəcə sulanmış şumda səyirt, qaratıkanlığa sür, sonra da sıldırım daşlı dağa çap.

Rövşən atasının öyrətdiyi kimi, əvvəl sağ tərəfdəki atı mindi və atasının dediyi yerlərə sürdü.

Alı kişi atın ayaqlarının **üylərini** bərk sıxdı, at nə diksindi, nə də qırpındı.

İndi növbə ikinci atın idi. Rövşən bu atı da minib sürdü.

- Alı kişinin atlarla ciddi maraqlanmasının səbəbini necə izah edərsiniz?
- Atlar hansı sınaqlardan çıxarıldı?
- Alı kişinin Qırata üstünlük verməsinə səbəb nə idi?
- Misri qılıncın sirri nədə idi?

Alı kişi dedi:

– Oğul, Rövşən, birinci at sınaqdan çox yaxşı çıxdı. İkinci at da pis çıxmadı, əmək itirmədi. Ancaq birinci ata çata bilməz. Bu atın tayı-bərabəri tapılmaz. Birinci atın adını Qırat, ikinci atın adını Dürat qoyuram... Qıratın qədrini yaxşı bil, onu candan əziz saxla!

Sonra Alı kişi dedi:

– Oğul, atlar böyüdü. Sınaqdan çıxdı. İndi Həsən xandan qisas almaq vaxtı çatdı. Çək atları yəhərlə, gedib Həsən xanla haqq-hesabımızı çəkək.

...Hələ uşaqlıqda bir gün Rövşən çöldə oynadığı vaxt yerdən bir daş tapmış, onu evə gətirmişdi. Daş balaca idi, amma çox ağır idi. Özü də işim-işim işildayır, par-par parıldayırdı.

Alı kişi daşı o üzünə, bu üzünə çevirib yoxladı. Başa düşdü ki, o, göydən düşmüş ildırım parçasıdır.

Sabahısı gün Alı kişi Rövşəndən xəlvət ildırım parçasını götürüb bir ustanın yanına apardı. Salamlaşandan sonra daşın bir balaca tikəsini ustaya verib dedi:

– Usta, bu daşdan mənə bir **biz** qayır.

Usta bir az çək-çevir edib daşdan bir biz qayırdı və Alı kişiye qaytardı. Alı kişi ustanın haqqını verib bizi cibində gizlətdi. Daşın qalanını bir Misri qılinc qayırının yanına aparıb dedi:

– Usta, bu daşdan mənə bir qılinc qayır.

Bu usta əvvəlkindən də uzunçu idi. Qərək, uzun çək-çevirdən sonra Alı kişi bu ustanı da razı elədi.

Usta daşdan bir qılinc qayırdı. Elə ki qılinc hazır oldu, usta baxdı ki, qılinc nə qılinc. Vallah, bu elə bir qılincdir ki, gün kimi yanır, ay kimi işıq salır...

Ustanın qılınca gözü düşdü.

Elə ki vədə tamamında Alı kişi qılinc üçün gəldi, usta ona öz qılincını verməyib, əvəzinə ayrı bir qılinc verdi. Ancaq Alı kişi işini əvvəldən möhkəm tutmuşdu. Dinməz-söyləməz cibindəki bizi çıxarıb qılincin tiyəsinə basdı. Biz qılincı dəldi, o biri tərəfinə keçdi.

Usta baxdı ki, Alı kişini aldada bilməyəcək, naçar qalıb onun qılincını verdi. İndi də bizi bu qılinc tiyəsinə vurdu. Elə bil ildırım çaxdı. Alı kişi qılincı götürüb evlərinə gəldi, amma bu barədə oğlu Rövşənə heç bir söz demədi...

Elə ki Rövşən Qıratı, Düratı yəhərləyib atasının bərabərinə çəkdi, Alı kişi hər şeyi hazır görəndə evə girdi, haman qılincı gizlətdiyi yerdən çıxardı, oğlu Rövşənə verib dedi:

– Rövşən, al bu qılincı belinə bağla. Bu sən gördüyün qılincılara bənzəməz... Hər nəyə vursan, doğrayıb tökər. Bunun adına Misri qılinc deyərsən...

- Həsən xan Alı kişi ilə ədalətsiz rəftar etdiyini anlamışdı mı?
- Alı kişinin yurd yeri kimi Çənlibeli seçməsinə səbəb nə idi?
- Qoşabulağın möcüzəsi nədə idi?
- Alı kişinin oğluna vəsiyyətində diqqətinizi daha çox çəkən nə oldu?

Alı kişi Dürata, Rövşən də Qırata minib yola düşdülər. Gəlib Həsən xanın imarətinə çatdılar. Rövşən bir tərəfdə dayandı. Alı kişi Düratı imarətin qabağına sürüb Həsən xanı çağırdı. Həsən xan Alı kişini **yalmanına** əl çatmayan bir atın üstündə gördü. Xan o tərəfə baxanda gördü Alının oğlu da burdadır. Özü də bir ata minib, bir ata minib ki, **ruzigarın** gözü hələ belə at görməyib.

Alı kişi dedi:

– Həsən xan, bu atlar sənin bəyənmədiyin o qulunlardır. Sən bunların üstündə mənim gözlərimi çıxartdırdın. Bax, gör indi necə at olublar?

Alı kişi sonra dedi:

– Həsən xan, mən sənə yaxşılıq etmək istədim, sən anlamadın. Mənim yaxşılığımın əvəzinə məni dünya işığına həsrət qoydun. İndi səndən qisasımı almağa gəlmişəm. Əlindən gələni əsirgəsən, kişi deyilsən.

Həsən xan onun bu sözündən acıqlandı, qılınc çəkib kişinin üstünə cumdu. Rövşən Qıratı onun üstünə sürdü. Misri qılıncın göydə parıldamağı ilə xanın başının yerə diyirlənməyi bir oldu. Səs-küy qopdu. Qoşun onların üstünə yeridi. Rövşən özünü qoşuna vurdu. Bir yandan Qırat, bir yandan Dürat, bir yandan Rövşən Misri qılıncı qoşunun qabaq dəstəsini qırıb dağıtdılar.

Rövşən atasının ələ keçəcəyindən qorxub davadan əl çəkdi. Atları sürüb çölə tərəf üz qoydular.

Ata-oğul axşama qədər yol gedib axşamüstü bir çayın qırağına çatdılar. Alı kişi buranın necə yer olduğunu oğlundan xəbər aldı.

Rövşən dedi:

– Ata, bura hər tərəfi sıldırım qayalıq, çənli, çiskinli bir dağ belidir.

Alı kişi soruşdu:

– Oğul, bax gör, bu bel ki deyirsən, bunun hər tərəfində bir uca qaya görünür ki?

Rövşən dedi:

– Ata, görünür. Biri sağında, biri də solunda. Özü də başları qarla örtülüdür.

Alı dedi:

– Oğul, mənim axtardığım yer elə buradır... Buraya Çənlibel deyirlər. Biz burada yurd salmalıyıq.

Ata-oğul Çənlibeldə yurd saldılar, yaşamağa başladılar.

Günlərin bir günü Alı kişi Rövşəni yanına çağıraraq dedi:

– Oğul, buradakı dağların birində bir cüt bulaq var, adına Qoşabulaq deyirlər. Buz kimi suyu var. Yeddi ildən-yeddi ilə cümə axşamı məşriq tərəfdən bir ulduz, məğrib tərəfdən də bir ulduz doğar. Bu ulduzlar gəlib göyün ortasında toqquşar. Onlar toqquşanda Qoşabulağa nur tökülər, köpüklənib daşar. Hər kim Qoşabulağın o köpüyündə çimsə, elə qüvvətli bir igid olar ki, dünyada misli-bərabəri tapılmaz. Hər kim Qoşabulağın suyundan içsə, aşıq olar... Vədə çatıb, get, axtar. Qoşabulağı tap, ancaq köpüyündən bir qab da doldur mənə gətir!

Rövşən getdi, dağları, daşları ələk-vələk elədi. Axırda bir dağa çatdı. Min bir əziyyətlə qayaya dırmaşdı. Baxdı ki, bura elə çəmənzar, lələzar bir yerdir, gəl görəsən. Ortalıqda qoca bir ağac var, altında da Qoşabulaq durna gözü kimi qaynayır, göz yaşı kimi axıb ətrafı süd gölünə döndərir.

Rövşən o qədər gözlədi ki, axşam oldu. Ulduzlar doğdu. Ulduzlar gəlib düz Qoşabulağın üstündə toqquşdular. Onların toqquşmasından Qoşabulaq daşdı. Ağ köpük adamboyu qalxdı. Rövşən köpükdən bir qab doldurub başına tökdü, bir qab da doldurub içdi. Təzədən bir də qabı doldurmaq istəyəndə baxdı ki, ey dadi-bidad... köpük hayanda idi! Bulaqlar yenə də elə durulub, elə durulub ki, elə bil göz yaşdı, axır... Rövşən bir başına, bir dizinə vurdu. Ancaq hara çatacaq...

Qabı boş götürüb kor-peşman geri döndü, əhvalatı atasına danışdı. Alı kişi bir ah çəkib dedi:

– Mənim gözlərimin dərmanı o köpükdə idi. O da ki ələ gəlmədi.

Rövşənin dərdi bir idi, beş oldu. Başına, gözüne döyməyə başladı ki, mən niyə qabaqca özüm içdim.

Alı kişi dedi:

– Oğul, ağlamaqdan bir şey çıxmaz. Keçənə güzəşt deyirlər. Görünür, bir də səni görmək mənə qismət deyilmiş. Daha mənim əcəlim tamamdır. İndi qulaq as, sənə bir-iki sözüm var, onları deyim.

Rövşən atasının yanında əyləşdi. Alı kişi dedi:

– Bala, ay keçər, il dolanar, sənin adın məğribdən məşriqə bütünü dünyada məşhur olar. O köpükdən sən qollarına qüvvət, özünə də şairlik verildi. Bir də sən səsənə, **nərənə** elə bir qüvvət gələcək ki, heç bir pəhləvanın qulağı ona dözə bilməyəcək... Nə qədər ki Misri qılınç sən belində, sən də Qıratın belindəsən, özü də Çənlibeldəsən, sənə heç bir kəs bata bilməyəcək... Get, sən adını Koroğlu qoydum!

Alı kişi vəsiyyətini eləyib ömrünü öz oğluna bağışladı. Koroğlu atasını Qoşabulağın yanında dəfn eləyib o gündən Çənlibeldə yurd-yuva saldı.

SÖZLƏR TANIŞ- DIRMI?

- üy (atın)
- biz
- yalman (atın)
- ruzigar
- məşriq
- məğrib
- ün
- nərə
- ünsiyyət

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Oxuduğunuz parçanın məzmununa aid iki sual və onlara cavab hazırlayın.
2. Dastanda işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrini yazın. Onların növlərini müəyyənə bilərsiniz.
3. İşinizin nəticəsini siniflə bölüşün.

III MÜZAKİRƏ

1. “Atasının intiqamını alan Koroğlunun mübarizəsini dayandırmamasına səbəb nədir?” mövzusunda müzakirəyə hazırlaşın.
2. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.
3. Çıxışınızda əsaslandırılmış dəlillər səsləndirməyə çalışın.

IV XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Dastan şifahi xalq ədəbiyyatının geniş yayılmış janrlarından biridir. Həcmi böyük olan dastanları aşığılar yaradır. Bu nümunələrdə həm nəsr, həm də şeirlər olur. Nəsr və şeir hissələri məzmuna yaxın olur, bir-birini tamamlayır, ardıcıl olaraq əvəzlənir.

Şifahi xalq ədəbiyyatının digər janrlarında olduğu kimi, dastanlarda da bədii təsvir və ifadə vasitələrindən geniş istifadə edilir.

1. Tövsiyələrə əməl etməklə dastanın mövzusunı müəyyənləşdirməyə çalışın:

- dastanda daha çox nədən danışıldığını yada salın;
- obrazların həyatı, fəaliyyəti üçün önəmli olanları nəzərə alın;
- fikrinizi təsdiq edən nümunələr seçib üzərində düşünün.

2. Alı kişi obrazını səciyyələndirin. Tövsiyələrə diqqət yetirin:

- insanlarla ünsiyyəti, nitqi-danışığı;
- fərqli vəziyyətlərdə davranışı;
- həyatının müxtəlif dövrlərində əməlləri.

3. Həsən xan və Hasan paşa obrazlarını müqayisəli səciyyələndirin. Bunun üçün aşağıdakı cəhətlərə diqqət edin:

- yoxsul insanlara – xidmətçilərə münasibətləri;
- davranış və əməlləri;
- hiss və düşüncələri;
- sərvətə, var-dövlətə münasibətləri.

4. Dastanda sizə daha maraqlı görünən təsvir və ifadə vasitələrinin bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni izah edin.

Cümlələr bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə	Cümlələr bədii təsvir və ifadə vasitələri olmadan	Fərqi izahı

5. Dastanın yaradıcılarını daha çox düşündürən və oxuculara çatdırmaq istədikləri əsas fikri – ideyanı müəyyənləşdirin. Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Əsərin ideyası üçün fikirlərdən hansı daha uğurludur?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Müdrüklə silah birləşəndə qarşısını heç bir qüvvə ala bilməz.		
Yaxşılığın əvəzində pislik edənlər cəzalarını almalıdırlar.		
Ədalətsizlik və haqsızlıqla barışmaq olmaz.		

1. “Koroğlu” dastanı incəsənətin digər növlərində” mövzusunda müzakirəyə hazırlaşın.
2. Digər fənlərdən, internetin imkanlarından bəhrələnin.
3. Fikirlərinizin təsdiqi üçün əsaslı dəlillər hazırlayın.
4. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərslərinizdəki V.Hüqonun “Kozetta” əsərini oxuyun. Sizin üçün aydın olmayan mətləblər varsa, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütləq edin.

2

UŞAQ DÜŞÜNCƏSİ,
UŞAQ DÜNYASI

Uşaq həyatı, uşaq taleyi ədəbiyyatımızın mühüm mövzularındandır. Belə əsərlərdə dünya uşaqların gözü ilə dəyərləndirilir. Balaca qəhrəmanların düşüncəsi, müxtəlif məqamlarda keçirdikləri hiss-həyəcan, ata-analarına, insanlara, həyata, təbiətə, təhsilə, dostluğa və s. münasibətləri bu əsərlərdə öz əksini tapır.

Bu bölmədə oxuyacağınız əsərlər uşaq həyatı, uşaq taleyi ilə bağlı təsəvvürünüzü xeyli zənginləşdirəcək, bunları qiymətləndirməyinizə imkan verəcək.

Viktor Hüqo
(1802-1885)

O, ömrü boyu insan hüquqlarının böyük müdafiəçisi olub.
Əsərlərindəki insan obrazlarını unutmaq mümkün deyildir. Onların hər birinin öz dünyası var. Bu dünyada sevinc və fərəh az, qəm-kədər isə çoxdur...
Bu görkəmli sənətkarın yaradıcılığında insana dərin məhəbbət ifadə edilib.
İsmayıl Şıxlı

KOZETTA

(ixtisarla)

Yadasalma • Uşaqların çətin, əzab-əziyyətli həyatından danışılan əsərlərlə tanışsınız mı? Belə əsərlər sizdə hansı hisslər yaradıb?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Əsər sizi maraqlandırdımı? Nə üçün?
- Sizə daha çox təsir edən epizod hansı oldu? Səbəbini izah edin.
- Əsərin sizdə yaratdığı ovqatı izah edə bilərsiniz mi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən müəllimlə edin.

Paris yaxınlığında Monfermeyl kəndindəki sadə bir **meyxanani** Tenardye adlı birisi arvadı ilə birlikdə saxlayırdı. Bir bahar axşamı Tenardyenin meyxanasının qabağında bir araba dayanmışdı. Bu arabanın oxunun altından yarımdairə şəklində bir zəncir sallanırdı. Bu zəncirin üstündə iki balaca qız oturmuşdu. Qızların əynində çox yaxşı, hətta qəşəng paltarlar vardı.

Meyxananın qapısı qabağında yaraşıqsız bir arvad oturmuşdu. Bu, qızların anası idi. Ana uşaqları yelləndirir və saxta bir səsle nəğmə oxuyurdu. Kimsə ona yaxınlaşdı və birdən lap qulağının dibində bu sözləri dedi:

– Xanım, nə yaxşı uşaqlarınız var!

- Əsərdə təsvir edilənlərin harada baş verdiyini deyə bilərsiniz mi?
- Meyxananın sahibəsi haqqında ilkin təəssüratınız nə oldu? Nə üçün?

Qızların anası oxuya-oxuya dönüb baxdı.

Onun qabağında – bir neçə addımlıqda bir qadın dayanmışdı. Onun da qucağında balaca bir uşaq vardı.

Arvadın qucağındakı uşaq iki-üç yaşında, olduqca gözəl bir qız idi. Paltarının bərbəzəyi heç də o biri qızlarınkindən geri qalmazdı.

Krujevalı çutqusunun üstündən başına nazik **kətan** ləçək bağlanmışdı. Koftasının kənarlarına lent tikilmişdi. Qatlanmış tumanının altından totuq və möhkəm ağ ayaqları görünürdü. Üzünün rəngi qızılgül kimi gözəl və sağlam idi. Yanaqları almaya bənzəyirdi... Qız yatırdı. Qızcığazın anası isə yoxsul və məyus görünürdü. Paltarı onu təzədən kəndli olmağa hazırlaşan bir fəhlə qadına bənzədirdi.

Bu iki qızın anası:

– Mənim adım xanım Tenardyedir, – dedi. – Bu meyxana ərimlə mənimdir.

Yolçu qadın başına gələn əhvalatı danışdı. O, fəhlə bir qadın imiş. Parisdə iş tapmaq çətin olduğundan onu başqa yerdə, vətəninə axtarmağa gəlmişdir. Bu sözləri deyib öz qızını elə hərarətlə öpdü ki, onu yuxudan ayıldı. Qız anasının gözləri kimi mavi gözlərini açıb baxdı. Sonra güldü və sürüşüb yerə düşdü. Bu şirin uşaq birdən yelləncəkdə yellənən iki qızcığazı görərək durdu və sevincindən dilini çıxartdı.

Tenardye ana qızları yelləncəkdən düşürüb uşaqlara:

– Üçlükdə oynayın, – dedi.

Qadınlar söhbətlərinə davam edirdilər:

– Qızınızın adı nədir?

– Kozetta...

Tenardye ana:

– Baxın, uşaqlar bir-birinə nə tez alışır! Kənardan baxan bunları üç bacı zənn edər!

- Yolçu qadının övladına münasibəti necədir? Əsərdən fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.
- Yolçu qadının uşağı necə təsvir edilib? Onu təsəvvür edə bildinizmi?
- Anası Kozettanı nə üçün özü ilə aparmaq istəmirdi?

Bu sözlər o biri qadının ruhunu qığılıcım kimi işıqlandırdı. O, Tenardyenin əlindən tutaraq diqqətli bir nəzərlə baxdı:

– Razısınızmı, uşağım sizinlə qalsın? – dedi.

Kozettanın anası sözünə davam edərək:

– Bilirsinizmi, – dedi, – mən qızımı özümlə bərabər vətənimə apara bilməyəcəyəm. Uşaqla birlikdə iş tapmaq çətindir. Uşaqlarınızı bu qədər gözəl, bu qədər təmiz, bu qədər məmnun gördüyüm zaman ürəyim titrədi, öz-özümə: “nə yaxşı anadır”, – dedim. Bu, çox gözəl olar: üç bacı olarlar. Həm də mən tez qayıdacağam.

Xanım Tenardye:

– Fikirləşmək lazımdır, – dedi.

– Ayda altı **frank** verə bilərəm.

Bu zaman meyxananın içindən bir kişi səsi eşidildi:

– Yeddi frankdan aşağı olmaz! Həm də altı aylığını qabaqcadan verməlisiniz.

Ana:

– Verərəm, – deyərək razılaşdı.

Kişi səsi:

– Bundan başqa, ilk xərclər üçün də on beş frank lazımdır, – deyərək əlavə etdi.

Xanım Tenardye yenə həmin nəğməni oxuya-oxuya hesabladı və:

– Cəmi əlli yeddi frank, – dedi.

Qadın:

– Verərəm.

Kişi səsi:

– Bəs uşağın pal-paltarı varmı?

Xanım Tenardye:

– Danışan mənim ərimdir, – dedi.

Qadın:

– Bəs necə, – dedi, – əgər mən öz balamı tamam çılpaq qoysaydım, bu çox qəribə olardı!

...Tenardyelərin qonşularından bir qadın yolda qızın anasına rast gəlmişdi. O, geri döndüyü zaman evdə demişdi:

– Yolda hönkür-hönkür ağlayaraq gedən bir qadına rast gəldim, elə bərk ağlayırdı ki, ürəyim qanla doldu.

...Yolçu qadının vermiş olduğu əlli yeddi frank sayəsindəəri Tenardye öz borcunu vaxtında verə bilmişdi. Lakin bir aydan sonra onlara yenə pul lazım oldu. Arvadı Kozettanın paltarını Parisə aparıb **lombarda** girov qoydu və əvəzində altmış frank aldı. Bu pullar da qurtardıqdan sonra Tenardyelər Kozettaya guya rəhmləri gəldiyi üçün evlərində saxladıkları yoxsul bir qız nəzəri ilə baxdılar və onunla elə beləcə də rəftar etməyə başladılar. Artıq qızın heç bir paltarı olmadığından onu balaca Tenardyelərin köhnə paltarları ilə, yəni cırcırdırla geyindirməyə başladılar.

Kozettanın anası Montreylə yerləşərək hər ay məktub yazır, Tenardyelər isə həmişə bir söz yazırdılar: “Kozetta özünü lap yaxşı hiss edir”.

- Meyxana sahibləri yolçu qadınla necə rəftar etdilər? Onlar barədə təsəvvürünüə yeni nə əlavə olundu?

- Kozettadan ayrılan ananın keçirdiyi hissləri izah edə bilərsinizmi? Əsərdə buna işarə varmı?

- Anasının Kozetta üçün qoyduğu pulu Tenardyelər nəyə sərf etdilər?

İllər gəlib keçirdi, uşaq böyüyür və böyüdükcə dərdi də artırdı. Hələ Kozetta balaca ikən yalnız iki uşağın əziyyətini çəkirdi. Lakin beş yaşına çatan kimi bütün evin qulluqçusu oldu.

...Bayramqabağı bir neçə arabacı ilə səyyar alverçilər Tenardyenin alçaq tavanlı otağındakı stolun ətrafında əyləşmişdilər. Meyxanaçının arvadı gur yanan kürədə bişən xörəyə baxır, əri isə qonaqlarla içərək siyasətdən danışır.

Kozetta ocağın yanındakı taxta üzərində, yəni həmişəki yerində oturmuşdu. Əynində cır-cındır, yalın ayaqlarında taxtadan qayrılmış ayaqqabı, ocağın işığında əyləşib Tenardyenin qızları üçün yun corab toxuyurdu.

Ara-sıra qonaqlardan birisi küçəyə baxaraq: “Nə yaman qaranlıqdır!” və ya “Bu qaranlıqda küçə ilə fənərsiz getmək üçün pişik olmaq lazımdır” deyirdi. Bu sözləri eşitdikcə Kozetta tir-tir əsirdi. Onu su gətirməyə göndərəcəklərindən qorxurdu.

Meyxanada gecələyən səyyar alverçilərdən birisi içəri girdi və kobud bir səslə:

– Nə üçün mənim atıma su verməmişlər? – dedi...

... Tenardye xanım küçə qapısını geniş-geniş açaraq qorxudan büzüşmüş qızcıqaza:

– Get, su gətir! – dedi. – Cəld ol!

Kozettanın götürdüyü boş vedrə az qala özündən böyük idi. İçində bir uşaq rahat otura bilirdi.

...Meyxananın qapısı ilə üzbəüz olan dükanda oyuncaq satırdılar. Birinci sırada, ən görkəmli bir yerdə böyük bir gəlincik vardı. Bu gəlinciyn gözləri və həqiqi saçları vardı; əyninə çəhrayı rəngli incə bir paltar geyindirilmişdi, başı qızıl sünbüllərlə bəzənmişdi. Bu gözəl oyuncaq daim sərgidə qalaraq on yaşından aşağı olan bütün gəlib keçənlərin heyretinə səbəb olurdu.

Kozetta əlində vedrə düşüncəli halda küçəyə çıxdığı zaman “xanım” adlandırdığı bu gəlinciye baxmaqdan özünü saxlaya bilmədi...

...Çörəkçilər küçəsi ilə gedərkən dükanlardan işıqlar onun yolunu işıqlandırır. Lakin bir az sonra son işıqlı dükanı ötüb-keçdi. Yazıq qız qaranlıqda qaldı. Ürəyini bir qorxu бүrүdү, buna görə yeri-yeri var qüvvəsi ilə vedrəni yellədirdi. Vedrə səsləndikcə balaca qız da bir az ürəklənirdi. Sonuncu evin tinini döndükdə Kozetta dayandı. Bu son evdən o yana yol getmək ona qeyri-mümkün görünürdü. Qızın qarşısında qaranlıq və izsiz bir çöl uzanırdı. O, qorxu ilə bu yola baxırdı; burada insanlar yox idi, burada vəhşi heyvanlar ola bilirdi... Qorxu ona cəsarət verdi, geri qayıtdı, öz-özünə dedi: “Nə olsun! Ona deyərəm ki, bulaqda su yoxdur!”

Lakin yüz addım belə atmamış Kozetta dayandı. İndi gözlərinə Tenardye qarı göründü, bu mənfur və dəhşətli qarı **kaftar** kimi ağzını ayırmışdı, gözləri hiddətdən parıldaıyrdı. Qızcıqaz aciz bir halda ətrafına boylandı. Nə etsin? Haraya getsin? Qabaqda Tenardye qarının

- Onlar Kozetta ilə necə rəftar etməyə başladılar? Bu sizə necə təsir etdi?
- Soyuq qış gecəsində su ardınca göndərilən qızcıqazın vəziyyətini necə təsəvvür etdiniz? Onun keçirdiyi qorxu və həyəcan hissini duya bildinizmi?

kabusu, arxada isə – qaranlığın və meşələrin bütün **cinləri** dururdu. Lakin Tenardye qarı daha qorxunc idi. Kozetta onun qabağında geri çəkildi. Qızcığaz yenə bulağa doğru yüyürməyə başladı. O, ağlamağını güclə saxlayaraq yüyürürdü... Qəribə işdir, o, yolu azmadı. Nəhayət, bulağa çatdı. Çox qaranlıq idi, lakin o bu bulağa su dalınca gəlməyə adət etmişdi. Qaranlıqda sol əli ilə bulağın üstünə doğru əyilən cavan palıd ağacının budağından yapışdı, bulağa tərəf əyildi və vedrəni suyun içinə saldı. Qız dolu vedrəni çəkib otun üstünə qoydu. Ancaq indi taqətdən düşdüyünü hiss etdi. Dolu vedrəni aparmaq onun üçün çox çətin idi.

...Qızcığaz hərdənbir dayanır və hər dəfə dayandığıca buz kimi su vedrənin kənarından axaraq onun yalın ayaqları üzərinə tökülürdü... Qızın səkkiz yaşı vardı.

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- meyxana
- krujeva
- çutqu
- kətan
- frank
- lombard
- kabus
- cin
- kaftar

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Tenardyelər – ər və arvad xeyirxah idilər.
- B) Anası Kozetta üçün hər cür fədakarlığa hazır idi.
- C) Meyxananın işləri uğurla gedirdi.
- D) Kozettanı tərək edən anası sonralar onunla maraqlanmadı.
- E) Kozetta anasını tez-tez xatırlayırdı.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Tenardye ailəsi daim borc və yoxsulluq içində yaşayır.
- B) Tenardyelər Kozettanın anasının əlacsız olduğunu anlayıb onu soyurlar.
- C) Kozetta beş yaşından meyxananın qulluqçusu kimi işlədilir.
- D) Kozetta ana nəvazişinin nə demək olduğunu bilmir.
- E) Kozetta yalnız meyxananın qonaqlarına xidmət edir.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əsərdə müəyyənləşdirdiyiniz epitet və bənzətmələrdən daha maraqlı hesab etdiklərinizi cümlələrdə işlədib yazın.
2. Cümlələrdə əsərdə oxuduqlarınıza münasibətinizi ifadə edin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərin bir neçəsini cümlələrdə işlədib yazın.
2. Cümlələrdə əsərlə bağlı fikirlərinizi ifadə etməyə çalışın.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Onda hadisələri, tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Oxuduğunuz parçada hansı epizodları daha təsirli hesab edirsiniz? Nə üçün?
- Tenardiyelər haqqında təəvvürünüzdə yeni nə əlavə olundu?
- Yolçu haqqında sizdə hansı təəssürat yarandı?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Əsərin davamı

Kozetta birdən vedrənin yüngülləşdiyini hiss etdi. Böyük bir əl qulpdan yapışib vedrəni yuxarı qaldırdı. Qız başını arxaya əyib baxdı. Qaranlıqda ucaboylu qara bir kölgənin onunla yan-yan yeridiyini gördü. Bu adam heç bir söz demədən vedrəni onun əlindən aldı. Kozetta qorxmadı. Yolçu onunla danışmağa başladı. Onun səsi sakit və ciddi idi:

- Bala, bu yük sənin üçün çox ağırdır.
- Kozetta başını qaldırıb:
- Bəli, cənab, – dedi.
- Balaca, sən neçə yaşın var?
- Səkkiz yaşındayam, cənab!

- Yolçunun davranışı, hərəkətləri sizdə hansı hisslər yaratdı?

– Haradan gəlırsən?
 – Meşədəki bulaqdan.
 – Yolun çox uzaqdır?
 – Hələ on beş dəqiqəlik yolum var.
 Yolçu bir az sükut etdikdən sonra birdən soruşdu:
 – Deməli, sənın anan yoxdur?
 – Bilmirəm, – deyə uşaq cavab verdi və astadan əlavə etdi:
 – Mənə elə gəlir ki, anam yoxdur, hamının anası var, amma mənim anam yoxdur.
 Bir az susduqdan sonra yenə davam etdi:
 – Yəqin, mənim heç vaxt anam olmamışdır.
 Yolçu dayandı. Vedrəni yerə qoydu, uşağa tərəf əyilib çiynlərindən tutdu, diqqətlə üzünə baxdı. Qaranlıqda sanki onu tanımaq istəyirdi.
 Kozettanın arıq və **zavallı** üzü göyün ağımtıl boz işığında tutqun bir şəkildə görünürdü.
 – Sənin adın nədir?
 – Kozetta.
 Yolçu elektrik vurmuş kimi diksindi. O, yenə qızın üzünə baxdı, əllərini Kozettanın çiynlərindən götürərək vedrəni qaldırdı və addımladı.
 Bir azdan sonra yenə soruşdu:
 – Bəs səni bu gecə vaxtı su üçün meşəyə kim göndərib?
 – Tenardye xanım.
 Yolçu soyuqqanlılıqla danışmağa çalışsa da, səsinə nədənsə qərribə bir titrəyiş vardı. Bir neçə dəqiqə keçdi. Yolçu yenə dilləndi:
 – Məgər Tenardye xanımın qulluqçusu yoxdur?
 – Yox, cənab.
 – Elə tək sənən?
 – Bəli, cənab.
 Yenə susdular. Sonra Kozetta dedi:
 – Onun iki balaca qızı da var.
 – Hansı balaca qızlar?
 – Polina və Zelma.
 Az sonra Kozetta astadan səsləndi:
 – Onların gözəl kuklaları var, cürbəcür parıldayan oyuncaqları var. Onlar oynayır, əylənirlər...
 – Elə bütün günü?
 – Bəli, cənab.
 – Bəs sən?
 – Mən işləyirəm.
 – Bütün günümü?

- Kozettanı danışdıran yolçunun keçirdiyi hissləri duyduunuzmu? Bunu necə izah edərsiniz?
- Kozettanın “Yəqin, mənim heç vaxt anam olmamışdır” sözləri yolçuya necə təsir edir? Cavabınızı əsərdən misal gətirməklə əsaslandırın.
- Oyuncağı çeçələ barmaq böyüklüyündə qalay qılınc olan Kozettanın həyatı, uşaq ömrü barədə sizdə yaranan təəssüratı necə izah edərsiniz?

Qız iri gözlərini qaldırdı, yolçuya baxdı, gözlərində yaş vardı, lakin gecənin qaranlığında görünmürdü. Yanıqlı bir səslə cavab verdi:

– Bəli, cənab.

Bir az susduqdan sonra əlavə etdi:

– Hərdənbir işimi qurtaranda icazə versələr, mən də oynayıram.

– Bəs sən necə oynayırısan?

– Elə bildiyim kimi... Ancaq mənim oyuncağım azdır... Mənim ancaq bir balaca qalay qılıncım var, bax bu boyda.

Qızıcığaz çeçələ barmağını göstərdi.

– Qılınc bir şey kəsirmi?

– Bəli, cənab, – deyər qız cavab verdi. – Qılıncım salat kəsir, bir də milçək başı kəsir...

...Tenardye xanım əlində şam, qapının ağzında göründü:

– Vay, səni yaramaz! Bu vaxta qədər harada idin?

Kozetta qorxusundan titrəyərək:

– Xanım, bu ağa gecəni sizdə qalmaq istəyir, – deyər bildi.

– Girin, ağa... – dedi.

Yolçu içəri girdi, boğçası ilə ağacını skamyanın üzərinə qoyaraq stolun yanında əyləşdi. Kozetta tez stolun üstünə bir butulka şərab və bir stəkan qoydu.

... Yan qapı açıldı, Eponina və Azelma içəri girdilər. Doğrudan da, ikisi də qəşəng qızlar idi. Qızlar gedib oyuncağın yanında oturdular. Əllərində bir gəlincik var idi; gəlinciyi o yan-bu yana darta-darta gülüşüb oynayırdılar. Ara-sıra Kozetta işindən ayrılaraq məyus nəzərlə qızlara baxırdı.

Birdən Kozetta dönüb döşəmənin üzərində Tenardye qızlarının unutmuş olduqları gəlinciyi gördü, kiçik qızların başları pişiklə məşğul olduğundan gəlinciklərini mətbəx stolunun altına atmışdılar. Kozettaya baxan yox idi. Bir dəqiqə belə vaxt itirmək olmazdı. Stolun altından çıxaraq bir daha baxıb kimsənin onu görmədiyini yəqin etdikdən sonra tez dizin-dizin gəlinciyə tərəf süründü, onu əlinə götürdü, başı oynamağa qarışdı. Onun bu hərəkətini yolçudan başqa bir kimsə görmədi.

Qızın sevinci on beş dəqiqəyə qədər sürdü. Qızlar çaşıb qaldılar. Kozetta onların gəlinciyini götürməyə cəsarət etmişdi. Eponina anasının yanına gəldi və tumanından çəkməyə başladı. Qız:

– Ana, baxsana!– deyib barmağı ilə Kozettanı göstərdi. Kozetta “xanımların” oyuncağını götürməyə cəsarət etmişdi. Qadın hiddətindən xırıldayan bir səslə:

– Kozetta! – deyər bağırdı. Kozetta vurulmuş kimi birdən titrədi, qadına tərəf döndü. O, gəlinciyi götürdü, pərəstiş və ehtiyatla yavaşca yerə qoydu, özünü saxlaya bilmədi, hönkür-hönkür ağlamağa başladı.

- Tenardye xanım haqqındakı təsəvvürünüzə yeni nə əlavə olundu? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.
- Eponina və Azelma Kozettaya necə münasibət bəsləyirlər? Bu münasibətin yaranmasına səbəb nə olub?

Yolçu qapıya tərəf yönəldi, qapını açdı, küçəyə çıxdı. Qadın qonağın getməsindən fürsət taparaq Kozettaya bir təpik vurdu. Qız acı-acı ağladı.

Qapı açıldı, yolçu göründü, əlində bir az yuxarıda bəhs etdiyimiz və bütün kənd uşaqlarının nəzərini cəlb edən gözəl gəlincik vardı. Gəlinciyi Kozettanın qabağına qoyaraq:

– Al bunu, bu da sənin, – dedi.

Kozetta gözlərini qaldırdı. Yolçunun əlində gəlincik ona tərəf gəldiyini gördü, gözlərini oyuncağa dikdi, lakin bir az sonra yavaş-yavaş geri çəkilib divarın yanındakı stolun altına soxuldu.

Tenardye xanım və qızları **büt** kimi donub qalmışdılar. Tenardye xanım daşa dönüb gah gəlinciyə, gah da yolçuya mat-mat baxırdı. O, səsini yumşaltmağa çalışaraq:

– Yaxşı, Kozetta, gəlinciyi nə üçün almırsan? – dedi.

Nəhayət, Kozetta gəlinciyə yanaşdı və yavaş bir səslə Tenardyeyə dedi:

– Olarmı, xanım?

– Nə soruşursan? – deyə qadın ona cavab verdi. – Bu sənindir! Bu cənab onu sənə bağışlayır.

– Doğrudanmı, ağa? – deyə Kozetta soruşdu. – Lap gerçəkmi? Bu gəlincik mənimdirmi?

Yolçunun gözləri elə bil yaşarmışdı. O ağlamamaq üçün susur, bir həyəcan dəqiqəsi keçirirdi. Qonaq “gəlinciyi” qızcığaca verdi...

... Bir neçə saat keçdi. Müştərilər dağıldılar, meyxana bağlandı. Tenardye qonağa yanaşdı, astadan dilləndi:

- İstirahət etmək istəmirsinizmi, cənab?
- Hə, doğru deyirsiniz, – deyə yolçu cavab verdi.

Tenardye gülümsəyərək:

- Buyurun, cənabınızı ötürüm, – dedi.

...Ertəsi gün səhər tezdən günün çıxmasına azı bir-iki saat qalmış qonaq salona girdi.

Meyxanaçı qadın:

- Nə tez oyanmışınız? – dedi. – Yoxsa artıq yola düşürsünüz?
- Yolçu fikirli və dalğın idi...

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- zavallı
- boğça
- büt

II NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın.

Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.

- a) Kozettanın taleyi haqqında nə düşünürəm.
- b) Tenardylər ailəsi haqqında düşündüklərim.

2. Seçdiyiniz parçanı yaradıcı nağıl etməyə hazırlaşın.

- a) Əlavələrinizin məzmununa uyğun olmasına diqqət edin.
- b) Çıxışlara münasibət bildirin.

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Əsərin mövzusunı müəyyənəşdirməyə çalışın. Aşağıdakı tövsiyələri nəzərə alın:

- təsvirlərdə daha çox nəyə diqqət yetirildiyini yada salın;
- obrazların danışığına – nitqinə diqqət edin, niyyətlərini müəyyənəşdirməyə çalışın;
- hadisələrin daha çox hansı obrazla əlaqələndiyini xatırlayın.

2. Yolçu qadını – Kozettanın anasını necə səciyyələndirərsiniz?

Aşağıdakı tövsiyələrə diqqət edin:

- övladına münasibəti;
- Tenardye xanımla söhbəti.

3. Kozettanın taleyi, “kiçik dünyası” sizdə hansı düşüncələr yaratdı?

Aşağıdakı tövsiyələri nəzərə almaqla fikrinizi əsaslandırın:

- müxtəlif vəziyyətlərdə keçirdiyi hiss, həyəcan və düşüncələri;
- fərqli vəziyyətlərdə nitqi və davranışı;
- müxtəlif məqamlarda qərar və əməlləri;
- Tenardye xanıma münasibəti.

4. Tenardye xanımın xarakterindəki başlıca cəhətlər hansılardır? Aşağıdakı tövsiyələrə əsaslanmaqla onu səciyyələndirin:

- müxtəlif adamlarla necə danışması;
- fərqli vəziyyətlərdə davranış və əməlləri;
- övladları ilə həmyaşd olan Kozettaya münasibəti.

5. Naməlum yolçunu necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələrə diqqət edin:

- Kozettaya sualları, cavablara münasibəti;
- Kozetta və başqaları ilə davranışı.

6. Əsərdə maraqlı hesab etdiyiniz təsvir və ifadə vasitələrinin bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni aydınlaşdırmağa çalışın. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Cümlələr bədii təsvir və ifadə vasitələri olmadan	Fərqin izahı

7. Sizcə, əsərdəki əsas fikir – ideya nədir? Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı nümunələrlə əsaslandırın.

Əsərin əsas ideyası hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Mərhəmətli və xeyirxah olmaq insan üçün vacib şərtidir.		
İnsan üzləşdiyi hər çətinliyə üstün gəlməyə çalışmalıdır.		
Uşağın “kiçik dünyasına” zor tətbiq etmək yolverilməzdir.		

II MÜZAKİRƏ

“Kozetta” əsəri mənə nə öyrətdi” mövzusunda müzakirə aparın.

- a) Oxşar əsərləri xatırladın.
- b) Tutarlı dəlillər hazırlayın.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdəki N.Yusifin “Dərs” hekayəsini oxuyun. Sizin üçün aydın olmayan mətləblər varsa, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə yenidən müraciət edin.

Naibə Yusif
(1958)

Naibə Yusifin əsərlərində təsvir obyektinin dərinliyinə enmək cəhdinin uğurla nəticələndiyini sezmək çətin deyildir. Bu onun həm nəsrində, həm də poeziyasında aydın müşahidə edilir. Elə buna görə də yaratdığı obrazlar oxucuda zərif duyğuların, dərin təəssüratın yaranmasına səbəb olur.

Sabir Rüstəmxanlı

DƏRS

(ixtisarla)

Yadasalma • Uşaq qəhrəmanlarının münafişədə olduğu hansı əsərlər yadınızdadır?

I DƏRS • I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Hekayə sizə maraqlı gəldimi? Nə üçün?
- Diqqətinizi daha çox çəkən obraz hansı oldu? Nəyə görə?
- Əsərin sizdə yaratdığı ovqatı izah edə bilərsinizmi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən müəlisə edin.

Qış təzəcə girmişdi. Böyük **çillə** at oynadır, elə bil ki ətrafda nə varsa, dondurmağa çalışırdı. Bir yerdə qərar tutmayan boz sərçələrin bəzisi arabir **sırsıra** bağlamış budaqlarda civildəşir, qalanları isə yem tapmaq üçün hoppa-hoppa qarı dimdikləyirdi...

İlk qar dənəcikləri havada uçuşandan uşaqlar sanki **əsrarəngiz** bir aləmə düşmüşdülər; onlar hava lap qaranlıqlaşana qədər evlərə yığışmadılar, məhəllələrdə, parklarda qartopu oynamaqdan, küçə fənərlərinin sarımtıl işığında göydən enən ulduz yağışını seyr etməkədən doymadılar...

- Sizcə, təsvir olunanlar harada baş verib?
- Soyuq, qarlı qış gününü uşaqlar necə qarşılayırlar? Nümunələrlə izah edin.

Ertəsi gün daha böyük coşqu, haray-həşirlə məktəbə yollandılar.

Sazaqdan yanaqları, burun-qulaqları qızaran məktəblilər ikibir-üçbir qapısında 8A yazılmış sinfə daxil olduqca içəridəki səs-küy artırdı. Kimi xizəklə sürüşməsindən, kimi qartopu oyunundan, kimi düzəltdiyi nəhəng qar adamdan danışdı. Nihad isə elə bil deyilənləri eşitmirdi. O, həmişəki kimi hamıdan axırda gəlib saymazyana yerinə keçdi, dəftər-kitabını çıxararaq özünü məşğul kimi göstərmək istəsə də, gözü yoldaşlarını süzdü. Elə bu vaxt sinif rəhbəri Mətanət müəllim qapının ağzında göründü. O, yanınca gətirdiyi ağbəniz, hündürboylu oğlanı təqdim elədi:

– Uşaqlar, Murad bu gündən sizinlə oxuyacaq, inanıram ki, onunla dost olacaqsınız.

Təzə şagird arxadakı boş partada oturdu. Üzünə zillənən maraqlı baxışları duyduqca yanaqlarına xəfif qızartı çökdü, iri, qara gözləri döşəməyə dikildi. Bunu hamıdan əvvəl anlayan Nihad istehzayla gülümsünüb özlüyündə düşündü: “Heç oxuyana oxşamır”. Lakin elə birinci dərslə Muradın suallara düzgün cavab verməsi onu darıxdırdı, elə bil haradansa köksünə yad bir əl uzandı, ürəyini qamarlayıb var gücü ilə sıxmağa başladı... Günlər keçdikcə bu sıxıntı daha da çoxalır və onu təzə şagirdi pərt eləməyə təhrik edirdi. Bəzən “bilmədən” qarşısında dayanıb yolunu kəsir, bəzən: “Pardon”, – deyərək kobudluqla çiynindən itələyib keçir, hərdən də hamıdan üstün olduğunu göstərmək üçün pəncərənin qabağında tək-tənha dayanır, sağ əlini belinə qoyaraq kinayəli baxışlarla Muradı süzür, onunla söhbətləşən oğlanlara lağ eləyirdi. Müəllimlərin təzə gələn şagirdə münasibəti onu lap haldan çıxarırdı: “Təzə gəlib, özünü gözə soxur, əslində, heç nə bilmir! Bir az keçsin, görəcəksiniz!” Nihad ürəyindəki kini heç cürə gizlədə bilmirdi...

Zahirən sakit, qaradınmaz görünən Muradla həmsöhbət olanlar isə ondakı səmimiyyətə, mehribanlığa heyran qalırdılar. Belə anlarda Nihad hikkəsindən özünə yer tapa bilmirdi...

***

Coğrafiya dərsi həmişə maraqlı olardı. İçəri girən kimi müəllim sualları dolu kimi yağdırardı. Bu dəfə də ilk sual müəllimin ağzından çıxar-çıxmaz Nihad sağ əlini qaldıraraq diqqəti cəlb etmək üçün dirşəyi ilə partanı döyəclədi və kəskin hərəkətlə çiyni üstə qanrılıb arxada əyləşənlərə baxdı. Onun narahat baxışlarında qəfildən qəzəb qığılcımları parladı: Murad da cavab verməyə hazır idi. Bugünkü dərslərin hamısında müəllimlər verdiyi məntiqi cavablara görə ondan çox razı qalmışdılar. İndi də elə oldu. Coğrafiya müəllimi həlim, mehriban bir səslə növbəti çətin sualı da təzə şagirdə verdi. Murad böyükklərə məxsus bir təmkinlə sualın cavabını izah eləyəndə qəzəbdən Nihadın sifəti səyridi, dodağının altında öz-özünə

- Əsərdə təsvir olunanlar gerçək həyatı xatırladırmı?
- Nihad haqqında ilk təəssüratınız necə oldu?
- Murad obrazını necə təsvir etdiniz?
- Sizde ona rəğbət yarandı? Nə üçün?
- Nihadın Murada münasibəti sizdə hansı hisslər yaratdı?
- Onların arasında münasibətin yaranmasının və dərinləşməsinin səbəblərini necə izah edərsiniz? Əsərdən fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.

mızıldandı. Onun bütün hərəkətlərini izləyən Samirlə Rəsul bir-birinə baxıb qımışdılar...

***

Muradın iri qara gözlərinin dərinliyində bir kədər yuva salmışdı. Bunu ilk ədəbiyyat dərslində Könlü müəllim hiss eləmiş, amma səbəbini aydınlaşdırma bilməmişdi. Sınıf rəhbəri Mətanət müəllim də sadə geyimi, ciddi görünüşü ilə seçilən Məryəmlə – Muradın anasının adı belə idi – dəfələrlə bu barədə danışmaq istəmiş, lakin qadın bir bəhanə ilə söhbətdən yayınmışdı.

Məryəmin işləyib-ışləmədiyini bilən yox idi. Dərsin qurtarmasına xeyli qalmış hamı onu məktəbin dəmirmilli darvazasının qarşısında görməyə adət eləmişdi. O, əllərini qoynuna qoyub gözlərini məktəbin qapısına zilləyər, bəzən bir saata yaxın dinməz-söyləməz dayanaraq oğlunun məktəbdən çıxmasını gözləyər, gəlib-gedənlərə, həyətdə hay-küylə qaçıran uşaqlara gözünün ucuyla da baxmazdı. Gözlərinin ətrafında heç bir qırış olmasa da, həmişə bağladığı qara yaylığının altından pərakəndə şəkildə çıxan gur tellərini darayan ağ zolaqlar gündən-günə çoxalırdı. Gümüşü saçlar Məryəmin kədər dolu çöhrəsinə qərribə bir işıq salır, onunla qarşılaşanlar bu qeyri-adi nurun cazibəsini dərhal duyur, gözlərini onun mülayim, mehriban simasından çəkə bilmirdilər...

Ananın hər gün səkkizinci sinifdə oxuyan oğlunun dalınca gəlməsi, onu gözədən uzaq qoymaması hamıda təəccüb doğururdu. Piyadalar üçün keçiddə dayananda da, yolu keçəndən sonra da oğlunun əlini buraxmayan qadının hərəkətlərini Könlü müəllim dəhlizin pəncərəsindən bir neçə dəfə izləmiş, övladını körpə uşaq kimi qoruyan ananın narahatlığını anlamamışdı. Könlü müəllim Murada ayrıca diqqət yetirir, onu “Azad” hekayəsinin qəhrəmanına oxşadır, özlüyündə “Sükuti” adlandırır.

***

Bir dəfə riyaziyyat müəllimi kiçik summativ qiymətləndirmə keçiriləcəyini bildirdi. Ertəsi gün bütün şagirdlər həyəcan

• Digər şagirdlərin Nihada münasibəti diqqətinizi cəkdimi? Fikrinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə izah etməyə çalışın.

• Murad və onun ailəsi haqqında müəllimlərə nə məlum idi?

• Məryəm obrazı haqqında təsəvvürünüzdə yeni nə əlavə olundu?

içində yerlərində əyləşib riyaziyyat müəllimini gözləyirdilər. Nihad isə Muradı gözaltı süzə-süzə şəstlə müəllimin stoluna yaxınlaşdı.

Zəng vurulan kimi müəllim sinfə girdi. O, səliqə ilə üst-üstə yığılmış içi dolu faylları stolun üstünə qoyub təəccüblə Nihada baxdı:

– Nə üçün burada dayanmısan?

– Uşaqlar köçürməsinlər deyə, tarixdən summativ yazanda müəllim mənə burada oturtmuşdu.

Müəllimindən:

– Köçürməzlər, sən də yerində əyləş, – sözlərini eşidən Nihad pörtmüş halda öz partasına qayıtdı. İmtahanın qiymətləri səhəri gün açıqlanacaq, hər bir şagird səhvlərinin izahını dinləyəcəkdi.

Sinifdə bütün uşaqlar riyaziyyatı çox sevirdilər. Odur ki növbəti dərsdə müəllimin gəlişini gözləmədən proyektoru tənəffüsdə işə saldılar ki, vaxt itkisi olmasın, dərsə tez başlasınlar. Tavandan asılmış cihazın göy işığı bir neçə dəfə yanıb-söndü, işə düşər-düşməz hamı müəllimin kompüterdən lövhəyə ötürdüyü tapşırıqlara baxaraq səhvlərin izahını dinləməyə başladı.

Həmin gün Nihadın qanı yamanca qaraldı: “dörd” almışdı, rəqibinin cavabları isə “beş”ə layiq görülmüşdü. Dərs bitən kimi o heç kimə məhəl qoymadı, müəllimdən də əvvəl dəhlizə qaçdı...

***

– Axı nə üçün dörd almısan? – anası əsəbi halda Nihadın üstünə gələndə o istər-istəməz geri çəkildi:

– Çətin idi...

– Bəs başqaları üçün niyə çətin deyildi?! Çətin idisə, o təzə gələn uşaq necə alır beşi?!

Ananın əlindəki telefonun ekranı tez-tez işıqlanır, aramsız qısa mesaj siqnalları eşidilirdi. O, telefona baxıb tələsik nə isə yazmağa başlayanda Nihadın ürəyi yerinə gəldi: “Yaxşı ki başı telefona qarışdı”. Amma çox çəkmədən anası gözü telefonda ola-ola yenidən deyilməyə başladı:

– Budu ey, valideynlərin hamısı onun ağılından, zəkasından danışır. Sən niyə elə olmursan, sənənin nəyin əskikdir axı?!

Nihad anasının həm təəssüf, həm də kədər yağan üzünə baxdı, onu incitdiyini düşünüb pərt oldu, yumaq kimi büzüşdü. Elə həmin gündən Murada olan nifrəti daha da artırdı...

***

Günlər, həftələr ötür, lakin bu uşaqların ulduzu barışmırdı ki, barışmırdı. Əslində, Muradın heç kimlə işi yox idi: o, dərində geri qalanlara həvəslə kömək edir, hər kəsin sevgisini qazanırdı. Bircə Nihad yerli-yersiz onu ələ salmağa çalışır, kiçik uğursuzluğuna açıq-aşkar sevinir, əlini-əlinə çalib qəhqəhə çəkirdi. Çox danışmağı

● Anasının Muradla kiçik uşaq kimi davranması sizə təəccüblü göründümü? Sizcə, buna səbəb nə idi?

● Anası Nihadı məzəmmət etməkdə haqlı idimi?

sevməyən Muradın son günlər düşüncəli gəzib-dolanması, gözlərini bir nöqtəyə zillməsi də onu nəşələndirir, yoldaşlarının qulağına rişxəndlə pıçıldayırdı: “Hm... özünü ağıllı uşaq kimi göstərir”. Murad isə elə bil ki onun lovğalığını, yekəxana hərəkətlərini görmür, atmacalarını eşitmirdi; sanki o özünün heç kimə bəlli olmayan sirli dünyasında...

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- çillə
- sırsıra
- əsrarəngiz
- sazaq
- sükuti
- münəqişə

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN
1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Təsvir olunanlar kənddə baş verir.
- B) Hekayədə həftələrlə davam edən qarlı günlər təsvir edilir.
- C) Qarın yağması uşaqlara sevinc gətirir, onlar təəssüratlarını həvəslə bölüşürlər.
- D) Təzə şagirdə – Murada uşaqlar etinasız qalırlar, onunla maraqlanmırlar.
- E) Murad heç kimlə ünsiyyət yaratmır, tənhalığı sevir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Murad elə ilk gündən müəllimlərin rəğbətini qazanır.
- B) Müraciət edənlərə Murad həvəslə kömək edir.
- C) Nihad özünü hamıdan üstün sayır, bunu gizlətmir.
- D) Muradın fikirli, bir az da kədərli olması müəllimlərin diqqətindən yayınmır.
- E) Muradın anası vaxtsız qocalmışdır.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ
1. Mövzulardan birini seçib yazılı qeyd əsasında şifahi təqdimata hazırlaşın.
Təqdimatların müzakirəsində fəal iştirak edin.

- a) Hekayədə təsvir olunan sinif haqqında təəssüratım.
- b) Oxuduğunuz parçanın məzmunu ilə səsleşən atalar sözləri seçin.

2. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin. Cümlələrin oxuduğunuz əsərə aid olmasına çalışın.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin davamını oxuyun. Onda ki mətləbləri anlamağa, tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırmağa çalışın.

1. Mətni oxuyun.**2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.**

- Hansı epizod sizə daha çox təsir etdi? Səbəbini izah edin.
- Oxuduğunuz yeni parçada sizin üçün gözlənilməz olan nədir?
- Əsərin belə tamamlanacağını gözləyirdinizmi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə əsərə nəzər salın.*Hekayənin davamı*

Dərs ilinin ortalarıydı. Lövhədən asılan elan ildırım sürəti ilə məktəbə yayıldı: şagirdlər arasında **müsabiqə** keçiriləcəkdi. Onlar bu müsabiqəyə qoşulmaq üçün təklif olunan bədii əsərlərə rəy yazmalıydılar. Kitablارın adlarını oxuyan şagirdlərin əksəriyyəti həmin andaca sevinclə səsləndilər:

– Çoxunu oxumuşam ki...

Rəy yazmağı bacaranlar çox oldu, müəllimlərdən kömək umanlarsa lap çox idi. Könül müəllim həmin şagirdlərinə mehribanlıqla:

– Bu yazı sizin öz düşüncənizin məhsulu olmalıdır, zəif, güclü... fərqi yoxdur, – deyir, onları müstəqil fikir yürütməyə ruhlandırırdı. Murad isə susurdu və onun budəfəki sükutu nədənsə müəllimi heç açmırdı. Çünki iki gün keçməsinə baxmayaraq, ondan səs-səmir çıxmamışdı. İlk gün siyahıya baxanda elədiyi hərəkət də müəllimi təəccübləndirmişdi; Murad elanlar lövhəsindən ayrılaraq öz partasına keçmiş, bir-birinin çiyni üstədən boylanıb siyahıya baxan yoldaşlarının hərəkətlərini məyus-məyus izləmişdi. “Doğrudanmı, bu qədər əsərdən birini də oxumayıb?” – fikrini ürəyindən keçirən müəllim baxışlarını təəssüflə ondan ayırmışdı.

Bir neçə gün keçdi. Şagirdlər yazdıqları rəylərdən danışır, Könül müəllimdən xoş sözlər eşitmək istəyirdilər. O isə gözlənilmədən bir kənarda dayanan Murada tərəf çevrildi:

– Bəs sən? Məgər sən yazmamısan?

Nihad heç kimə aman vermədən gülə-gülə:

– Yaza bilsəydi, çoxdan yazardı, – dedi və öz partasında yayxandı, dolu sifəti arxaya dartıldı, burnu sanki bir az da dikəldi.

Murad dillənmədi, pəncərədən **məchul** bir nöqtəyə baxmağa başladı...

Ertəsi gün birinci dərs bitən kimi Murad Könül müəllimə yaxınlaşdı. Onun səsi titrəyirdi:

- Könül müəllimin Muradla ciddi maraqlanmasına səbəb nə idi?
- Könül müəllim və şagirdlər elanı necə qarşıladılar?
- Murad müsabiqəyə niyə qatılmadı? Onun izahına haqq qazandırmaq olarmı?
- Sizcə, Murad fikrini nə üçün Könül müəllimə uşaqların yanında yox, təklildə bildirdi?
- Muradın izahını necə anladınız? Bəs Könül müəllim bu barədə nə düşündü?

– Müəllim, mən o kitabların əksəriyyəti ilə tanışam, – deyib dərindən köks ötürdü. – Amma mən... Qarabağ müharibəsinə aid əsərlərdən yazmaq istədim...

Həmin gün Könül müəllim çox fikirliydi: Muradın Qarabağ bölgəsindən olduğu barədə düşünürdü...

***

Xocalı faciəsinin ildönümü yaxınlaşırdı. Məktəbdə müxtəlif tədbirlər: inşa və rəsm müsabiqələri keçirmək, divar qəzetləri, video-təqdimatlar, **fotostendlər** nümayiş etdirmək, “Ana harayı” abidəsinin önünə **əklillər** qoymaq nəzərdə tutulmuşdu. Hiss olunurdu ki, hamı builki tədbirə başqa ovqatla qatılacaq. 8A sinfi də Xocalı soyqırımını ilə bağlı ədəbi-bədii **kompozisiya** hazırlamış, ordumuzun qələbəindən, Xocalıya daxil olmasından bəhs eləyən sənədli film nümayiş etdirməyi planlaşdırmışdı.

***

Gözlənilən gün gəlib çatdı. Faciə ilə bağlı tədbir həmişə olduğu kimi yenə də məktəbin böyük zalında keçirilirdi. Xocalı sakinlərinin də iştirak elədiyi bu görüşlərdə danışmaq da, danışılanları dinləmək də adamdan ürək istəyirdi; tez-tez qəhər boğazlarda düyünlənir, heç kim göz yaşlarına hakim ola bilmirdi.

Növbə səkkizincilərə çatdı. Birdən Gülbəniz müəllim – o, tədbirlərin hazırlanmasında uşaqlara köməklik göstərən gənc təşkilatçıydı – hamının eşidəcəyi səslə:

– Murad, buyur, söz sənindir, – dedi.

Bütün zal onun nə deyəcəyini gözləyir, Muradsa susurdu. O deyilənləri eşitmir, nəzərlərin ona dikildiyini hiss eləməirdi. Yoldaşları da, sinif rəhbəri də çıxışların arasında fasilə yarandığı üçün pərt olmuşdular: uşaqlar təəssüflənir, Mətanət müəllim məzəmmət dolu baxışlarını ondan çəkmirdi...

Çıxışını bitirib yoldaşları ilə bir sırada qürurla dayanan Nihad isə gözlərinin dərinliyindəki sevinci, üzünə yayılan kinayəli təbəssümü gizlədə bilmirdi...

Muradın duruxması məktəb direktorunun da nəzərindən yayınmadı, o, işarəylə təşkilatçıdan söz istədi, Gülbəniz müəllim bu işarəni əvvəlcə başa düşmədi, lakin sonra gülümsünərək sözü ona verdi.

Direktor ortayaşlı bir qadınıydı, məktəbin yüzlərlə şagirdini adbaad tanıyır, bir neçə dəqiqə söhbət eləməklə onların xarakterinə bələd olur, ruhlandırıcı danışığıyla hamını ovsunlayırdı. O, asta addımlarla nitqi tutulan uşağa yaxınlaşdı, zərif bir çiçəyə toxunmuş kimi, əlini ehməlcə onun çiyninə qoyub mehribanlıqla dilləndi:

- Hekayədəki “Hiss olunurdu ki, hamı builki tədbirə başqa ovqatla qatılacaq” cümləsində ifadə olunmuş fikri necə başa düşdünüz?
- Məktəbdə Xocalı faciəsinin ildönümünə necə hazırlanırdılar?
- 8A sinif şagirdləri hansı hazırlıq işlərini aparmışdılar?
- Nihadın fərqlənmək arzusunu necə dəyərləndirirsiniz?
- Məktəbin direktoru haqqında sizdə hansı təəssürat yarandı?

– Murad, bilirəm ki, sənin də sözün var, buyur, biz səni dinləyirik.

Bu sözlər bayaqdan gözlərinin qarşısında qaranlıq boşluqdan başqa heç nə görməyən, özünü çəkisiz mühitdə sanan, nə edəcəyini unudan Muradı düşdüüyü çətin, cansıxıcı durumdan qurtardı, sanki yenidən uşaqların arasına qayıtdı. Ürkək səslə:

– Bəli, mənim də sözüm var, – dedi və tərəddüdlü addımlarla yuxarı başdakı stola yaxınlaşdı, ovcunda gizlətdiyi yaddaş kartını kompüterin sol tərəfindəki yuvaya saldı. Tezliklə otağı həzin bir musiqi sədası бүürdü; ekranda isə əvvəlcə açıq səma, ardınca payızın nəfəsi hopan meşəli dağlar və sıraya düzülmüş bir bölük Azərbaycan əsgəri göründü. Ekrandan anlaşılmayan qarışıq səslər eşidildi, sonra əsgərlərin qarşısında ucaboyle, tökməbədənli bir zabit göründü. Onun nitqi zaldakıları da sehlədi:

– İgidlərim! Ayaq basdığımız hər qarış torpaq vətəndir! Bizə güc, qüvvət verən də odur! Nə qədər ki ayaqlarımız bu torpaqdadır, bir o qədər güclüyük, yenilməzik, çünki gücü ondan alırıq. Biz haqqımız uğrunda, doğru torpaqlarımız uğrunda vuruşuruq, haqq üçün döyüşənlərsə qorxu bilməzlər!

Onun Vətən yangısı ilə gurlayan səsi, alovlu sözləri ürəklərə işləyirdi, zaldakılar da əsgərlər kimi nəfəs almadan onu dinləyirdilər. Elə bu anda vıyıldı ilə gələn mərmə əsgərlərin lap yaxınlığında partladı. Müəllimlər də, şagirdlər də onun qulaqbatırıcı səsinə çox aydın eşitdilər. Diksinən, “vay” deyər qışqıranlar da oldu... Döyüşçülərdən birinin uca səslə dedi: “Başlandı!” – sözündən sonra ekran ağardı, daha heç nə görünmədi, deyəsən, çəkiliş burada başa çatırdı.

Zaldakılar donuxmuşdular. Heç kim qımıldanmır, gördüyü səhnənin təsirindən çıxma bilmirdi. Əslində, buna cəhd eləyən də yoxuydu, çünki hamı özünü indicə gördüyü səhnədəki hadisələrin içində hiss edirdi...

Yaranmış sükuta Muradın həzin və titrək səsi son qoydu:

– Bu döyüşçülər Nadir Əhmədlinin komandanlığı ilə həmin gün Xocavəndi azad etmək üçün döyüşə girmiş, onu düşməndən təmizləmişdilər. İyirmi səkkiz döyüşçümüzdən dörd nəfər sağ qalmışdı. Nadir Əhmədli döyüşün sonuna az qalmış aldığı güllə yarısından həlak olmuşdur.

Sonuncu sözləri deyəndə Muradın səsi qırıldı, yanağını isladan isti göz yaşlarını gizlətməyə çalışdı...

Könül müəllim özündən asılı olmayaraq ucadan soruşdu:

– Nadir Əhmədli bizim Muradın atası deyilmi?

Gözləri yaşarmış Mətanət müəllim baxışlarını Muraddan çəkməyərək qəhərli səslə cavab verdi:

– Bəli, Muradın atasıdır.

Zalda oturanların hamısı sanki bir az da balacalaşmış Murada baxdılar. Onun hönkürtüsünü arxa cərgədə oturanlar da eşitdilər...

- Belə müəllimlərə şagirdlərin münasibəti barədə nə deyə bilərsiniz?
- Tədbirdə tərəddüd içində olan Muradın hisslərini duya bildinizmi? Onun tərəddüd etməsinə səbəb nə idi?
- Muradın atasının – Nadir Əhmədlinin döyüşçülərə dediği sözlər haqqında düşünün. Bu sözlər sizdə hansı hisslər yaratdı?
- Gözlərində həmişə kədər duyulan Muradın sirrini öyrənəndən sonra ona münasibətinizdə dəyişiklik oldumu?
- Nihadın son halı onun haqqındakı təəssüratınıza yeni nə əlavə etdi?
- Hekayənin necə davam etməsini istərdiniz?

Muradın həyəcanı daha da artmışdı. Daxilində coşub-daşan qarışıq hisslərdən baş açmırdı. Sifəti od tutub yanır, əlləri gizildəyirdi. Birdən necə oldusa, qəlbində qərribə bir yüngüllük duydu: anasının da, özünün də tez-tez baxıb kədərləndikləri bu videonun doğurduğu duyğuları paylaşmaqda haqlı olduğunu anladı...

Tədbir başlandı və bəri ilk dəfə olaraq başını qaldıran Murad yoldaşlarının yaşarmış gözləri ilə qarşılaşdı. Onlar sanki indiyə kimi görmədikləri, tanımadıqları bir adama baxırdılar. Bu baxışlarda nələr yoxuydu: sevgi, heyrət, rəğbət, təəssüf...

Bircə Nihad gözlərini döşəməyə dikib qalmışdı, sanki başını qaldırmağa cəsarət etmirdi. Sifəti tala-tala qızarmış, əl barmaqlarında xəfif titrəyiş yaranmışdı. Nihad utanırdı...

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- müsabiqə
- məchul
- fotostend
- əklil
- kompozisiya (ədəbi-bədii)
- təşəxxüs
- paxıllıq

II NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Hekayədən seçdiyiniz parçanı *yaradıcı* nağıl etməyə hazırlaşın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.
3. Mənasını yeni aydınlaşdırdığınız sözləri cümlələrdə işlədib yazın. Cümlələrin öyrəndiyiniz mətnə aid olmasına çalışın.

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirməyə çalışın. Təvsiyələrə diqqət edin:

- hadisələrin daha çox harada baş verdiyini xatırlayın;
- ayrı-ayrı epizodlarda nədən danışıldığını, onları birləşdirən fikirləri yada salın;
- hadisələrin əsasında hansı obrazın dayandığına diqqət edin.

2. Muradı necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələri nəzərə alın:

- müəllimlərlə davranışı;
- şagird yoldaşları ilə davranışı;
- müxtəlif vəziyyətlərdə hiss, həyəcan və düşüncələri.

3. Nihadın xarakterindəki başlıca cəhətlər hansılardır? Aşağıdakı təvsiyələri nəzərə almaqla fikrinizi açıqlayın:

- sinif yoldaşları ilə davranışı;
- fərqli vəziyyətlərdə nitqi və davranışı;
- Murada münasibəti;
- Muradın kədərli taleyinin ona təsiri.

4. Məryəm obrazını necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələrə diqqət edin:

- övladına münasibəti;
- narahat, nigaran yaşamasının səbəbi;
- xarici görünüşünün sizdə yaratdığı təəssürat, portreti.

5. Sizcə, Könül müəllimin xarakterindəki başlıca xüsusiyyətlər hansılardır? Təvsiyələri nəzərə alın:

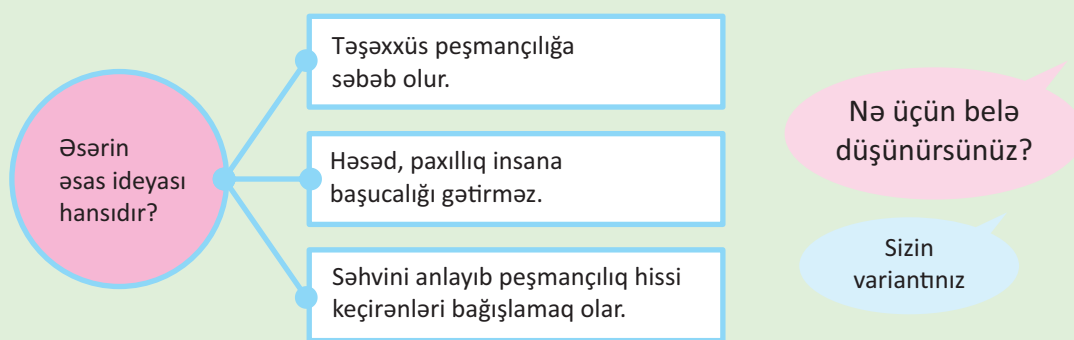
- şagirdlərlə davranışı;
- Murada münasibəti;
- fərqli vəziyyətlərdə nitqi – danışığı.

6. Əsəri oxuduğunuz nağıllardan biri ilə müqayisə etməklə hekayə janrında olduğunu əsaslandırın. Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar	“Dərs”	
Mövzu		
İştirakçılar		
Hadisələrin özünəməxsusluğu		
Təsvirlərin özünəməxsusluğu		
Sonluğun özünəməxsusluğu		

7. Sizcə, əsərdəki əsas fikir – ideya nədir? Aşağıdakı fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı nümunələrlə əsaslandırın.

II MÜZAKİRƏ

1. “Hekayədə məktəb həyatı inandırıcı təsvir edilib” mövzusunda debata hazırlaşın.
2. Lehinə, yaxud əleyhinə olmaqla dəlillərinizi hazırlayın.
3. Münsifləri mövqeyinizin həqiqiliyinə inandırmağa çalışın.
4. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

Zahid Xəlil
(1942)

Zahid Xəlil zəngin yaradıcılığı ilə seçilir. Onun şeirləri kimi, hekayələri də maraqla oxunur. Bunun ən mühüm səbəbi oxucusunun – balacaların mənəvi dünyasına, hiss və düşüncə aləminə yaxşı bələd olmasıdır. Poeziyanın zəngin vasitələrindən məharətlə istifadə edən bu yorulmaz sənətkar uşaqların bədii zövqünün inkişafına əvəzsiz töhfələr vermişdir.

Füzuli Əsgərli

DOSTLAR

Yadasalma • Sədaqətli dostlar haqqında oxuduğunuz hansı əsəri xatırlada bilərsiniz? Həmin əsərdə diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

I OXU • ANLAMA

1. Şeir oxusu, təəssüratların bölüşülməsi.
2. Şeir məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Bunun üçün dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni nəzərdən keçirin.

Mən Zauram, dostumun adı Məmmədəməndir,
Nəyimiz var ortaqdır, fərq qoymuruq kimindir.
O gün uşaqlar bizə doyunca gülüşübdür,
Demə, pencəyimiz də tay-dəyişik düşübdür.

Onun da mənim kimi qapqaradır gözləri,
Qəlbimdə çiçək açır şirin-şirin sözləri.
Danışırıq, gülürük, biz sevmirik savaşı,
Mübahisə mövzumuz dərs olur uzaqbaşı.

Düşünürdüm, onunla heç zaman əyişmərəm,
Mən dostumu dünyada kimsəyə dəyişmərəm,
Amma bir gün qəfildən çəp gəldi sözlərimiz,
Sanki hədəqəsindən çıxmışdı gözlərimiz.

Qırılmışdı elə bil mənim qolum, qanadım,
Didirdi ürəyimi yersiz hikkəm, inadım.
Onunla görüşməyi özümə yasaq etdim,
Üzünü, baxışını özümdən uzaq etdim.

Sevdiyim xasiyyəti indi mənə yağırdı,
Dost deyildi, sinəmə çəkilən bir dağırdı.
Ayrıldı yollarımız, hərə bir yana düşdü,
Çiçək kimi açılan dostluq tufana düşdü.

Dostunu unutmaqdı hər bir işin çətini,
Nə danım, ürəyimdə çəkirdim xiffətini.
Mən onu istəyirdim hava kimi, su kimi,
Heç bir şey şirin olmur dostluq duyğusu kimi.

...Qəfil bir səs eşitdim, kimsə məni çağırırdı,
Dedilər, Məmmədəmin xəstədi, çox ağırırdı.
Tez özümü yetirdim, dostum mənə qol açdı,
Elə bildim, yer üzü bircə anda gül açdı.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və onların cavablarını müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup:

- 1) Şeirdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması və cümlələrdə işlədilməsi.
- 2) Şeirin birinci bəndindəki əsas fikrin müəyyənləşdirilməsi və qısaca yazılması.

II qrup:

- 1) Şeirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələri və onların növlərinin müəyyənləşdirilməsi.
- 2) İkinci bənddəki başlıca fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

III qrup:

- 1) Şeirin ilk üç bəndindəki həmqafiyə sözlərin müəyyənləşdirilməsi.
- 2) Şeirin üçüncü və dördüncü bəndlərində ifadə edilmiş fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

IV qrup:

- 1) Şeirin dörd, beş və altıncı bəndlərindəki həmqafiyə sözlərin müəyyənləşdirilməsi.
- 2) Şeirin beş və altıncı bəndlərində əksini tapmış fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

V qrup:

- 1) Şeirin yeddinci bəndindəki həmqafiyə sözlərin müəyyənləşdirilməsi.
- 2) Həmin bənddə ifadə edilmiş fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV MÜZAKİRƏ

1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın.

- a) Şeirin mövzusu nədir.
- b) Əsəri maraqlı edən cəhətlər hansılardır.
- c) Əsərin əsas ideyası nədir.
- d) Şeir dostluq haqqındakı təsəvvürünüə yeni nə əlavə etdi.

2. “Dostlar” şeiri ilə “Dərs” hekayəsini aşağıdakı əsaslar üzrə müqayisə edin.

- a) Hansı mövzudadırlar.
- b) Məzmunlarında hansı oxşar və fərqli cəhətlər var.
- c) İştirakçıların oxşar və fərqli cəhətləri hansılardır.
- d) Əsas ideyalarında oxşarlıq, yaxud fərq varmı.

3

YURD SEVGİSİ, QƏHRƏMANLIQ SƏHİFƏLƏRİ

Yurd sevgisi və qəhrəmanlıq bədii ədəbiyyatın qədim və geniş yayılmış mövzularındandır. Vətəni sevmək, onun toxunulmazlığını qorumaq, bu yolda qəhrəmanlıqlar göstərmək ulu babalarımızın yaratdığı şifahi ədəbiyyat nümunələrində də geniş əksini tapıb.

Eləcə də yazılı ədəbiyyatda bu mövzuda gözəl sənət əsərləri yaradılıb.

Şanlı ordumuzun İkinci Qarabağ müharibəsində misilsiz qələbəsinə həsr edilmiş yüzlərlə şeir, hekayə qələmə alınıb.

Bütün bunlar Vətənimizə sonsuz məhəbbətin ifadəsidir.

Bu bölmədə həmin mövzuda yazılmış əsərlərlə tanış olacaq, onlarla bağlı araşdırmalar aparacaqsınız.

Süleyman Abdulla
(1965)

O, Vətən sevdalı şairdir. İstər kəndin dağı, çəmən, ağacları olsun, istər soyuqdan donan, yaralandığını gizlədib döyüşə atılan əsgər olsun, onun üçün fərq etməz, tək orada vətən olsun, insan olsun... oradan yeni düşüncəli şeir doğulacaq...

Rəfail Tağızadə

AZƏRBAYCAN BAYRAĞI

(ixtisarla)

Yadasalma • Dövlət bayrağımıza həsr edilmiş hansı əsərlərlə tanışsınız?
Bu əsərlərdə daha çox nəyə diqqət yetirilir?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. İlk təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Şeir xoşunuza gəldimi? Nə üçün?
- Hansı misraları daha parlaq, təsirli hesab edirsiniz? Nə üçün?
- Şeir sizdə necə ovqat yaratdı?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Sən, ey gözümin nuru,
Ürəyimin qüruru...
Sən, ey canımın canı, qəlbimin **iftixarı**,
Sən, ey ucadan uca, **zirvələrin vüqarı**...
Biri Qərb, biri Şimal... qoşa qalam Şahdağı,
Azərbaycan bayrağı!

***

Şah nəğməm Xan Arazın, dəli Kürün səsidir,
Halal **ruzi** Muğanın, Milin müqəddəsidir.

- Əsərdə sizin üçün yeni və maraqlı fikirlər varmı? Gəldiyiniz nəticələri nümunələrlə izah edin.
- Şeir in əvvəlindəki müraciətə diqqət edin. Sizi düşündürən nə oldu?

Xəzərin gözəlliyi Tanrının **müjdəsidir**,
Adıntək çox **uludur** Vətənin **pak** torpağı,
Azərbaycan bayrağı!

***

Göyündə tarixlərin **zəfər çələngi** vardır,
Qırmızında qanımın zamanla **cəngi** vardır,
Yaşılında ruhumun təmizlik rəngi vardır,
Səkkizguşəli ulduz, **hilaldır nur** çırağı,
Azərbaycan bayrağı!

***

Uğrunda **fəda** getdi çox **ərlər**, çox ərənlər,
"Haqq məndədir!" –
Söyləyib haqqa yol göstərənlər,
Azadlığın naminə ölümə döş gərənlər
Əyilməzdir, məğrurdur Rəsulzadə sayacağı,
Azərbaycan bayrağı!

***

Səcdənə durdum sənin, etdim **biət**, – sənindir,
Dünyaya sülh **hayqıran** ən xoş niyyət sənindir!
Bir **kərə** yüksəlmişən, **əbədiyyət** sənindir,
Yüksəl, ucal, dalğalan, ey bayraqlar bayrağı,
Azərbaycan bayrağı!!!
Azərbaycan bayrağı!!!

- Şair "Adıntək çox uludur Vətənin pak torpağı" sözləri ilə nəyə işarə etmişdir?
- Dövlət bayrağımızın rəngləri şeirdə necə mənalandırılıb?
- Vətən uğrunda, azadlıq yolunda özünü fəda edənlər şeirdə necə xatırlanıb?
- "Bir kərə yüksəlmişən, əbədiyyət sənindir" misrasında müəllifin hansı niyyəti ifadə edilmişdir?

SÖZLƏR TANIŞ- DIRMI?

• ər (ərənlər)
• ulu
• pak
• zəfər
• çələng
• hilal
• nur
• səcdə
• biət
• hayqırmaq

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- Şeirdə yurd sevgisi, vətən həsrəti ifadə edilib.
- Şeirdə əsas fikir ölkəmizin təbii sərvətlərlə zəngin olması ilə bağlıdır.
- Əsərdə vətənimizin tarixən qədim olması xatırladılıb.
- Şeirdə yalnız dövlət bayrağımız tərənnüm edilib.
- Əsərdə daha çox ölkəmizin təbii gözəlliyi barədə danışılıb.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- Şeirdə Vətənə sonsuz məhəbbət ifadə olunub.
- Vətən uğrunda qurban gedənlər hörmət və ictimaiyyətlə xatırlanıb.
- Dövlət bayrağının rəngləri şərh edilib.
- Dövlət bayrağımızın əbədiyyətinə inam ifadə edilib.
- Vətənimizin qəhrəmanlıqla dolu olan keçmişi yada salınmayıb.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Şeirin məzmununa aid iki sual və onlara cavab hazırlayın.
2. Əsərdə müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir vasitələrini cümlələrdə işlədin.

IV NİTQINIZI VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

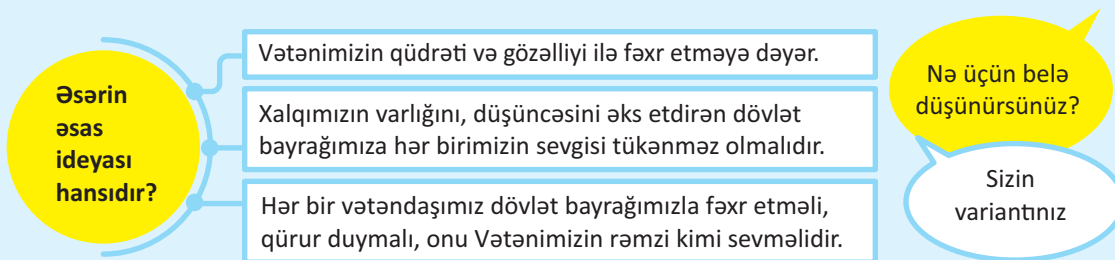
1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin. Cümlələrdə şeirlə bağlı fikirlərinizi ifadə etməyə çalışın.
2. Mövzulardan birini seçib yığcam yazılı təqdimata hazırlaşın.
  - a) Şeir mənə hansı yeni hiss və düşüncə yaratdı.
  - b) Şeir mənə oxuduğum hansı əsəri xatırlatdı.
  - c) Əsərdə hansı misralar məni daha çox həyəcanlandırırdı.
3. İşinizin nəticəsini müzakirə edin. Çıxışlara münasibət bildirin.

II DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Aşağıdakı tövsiyələrə əməl etməklə şeirin mövzusunu müəyyən etməyə çalışın:
  - şeirin parçalarında ifadə olunmuş fikirlərin arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirin;
  - əsərdə deyilənlərə hansı parçada və necə yekun vurulduğunu aydınlaşdırın.
2. Şeirin müəllifi haqqında sizdə aydın təsəvvür yarandı. Aşağıdakı tövsiyələri də nəzərə alaraq onunla bağlı fikrinizi əsaslandırın:
  - müəllifin doğma yurduna münasibəti;
  - vətəninin keçmişi, bu günü və gələcəyi haqqında düşüncələri.
3. Şeirdə işlənmiş təsvir vasitələrinin bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni izah edin.

Təsvir vasitələrinin işləndiyi misralar	Bədiiliyin artmasına təsiri

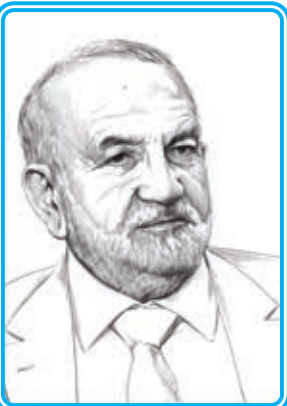
4. Şeirdə ifadə olunmuş əsas fikri – ideyanı müəyyənləşdirin. Aşağıdakı fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

II YARADICI İŞ

1. "Vətənimə niyə sevirəm" mövzusunda yığcam esse yazın.
2. Yazılardan nümunələri dinləyin və müzakirə edin.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

Məmməd İsmayıl
(1939)

Yaradıcılığa çox tez başlayan Məmməd İsmayıl dərin məzmunlu, səmimi şeirləri ilə həm yaşlı nəslin, həm də gənclərin rəğbətini qazanmış, Azərbaycan poeziyasının xarici ölkələrdə tanınmasında böyük xidmətləri olmuşdur.

Qəzənfər Paşayev

VƏTƏN SEÇİLMƏZ

(ixtisarla)

Yadasalma • Vətənimizə həsr edilmiş şeirlərdən hansını xatırlayırsınız?
Onda diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Şeirin məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Bunun üçün dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən nəzərdən keçirin.

Dostu bu dünyada seçib taparlar,
Dost-düşmən seçilər, Vətən seçilməz.
Qayanı yonarlar, dağı çaparlar,
Dağ-qaya kiçilər, Vətən kiçilməz.

***

Ürəyin Vətənin önündə zərrə,
Andını dəyişməz şöhrətlə, zərlə.
Vətənin yolunda candan keçərlər,
Keçilməz qaladır, Vətən keçilməz.

***

Göyləri uludur, Günəşi uca,
Yerləri gözü, könlünü açar.
Ağacı böyüyüb kökündən qaçar, –
Ha qaçar, kökündən ayrılı bilməz.
Dost-düşmən seçilər, Vətən seçilməz,
Dağ-qaya kiçilər, Vətən kiçilməz.
Keçilməz qaladır, Vətən keçilməz.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup:

Şeirdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması və cümlələrdə işlədilməsi.

II qrup:

Şeirnin ilk dörd misrasında ifadə olunmuş fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

III qrup:

Şeirdəki növbəti dörd misrada ifadə edilmiş mənanın aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

IV qrup:

Şeirnin son altı misrasında əksini tapmış fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

V qrup:

Şeirdə bədiiliyin artmasına töhfə verən vasitələrin nümunələr göstərilməklə yığcam yazılması.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV MÜZAKİRƏ

1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın.

- a) Şeirnin mövzusu nədir.
- b) Əsəri maraqlı edən cəhətlər hansılardır.
- c) Əsərin əsas ideyası nədir.
- d) Şeir vətən haqqındakı təsəvvürünüzə yeni nə əlavə etdi.
- e) S.Abdullanın “Azərbaycan bayrağı” şeiri ilə M.İsmayılın “Vətən seçilməz” şeirini cədvəldəki suallardan da istifadə etməklə müqayisə edin.

Əsərlər hansı mövzuda yazılıb?	Onlar üçün ortaq olan hiss və düşüncələr hansılardır?	Müəlliflərin vətənlə bağlı hansı arzuları ifadə olunub?	Maraqla oxunmalarına səbəb nədir?	İdeyaları oxşadırmı?

2. Müzakirədə fəal iştirak edin.

Nəbi Xəzri
(1924-2007)

O, şeirimizə dağların vüqarını, zirvələrin ucalığını, dənizlərin genişliyini, baharın, qarın, çiçəklərin, insan qəlbinin gözəlliyini gətirmişdir.

Məmməd Arif Dadaşzadə

İSTİQLAL MARŞI

(ixtisarla)

Yadasalma • Vətənimizə həsr olunmuş şeirlərdən birini və ondakı başlıca fikirləri xatırladın.

I DƏRS • I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Şeirdə diqqətinizi ilk çəkən nə oldu?
- Hansı misra, yaxud bəndlərdəki fikirlər sizə daha çox təsir etdi? Nə üçün?
- Şeirin sizdə yaratdığı ovqatı izah etməyə çalışın.

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə əsəri yenidən mütaliə edin.

Göz açdığım qədim torpaq,
Dayağımsan sən dünyada.
Doğma anam, ey mehriban,
Ey qəhrəman Azərbaycan!

Addım-addım qucağından
Odlu sellər **çağlasa** da,
Həsərət qaldın sən işığa,
Zaman-zaman, Azərbaycan!

Yadellilər damla-damla
Al qanını sordu sənin.
Kimlər sənin göz dikmədi
Torpağına, Azərbaycan!

Bayrağını endirdilər,
Ancaq özün əyilmədin!
Alqış bu gün o uçan
Bayrağına, Azərbaycan!

- Şair Vətənə necə, hansı adla müraciət edir?
- Müəllif Azərbaycanı qəhrəman adlandırmaqda haqlıdır mı? Nə üçün?

Səhər kimi cavan sənsən,
Tarix kimi qoca sənsən.
Fatehləri diz çökdürən
Vüqarımsan, Azərbaycan!

Səhərlərin qoy açılısın
Təzə nurlu bahar ilə.
Gələcəyə mərd addımla,
Uğurla get, Azərbaycan!

Şəhidlərin al qanından
Lalə açmış yollar ilə
İstiqlalın sabahına
Qürurla get, Azərbaycan!

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- çağlamaq
- fateh
- istiqlal

- Şeirin ikinci bəndində ifadə olunmuş fikri necə izah edərsiniz?
- Yadellilərin Vətənimizə münasibəti üçüncü bənddə necə xatırladılıb?
- "Bayrağını endirdilər" sözləri ilə şair nəyə işarə edir?
- Vətənimizin keçdiyi tarixi yol şeirdə necə ifadə edilib?
- Müəllif vətəni ilə bağlı hansı arzularını ifadə edib?

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Şeirdə Azərbaycanın tarixən qədim olduğu xatırladılır.
- B) Bütün bəndlərdə müstəqillik ideyaları əks olunub.
- C) Azərbaycanın daim əmin-amanlıq içində yaşadığı xatırladılıb.
- D) Azərbaycanın həmişə öz sərvətinə sahib olduğu yada salınıb.
- E) Ölkəmizin yadellilərə layiqincə cavab vermədiyi vurğulanıb.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Şair vətəninə qəhrəmanlıqla dolu olan keçmişi ilə fəxr edir.
- B) Azərbaycanın keşməkeşli tarixi xatırladılır.
- C) Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə qəsd edildiyi yada salınır.
- D) Şair vətəninə gələcəyi ilə bağlı arzularını ifadə etmişdir.
- E) Əsərdə ölkəmizin təbii gözəlliyinin təsvirinə diqqət yetirilmişdir.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Şeir məzmununa aid ikidən az olmayaraq sual və onlara cavab yazın.
2. Əsərdə işlənmiş bədii təsvir vasitələrini cümlələrdə işlədin. Yazdığınız cümlələrin şeirin məzmunu ilə əlaqəli olmasına çalışın.
3. İşin nəticəsini müzakirə edin. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

Aşağıdakı tapşırıqlardan birini seçib işləyin.

1. Yazılı qeydlər əsasında aşağıdakı mövzuda şifahi təqdimata hazırlaşın:
"Şeir vətənimiz haqqında bildiklərimə yeni nə əlavə etdi".
2. Şeirdən seçdiyiniz iki bəndi nəsrə çevirib məzmununu danışın. Həmin bəndləri seçməyinizin səbəbini izah edin.
3. Çıxışlara münasibət bildirin.

II DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Şeirin mövzusunı müəyyən etməyə çalışın. Təvsiyələrə diqqət edin:

- şeir bütünü bəndlərini yenidən nəzərdən keçirin;
- onlarda ifadə olunmuş fikirlərin hansı obyektə – nəyə aid olduğunu müəyyən edin;
- həmin obyektin şeir yazılması üçün önəmli olması üzərində düşünün.

2. Əsər onun müəllifi barədə sizdə müəyyən təəssürat yaratdı. Aşağıdakı təvsiyələrə əsaslanmaqla onun haqqında təəvvürünüzü səsləndirin:

- vətəninin keçmişi, taleyi haqqında düşüncələri;
- xalqının azadlığına, ölkəsinin müstəqilliyinə münasibəti;
- vətəninin gələcəyi haqqında arzuları.

3. Şeirdə işlənmiş təsvir vasitələrinin bədiiliyin artmasında rolunu izah edin.

Təsvir vasitələrinin işləndiyi misrələr	Bədiiliyin artmasında onların rolu

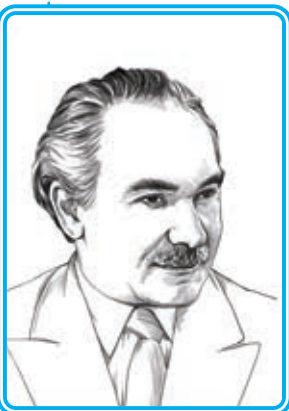
4. Şeirdə ifadə olunmuş əsas fikri – ideyanı müəyyənəldir. Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Fikirlərdən hansı əsərin ideyası kimi qəbul edilə bilər?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Sınaqlardan üzüağ çıxmış vətənimizlə fəxr edə bilərik.		
Şəhidlərimizin canı, qanı hesabına varlığını, müstəqilliyini qoruyub saxlayan Azərbaycan hər cür alqışa layiqdir.		
Azərbaycan öz azadlığı, müstəqilliyi yolunda inamla irəliləməlidir.		

II YARADICI İŞ

1. Şeirə əlavə edilməsini məqsəduyğun saydığınız fikirləri qısaca yazın.
2. Yazdıqlarınızla bağlı fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

Mikayıl Rzaquluzadə
(1905-1984)

Onun əsərləri balacaları maraqlı məzmununa, gözlənilməz sonluğuna, dilinin şirinliyinə görə cəlb edir. Yazıçının vətənimizin keçmişinə, doğma təbiətimizə həsr etdiyi əsərlər bu gün də sevilə-sevilə oxunur.

İlyas Əfəndiyev

AND

(ixtisarla)

Yadasalma • Vətənimizə həsr edilmiş çoxlu şeirlə tanış olmusunuz.
Onlardan hansını xatırlayırsınız?

I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Şeirin məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın.
Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

I

Azərbaycan, ey ana,
Dinlə, ey əziz Vətən!
Milyonlardan biriyəm,
Bir əsgər oğlunam mən.
Müqəddəs torpağında
Bir qovaqtək bitmişəm,
Səndən qüvvət alaraq
Boya-başa yetmişəm.

II

Azərbaycan, ey vətən,
Sən mənimsən, mən sənin,
Boynumuzda haqqı yox,
Minnəti yox kimsənin.
Bizimdir bu əyilməz,
Başı vüqarlı dağlar,
Qırqovullu meşələr,
Durnagözlu bulaqlar.

III

And olsun anaların
O saf, təmiz südüne!
And olsun babaların
Müqəddəs öyüdünə!
Vətən qurbanlarının
Saf qanına and olsun!
Elimin pak, ləkəsiz
Vidəsinə and olsun!
Qoymarıq bu ana yurd,
Əziz Vətən torpağı
Ola yadlar, yağılar
Ayağının tapdağı!

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ**1. Kiçik qruplarda iş.****I qrup:**

Şeirdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması və cümlələrdə işlədilməsi.

II qrup:

Şeirdə işlənmiş təsvir vasitələrinin müəyyənləşdirilməsi və bədiiliyin artmasına verdiyi töhfənin izah edilməsi.

III qrup:

Şeirin ilk parçasında ifadə olunmuş fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

IV qrup:

Şeirin ikinci parçasının ifadə etdiyi mənanın aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

V qrup:

Şeirin üçüncü parçasında əksini tapmış fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.**3. Təqdimatların müzakirəsi.****IV MÜZAKİRƏ****1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın.**

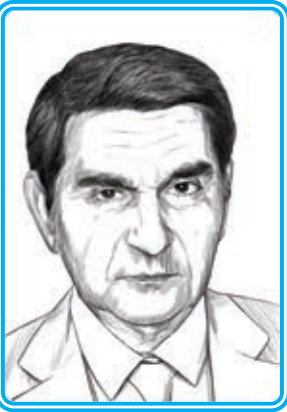
- a) Şeirin mövzusu nədir.
- b) Əsəri maraqlı edən cəhətlər hansılardır.
- c) Əsərin əsas ideyası nədir.
- d) Şeir vətən haqqındakı təsəvvürünü yeni nə əlavə etdi.
- e) N.Xəzrinin “İstiqlal marşı” şeiri ilə M.Rzaquluzadənin “And” şeirini cədvəldəki suallardan istifadə etməklə müqayisə edin.

Əsərlər hansı mövzuda yazılıb?	Onlar üçün ortaq olan hissə və düşüncələr hansılardır?	Müəlliflərin vətənlə bağlı hansı arzuları ifadə olunub?	Maraqla oxunmalarına səbəb nədir?	İdeyaları oxşadırmı?

2. İşlərinizin nəticəsini müzakirə edin.**Növbəti dərsə qədər**

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdəki E.Zeynallının “Tənha nar ağacı” əsərini oxuyun. Dərinləşdirilmiş oxu əsərdə əks olunmuş mətləbləri əhatəli anlamağınıza təsir edəcəkdir.

Eyvaz Zeynalli
(1950)

"Qarabağ mövzusu yaradıcılığımın ana xəttini təşkil edir. Talan edilən yurdumuz, qaçqın həyatı yaşayan qarabağlıların taleyi məni həmişə düşündürüb. Gördüklərimi, hiss və düşüncələrimi "Qarabağ hekayələri" kitabımda əks etdirməyə çalışmışam".

TƏNHA NAR AĞACI

Yadasalma • Qarabağ müharibəsinə aid oxuduğunuz bir əsəri və onun sizə daha çox təsir edən epizodunu yada salın.

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. Təəssüratınızı aşağıdakı sualların əsasında bölüşün.
  - Əsər sizə maraqlı gəldimi? Nə üçün?
  - Onda təsvirlərdən hansını anlamaq sizin üçün çətin oldu?
  - Obrazlar haqqında sizdə hansı təəssürat yarandı?
3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

İl quraqlıq gəlmişdi; dağların başını örtən nazik qar örpək Novruz bayramından bir neçə gün keçmiş əriyib torpağa hopmuşdu. Yaz aylarında daşqını, selləri ilə ad çıxaran kiçik dağ çaylarının səsi öz içində boğulmuşdu. Yazın leysan yağışları yoxa çəkilmişdi. Günəşin şüaları torpağı qovurduqca təzəcə baş qaldıran cücərtilər susuzluqdan can verirdi. Kiçik meyvələri budağında quruyan ağaclar yarpaqları xəzələ döndükcə sanki yasa batırdı. Havaların belə keçməsi insanların əhvalını əməlli-başlı korlayırdı. Tez-tez rayonlara, yer-yurdlarından qaçqın düşmüş qohumlarına baş çəkməyə gedən İlqar bu mənzərələri seyr etdikcə **darılır**, qaşqabağı açılırdı. "Nə qədər quraqlıq keçsə də, cənnətdir indi bizim yerlər... həsrət qalmış yurdumuzun gözəlliklərinə" – xəyalından dönə-dönə keçirir, köksünü ötürürdü...

- Quraqlığın təbiətə, insanlara təsiri necə təsvir edilmişdir? O sizdə hansı təəssürat yaratdı?
- "Yaz aylarında daşqını, selləri ilə ad çıxaran kiçik dağ çaylarının səsi öz içində boğulmuşdu" cümləsindəki fikri necə başa düşdünüz?

Sevimli müəllimlərinin **tövsiyəsi** ilə bitirdiyi universitetdə qalıb işləsə də, nə gündüzlər, nə də gecələr rahat ola bilirdi. Doğulub boya-başa çatdığı dağlar, kürsülü evləri tez-tez yuxularının qonağı olurdu. Su quyusunun yanında öz əli ilə əkdii körpə nar ağacının nazik, kövrək yarpaqlarını xəyalında o qədər tumarlayırdı ki... Sonuncu dəfə isə yuxusuna girən kəndləri, atasının uyuduğu qəbiristanlıq ona elə aydın göründü ki, bu, gənc müəllimi yerindən oynatdı. İndi onu nə rahat yataq, nə universitet həyatı, nə də quracağı **karyera** maraqlandırır...

Həmin gecə İlqar səhərin açılmasını səbirsizliklə gözlədi. Dan yeri sökülər-sökülməz yerindən qalxıb əl-üzünü yudu. Üst-başını səliqəyə saldı. Onun bütün hərəkətlərini izləyən Səlminaz xanım təəccübünü gizlətmədi:

– Səhər erkən xeyir ola, oğul? Bu nə təmtəraqdır, iclasınız var?

İlqar gülümsündü, mülayim səslə:

– Ana, vacib görüşə gedirəm, bu gün hərbi komissarlığa dəyməliyəm, – deyəndə ananın ürəyi qopdu:

– Oğul, müharibə başlayır?

– Yox, amma əvvəl-axır başlamalıdır da... Hərbçi olmağa qərar verdim, ana.

– Bəs işin, gələcək karyeran?

– Torpağı tapdaqda olan alimin nə işi, nə də karyerası olar.

Səlminaz məhəbbət yağan gözlərini oğlunun üzündən ayıra bilmədi, dərinə köks ötürüb:

– Tanrım nəzərlərini üstündən əskik eləməsin, bala, – dedi.

Çox keçmədi ki, leytenant rütbəli İlqar Əhmədli N saylı hərbi hissəyə göndərildi. O elə ilk gündən təqım komandiri kimi xidmətə başladı...

***

Dözülməz istilər cəbhənin Füzuli bölgəsindən keçən ön xəttində xidmət edən əsgərlərin işini xeyli çətinləşdirmişdi. Nə qədər gənc, güclü olsalar da, günlərlə davam edən şiddətli istilər bəzən onları da təntidir, haldan-hala salırdı. Günorta saatlarında yanar **kürə** kimi dolanbac səngərlərin üzərindən asılaraq od ələyən günəş sanki bu say-seçmə oğulların iradəsini sınağa çəkirdi...

Təqım komandiri İlqar Əhmədli səngərdən kənara çıxmır, əsgərləri ilə bərabər keşik çəkirdi. Səngər boyu gözlərini qarşı tərəfə zilləyən əsgərlərin dözülməz istidən şikayətlənməməsi, bir sərin daldanacaq arzulamaması bəzən onu kövrəltsə də, sinəsi qürurla qabarırdı...

O, baxışlarını səngər boyu düzülən əsgərlərindən ayıraraq durbinlə qarşı tərəfi müşahidə elədi: adətən, güclü istilər zamanı başını qoruyan düşmən tərəfdə açıq-aşkar canlanma duyulurdu.

- İlqar haqqında ilk təəssüratınız nə oldu?
- Onu narahat edən nə idi? Yuxularında daha çox nə görürdünüz?
- İlqarın qəti qərara gəlməsinə səbəb nə oldu?
- Ön xətdə xidmət edən əsgərlər nədən əziyyət çəkirdilər?
- Təqım komandiri İlqar Əhmədlinin tabeliyində olan əsgərlərə münasibəti necə idi?
- Düşmənin növbəti hücumunun qarşısı necə alındı?
- İlqar qərargah rəisinə nə barədə danışdı: İşğaldan az əvvəl onların kəndlərində vəziyyət necə olmuşdu? Uşaqları, böyükləri qorxuya salan nə idi? Kəndin müdafiəçiləri kimlər idi?

Komandir durbini gözündən çəkmədən dedi:

– Düşmən tərəfdə canlanma var, sərvaxt olun, silahları hazır vəziyyətə gətirin. İstənilən an atəş açıla bilər.

Komandir səhv eləməmişdi: bir neçə dəqiqədən sonra düşmən pulemyotları aramsız atəş açmağa başladı, ardınca isə minaatanlar işə düşdü. Səngərin lap qarşısına düşən minalar partlayır, qəlpələr ölüm saçırdı. İlqar bilirdi ki, mina yağışının ardınca düşmən piyadaları hücum keçəcəklər. Komandir qərargahla əlaqə saxladıqdan sonra əmr verdi:

– Güllə məsafəsinə çatana qədər düşmən irəli buraxılacaq.

Doğrudan da, qarşı tərəfdən cavab almayan düşmənlər çox keçmədən səngərdən çıxdılar, əvvəl ehtiyatla, sonra isə sürətlə irəli şığıdılar. Komandirin işarəsi ilə silahlar işə düşdü, öndə gələnlərin əksəriyyəti yerə sərilirdi. Qalanlar isə minaların açdığı çalalara

sindilər. Hücüm uğurla dəf edilmişdi: əsgərlərin üzündə xoş bir ifadə görünürdü.

***

Ertəsi gün İlqar Əhmədlini qərargaha çağırıdılar. Nə üçün çağırıldığını bilməyən zabit bir qədər həyəcanlıydı. Qərargah rəisi polkovnik Nağıyev otağa daxil olan bu ucaboy, yaraşıqlı zabiti diqqətlə süzərək:

– Əyləşin, – dedi.

İlqar əyləşdi. Polkovnik əlindəki qələmin arxası ilə stolu astaca döyəcəliyib soruşdu:

– Demək, universitetdə müəllim idiniz.

– Bəli, cənab polkovnik.

– Hm... Hərbi xidməti seçdiniz və karyeranızı qurban verdiniz?

– Elədir ki var.

– Bəs nə üçün hərbi xidmətə gələrkən israrla bu bölgəyə göndərilməyinizi istəmişsiniz?

İlqar susdu, qərargaha gələrkən keçirdiyi həyəcan tamamilə yox olmuşdu, indi onun gözlərinin qarşısında yaxın keçmiş canlarırdı...

1993-cü ilin isti yay günləri bir-birini əvəz edirdi. İki il idi ki, kənd qorxu, səksəkə içində yaşayırdı. Elə gün olmurdu ki, kənd mərmisi atəsinə tutulmasın. Bir neçə günün içində top mərmisi ləri altı evi yerlə-yeksan eləmişdi. Ölənlərin arasında məktəblilər, lap kiçikyaşlı uşaqlar da vardı.

İlqar danışıqına ara verdi: “Bunları danışmağa nə ehtiyac var ki!?” – fikrindən keçirdi. Bunu hiss eləyən qərargah rəisi mehriban səslə:

– Danışın, necə olubsa, hamısını söyləyin, – dedi.

Şahidi olduğu hadisələr çox sürətlə, bəzən də əlaqəsiz şəkildə yaddaşında təzələnəndə leytenant özünü ələ almağı bacardı. Xatırladı ki, məktəbdə dərslərə tez-tez ara verilir. Partlayış səsi eşidən kimi müəllimlər əl-ayağa düşür, şagirdləri təhlükəsiz yerə aparmağa çalışırdılar. Gecələr yuxudan qışqıraraq ayılan uşaqlarını valideynlər məktəbə qorxa-qorxa göndərirdilər.

– Kənddə yaradılan könüllü müdafiə dəstəsinin cəmi dörd avtomatı varıydı. Dövlət adamları iki il əvvəl qapı-qapı gəzib ov tüfənglərini yığmışdılar... İnsanlar hər gün bizim həyatımızda toplaşır, kəndin sayılan-seçilən ziyalıları olan Mürsəl müəllimin – atamın məsləhətlərini dinləyir, silah olmasa da, gənclər yalın əllə postlara yollanırdılar. Atamın səyi ilə sonralar səkkiz avtomat və on iki əl qumbarası da tapılmışdı.

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- darılmaq
- tövsiyə
- kürə
- karyera
- post

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Güclü quraqlıq təbiətə ziyan vurur, insanlara əziyyət verir.
- B) Günlərini səfərlərdə keçirən İlqar üçün havanın necə olmasının fərqi yoxdur.
- C) Onun hərbi xidmətə getmək arzusunu anası narazılıqla qarşılayır.
- D) Taqım komandiri dözülməz istilərin əsgərləri ruhdan salacağını düşünür.
- E) Əsgərlərimiz düşmənin növbəti hücumunun qarşısını çətinliklə alırlar.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Kəndlərdə yaradılan özünümüdafiə dəstələri düşmənin böyük uğur qazanmasına imkan vermir.
- B) İşğal altında olan torpaqlarımızın azad edilməsi arzusu İlqarın orduya getməsinə səbəb olur.
- C) Taqım komandiri əsgərlərini sevir, onların qayğısına qalır.
- D) İlqar Əhmədli doğma yurdlarına yaxın yerlərdə xidmət etməyi arzulayır.
- E) Qərargah rəisi taqım komandirini hücum əmri vermək üçün dəvət etmişdi.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.

- a) İlqar Əhmədli obrazında diqqətimi cəlb edən başlıca cəhətlər nə oldu.
- b) Qarabağ hadisələri ilə bağlı yeni nə öyrəndim.

2. Çıxışlara münasibət bildirin.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Ondakı mühüm mətləbləri müəyyənləşdirməyə çalışın.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Əsərin davamı maraqlı oldumu? Nə üçün?
- Düşmənlə bağlı təəvvürünüz zənginləşdimi?
- Obrazlar haqqında təəssüratınıza yeni nə əlavə olundu?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Hekayənin davamı

Avqustun ortaları idi. Səksəkəli günlər bir-birini əvəz edirdi. Hər gecə posta gedən atam cümə axşamı evdə qalmışdı, heç özündə deyildi, elə bil nəse itirmişdi. Səhər tezdən həyətdə gəzir, sevə-sevə saldıqı bağçanı, əkdici meyvə ağaclarını diqqətlə nəzərdən keçirirdi...

Axşamayaxın atam məni qonaq otağına çağırırdı, əlini kürəyimdə, saçlarımda gəzdirdi, aram-aram danışmağa başladı:

– Anandan, bacından muğayat ol. Mən sənə inanıram, bilirəm ki, ağıllısan, həm də axı böyük kişi olmusan...

Bunlar onun mənə dediyi son sözlər idi...

Həmin gecə şiddətli atışma oldu. Kənddə bütün gecəni bir nəfər də gözlərini yummadı. Rayon mərkəzindən polislər gələnə qədər kəndimiz düşmənin qarşısında dağ kimi dayandı, onlar postlarımıza yaxın düşə bilmədilər. Kömək gələndən sonra düşmənin hücumu dayandırdı.

Hava işıqlaşmamış postdan yaralıların və ölənlərin olması barədə xəbərlər gəlməyə başladı. Hamımız çarəsiz idik, nə edəcəyimizi bilmir, **doqqazlardan**, yollardan yığışmırıdık.

İlk gətirilən yaralı çiyinə çalın-çarpaz sarğı qoyulmuş qonşumuz Əkbər əmiydi. Çox qan itirdiyi üçün rəngi ağappaq olmuşdu. Onun pıçıltı ilə: “Heyif Mürsəl müəllimdən”, – sözlərini eşidən qadınlar şivən qopartdılar...

Bütün kəndlərdən atamın dəfninə gələnlər vardı. Amma onların heç biri mənə atasızlığımı unutdura bilmirdi. Yeganə təsəllim onunla birlikdə dolaşdığım, hər daşında, ağacında atamın söz sığalı qalan yerlər idi...

Bir neçə gündən sonra – avqustun 23-də qaçqın həyatımız başladı. Çox acı çəkdik, amma bir gün də doğma kəndimizi unutmadım. Cənab polkovnik, Vətənin obaş-bubaşı olmaz, amma bu yerlərin hər dağı, daşı mənə tanışdır, bütün giriş-çixışları tanıyıram, çünki elə bir yer

- Atası İlqara nəyi tövsiyə etdi? Sizcə, ata buna nə üçün ehtiyac duyur?
- Kəndin adamları düşmənin hücumunun qarşısını necə aldılar?
- Mürsəl müəllimin ölümü necə qarşılandı?
- İlqarın komandiri olduğu taqım təlimlərdə necə iştirak edirdi?
- İlqar Əhmədlinin qərargah rəisi ilə görüşü necə bitdi?

olmayıb ki, atam mənə göstərməmiş olsun. Bu səbəbdən hərbi xidmət üçün buranı seçdim...

İlqar Əhmədli sözünü bitirib qərargah rəisinin üzünə baxdı.

O, razılıqla başını tərpətdi:

– Bizim bu torpaqları yaxından tanıyan hərbiçilərə böyük ehtiyacımız var. İndi öz təqımına get, vaxtı gələndə sənə verdiyin bilgilərdən yetərincə istifadə edəcəyik...

İlqar Əhmədli qərargaha gələrkən nə qədər həyəcanlıydısa, indi bir o qədər sakit idi. İçindən gələn bir səs ona astadan pıçıldayırdı: lap yaxınlarda nəşə baş verəcək, doğma yurda aparən yollarda yaşıl işıq yanacaq...

***

Hərbi hissədə aramsız təlimlər davam edirdi. İlqar Əhmədlinin təqımı həmişə fərqlənir və komandanlığın təşəkkürünü qazanırdı. Belə anlarda o deyirdi:

– Bizim təlimlərdə fərqlənməyimiz təşəkkür almağa görə deyil, torpaqlarımızın azadlığı üçündür. Nə günəşin istisi, nə payızın çiskini, nə də qışın sazağı bizi qorxudacaq. Biz qisasımızı elə almalıyıq ki, düşmən bunu ömrü boyu unutmasın, bir də bizə qarşı çıxmağa cəsəət etməsin...

- Təbətliyində olan təqımın təlimlərdə fərqlənməsini İlqar Əhmədli necə dəyərləndirir?
- Briqada komandiri İlqarı görüşə nə məqsədlə dəvət etmişdi?
- Ordumuz ilk hücumunda hansı ərazilərimizi azad etməyə başladı?
- İlqar doğma kəndlərində, öz həyətlərində hansı mənzərələrlə rastlaşır? Sizcə, o həmin anlarda nə hisslər keçirir?

Son günlər yüksək rütbəli zabitlərin hərbi hissəni ziyarət etməsi, müxtəlif tapşırıqların verilməsi tezliklə nəyinsə başlanacağına işarə idi. Bunu bütün şəxsi heyət anlayırdı...

***

Sentyabrın sərin mehi yayın nəfəs kəsən istisini xeyli yumşaltmışdı. Təkamseyrək görünən ağacların bəzisi sarı sırğalarını qulağından assa da, bəziləri zümrüd donunu dəyişməyə tələsmirdi. Aramla əsən külək budağından qopan xəzəlləri səngərə tərəf qovanda İlqarın yadına xəzanı vaxtsız gələn öz bağları düşürdü. Özü də bilmədən ünvanı bəlli olmayan suallar verirdi: “Buna nə vaxt son qoyulacaq?”, “İntiqam anı nə vaxt yetişəcək?” Belə anlarda o, dərindən köks ötürür, bəzən hissə qapılsa da, doğma torpaqlara qayıdacaqlarına inanırdı...

– Cənab leytenant, sizi gözləyirlər! – yaxınlaşan əsgərin səsi İlqarı düşüncələrdən ayırdı. O, tələsik səngər boyu irəlilədi. Təpənin ayağında rəngi torpaqdan seçilməyən bir maşın onu gözləyirdi. Yarım saatdan sonra o, briqada komandirinin yanında idi. Komandirlə söhbəti çox qısa oldu.

– Kəndinizin yerləşdiyi ərazini, qonşu kəndləri xatırlayırsanmı? Kəndinizdən Araz çayına qədər məsafə neçə kilometr olar?

O yerlər hər gün İlqarın gözləri qarşısında canlanırdı. İndi sanki oraları görmüş kimi, hər şeyi yerli-yataqlı danışmağa başladı. Kəndlərin adını, rayon mərkəzinə gedən yolları bir-bir xatırlatdı. Leytenant danışdıqca qarşısındakı xəritəyə, kəşfiyyatın hesabatlarına diqqətlə baxan komandir eşitdiyi məlumatların dəqiqliyinə heyrətlənirdi... O, sonda gülümsəyən baxışlarla zabiti süzüb razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi...

Tələsmədən stuldan qalxan briqada komandiri əlindəki qovluğun dəmir səyfə qoyub İlqara tərəf çevrildi, indi onun üz-gözündən mehribanlıq yağırıdı:

– Növbətçinin yanında ol, arxanca gələcəklər, tankçıların sən ilə söhbəti var, – dedi.

İlqar hərbi qaydada təzim edib qapıdan çıxdı. İşıqları yanıb-sönən iri bir cihazın qarşısında oturan növbətçi əli ilə küncdəki stulu göstərdi, bu, “otur, gözlə” demək idi. Həyəcədən İlqarın ürəyi çırpınır, gicgah damarları şiddətlə atırdı. Fikirlər beynində bir-birini qovurdu: “Bəli, zaman yetişib. İntiqam, qisas alacağımız gün yaxındadır... Görünür, o yerləri görmək qismətimdə varmış...”

***

Gözəl sentyabr səhəri açılmışdı. Göyün üzü tərtəmiz, hava sərin idi. Amma bütün bunları duyan yoxuydu. Uzaqvuran topların

səsi aləmi başına götürmüşdü. Tanklardan atılan mərmilərin çıxardığı səs vahimə yaradırdı. Artilleriya atəşindən sonra ordumuz Araz çayı boyunca hücum əmri aldı. Tankların arxasınca irəliləyən piyadalar atəşə ara vermirdilər.

Mahmudlu kəndinə ilk girən İlqarın taqımı oldu. Bu elə qəfil baş verdi ki, qaçmağa macal tapmayan düşmən əlbəyaxa döyüşü də uduzdu və xeyli canlı qüvvə əsir alındı.

İlqar doğma kəndlərini tanıya bilmədi: hər tərəf xarabazara çevrilmişdi. Salamat qalmış bircə bina da yoxuydu. Sökülmüş evlərin daşları bir-birinə qarışmışdı. Həyətləri qamış basmış, bir-birinə keçən qurumuş otlar bütün cığırıları örtmüşdü. İri tut bağlarından nişanə qalan adda-budda qaralan kötük qəbiristanlığı idi.

İki əsgərlə həyətlərini axtaran İlqar gözlərinə inana bilmirdi, əlinin içi kimi tanıdığı kəndlərinin elə bil ki altını üstünə çevirmişdilər, heç nə yerində deyildi. Birdən onun gözləri işıqlandı: quyunun yaxınlığında öz əli ilə əkdii nara heç nə olmamışdı. Dağıdılan evlərin, talanan bağların şahidi indi yalnız o idi. Tənha nar ağacı gərdənini tarım çəkərək dimdik dayanmışdı. Üstündə bircə nar varıydı. Böyük idi, qabığı da qıpqırmızı... İlqar ağacın meyvəsinə ehməlcə toxundu, ürəyi gizildədi. Çünki bu, adi meyvə deyildi, bu kənddə qalan yeganə canlıydı, evlərinin, əşyalarının, həyətlərinin yadigarıydı...

İlqar uşaqlıqda olduğu kimi onun nazik yarpaqlarını tumaralamaq istədi. Onlarda əvvəlki yumşaqıq, kövrəklik yoxuydu. Tənhalıq bu zərif yarpaqları da kobudlaşdırmışdı. İlqar kövrəlmişdi.

Bütün ağrılara baxmayaraq, dözümlüylə həqiqi sahibinin gələcəyini gözləyən bu ağac kəndin keçmişinin, varlığının timsahıydı...

İlqar kənardan şəklini çəkən hərbi müxbiri görmədi. Ertəsi gün onun nar ağacı ilə çəkilmiş şəkli dünyaya yayıldı. Nar ağacı tənha deyildi.

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- gərdən
- tarım
- doqqaz

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əsərdən seçdiyiniz iki cümləyə bədii təsvir və ya ifadə vasitəsi artırın.
2. İşinizin nəticəsini müzakirə edin.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əsərdən seçdiyiniz parçanın məzmununu *yığcam* danışmağı öyrənin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Müəllif mahiyyəti, başvermə səbəbi məlum olan bir məsələni, vəziyyəti və s. bədii əsərdə sual şəklində ifadə etməklə onun emosional təsir gücünü artırmış olur. Buna *bədii sual* deyilir və o, cavab almaq məqsədi güdmür. Oxuduğunuz əsərdə obrazın səsləndirdiyi suallar buna nümunə ola bilər: “Buna nə vaxt son qoyulacaq?”, “İntiqam anı nə vaxt yetişəcək?”

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Əsər hansı mövzuda yazılıb? Təvsiyələrə diqqət edin:

- ən mühüm hadisələrdə nədən danışıldığını xatırlayın;
- obrazları daha çox düşündürən, narahat edən məsələləri yada salın;
- hadisələrin daha çox hansı məkanda baş verdiyini unutmayın.

2. İlqar Əhmədli obrazını necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələri nəzərə alın:

- müxtəlif vəziyyətlərdə nitqi-danışığı, davranışı;
- dogma yurduna, tabeliyində olan əsgərlərə münasibəti;
- fərqli vəziyyətlərdə hiss, həyəcan və düşüncələri.

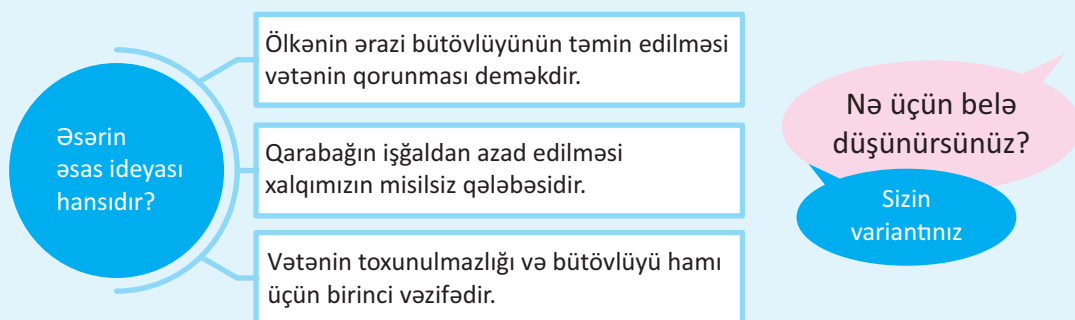
3. Mürsəl müəllim obrazı hansı xüsusiyyətlərinə görə oxucunun rəğbətini qazanır? Təvsiyələrə diqqət edin:

- düşməyə münasibəti;
- vətəninə, ailəsinə münasibəti;
- fədakarlığı.

4. Əsəri oxuduğunuz əfsanələrdən biri ilə müqayisə etməklə hekayə janrında olduğunu əsaslandırın.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar	“Tənha nar ağacı”
Mövzu	
İştirakçılar	
Əsas hadisələrdə özünəməxsusluq	
Təsvirlərdə özünəməxsusluq	
Sonluqda özünəməxsusluq	

5. Sizcə, əsərdəki əsas fikir – ideya nədir? Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı nümunələrlə əsaslandırın.

II MÜZAKİRƏ

1. “Vətənin bütövlüyü necə qorunmalıdır” mövzusunda müzakirə aparın.
2. Vətənimizə həsr olunmuş əsərlərdən, digər fənlərdən öyrəndiyiniz biliklərdən faydalanın.
3. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

4

MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR,
YAŞAYAN HİKMƏTLƏR

Bədii ədəbiyyat xalqın mənəvi dəyərlərini yaşadan, bir nəsildən digərinə çatdıran qüdrətli vasitədir.

Xalqın əsrlər boyu yaşatdığı mənəvi dəyərlər istər şifahi, istərsə də yazılı ədəbiyyatda təsirli, yaddaqalan hadisələrdə və insan obrazlarında ifadəsini tapır.

Bu dəyərlər ailə, əxlaq, tərbiyə, qarşılıqlı münasibət və s. bağlı çoxlu məsələləri əhatə edir.

Onların qorunub saxlanması, zənginləşdirilməsi söz sənəti nümunələrinin – bədii əsərlərin baş mövzusu sayılır.

Bu bölmədə mənəvi dəyərlərimizlə bağlı hikmətli fikirləri özündə əks etdirən əsərləri mütləq edəcək, onlara qiymət verəcəksiniz.

Abbasqulu ağa Bakıxanov (1797-1847)

Özündən böyüyə hörmət, ata-ananı sevmək, onların sözündən çıxmamaq, qohum-əqrəbaya mehribanlıq, dostluqda sədaqət, doğru danışmağa adət etmək, həyatdakı çətinliklərə dözmək, qorxmazlıq, zəhməti sevmək, tənbəlliyə nifrət, elm və təhsilə həvəs... A.Bakıxanovun uşaq və gənclərə faydalı nəsihətlərindəndir.

Feyzulla Qasımzadə

QURD VƏ İLBİZ

Yadasalma • Oxuduğunuz təmsillərdə sizə maraqlı gələn hansı cəhətləri xatırlayırsınız? Bu əsərlərdə daha çox nəyə diqqət yetirilir?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin.

- Əsər sizi maraqlandırdımı? Nəyə görə?
- Qurd haqqında ilkin təəssüratınız nə oldu?
- İlbiz barədə ilkin təəvvürünüz necə oldu?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütləq edin.

Bir almanın içində bir Qurd vardı, **nagəhan**,
Külək qopdu, ağacı silkələdi durmadan.

Alma qopub budaqdan düşərək yerə dəydi,
Qurd da düşüb qorxuya əvvəlcə **nalə** çəkdi.

Sonra gördü, sağ qalmış, sakitləşdi bir qədər,
Ahəstə çölə çıxıb saldı ətrafa nəzər.

Qamətini qaldırıb dedi: “Mənəm qəhrəman,
Zərər yetirməz mənə nə bir külək, nə tufan”.

- Şeirdə baş verənləri (alma ilə birlikdə Qurdun yerə düşməsi) təəvvürünüzdə canlandırma bilirsinizmi? Bu səhnəni necə təsvir edərsiniz?

Bizim bala qurdcığaz hey döşünə döyürdü,
Qabil şəxsiyyət kimi hey özünü öyürdü.

Deyirdi: “Çox gərəkli varlığam ki, belə mən,
Allah məni qurtardı qəbr içində ölümdən”.

Qurda yaxın bir İlbiz sıxılıb daxmasına,
Ətrafı seyr edirdi. Qurd onun baxmasına –

Nəzər salıb fəxr ilə bağırdı: “Ey, bura bax,
Gör mən necə qoçağam”. O, bir az da qalxaraq,

Alma üstə dikəldi, dedi: “**Minarəyəm** mən,
Yaxın gəl, ta sayəmdə qorunasan küləkdən”.

Lakin İlbiz sıxıldı etibarlı qınına,
Dinməyib altdan-altdan baxdı heyərlə ona.

Birdən külək başqa bir güclə əsdi, çoxaldı,
Ağacdən yer üstünə böyük bir alma saldı.

Alma düşdü dos-doğru **məğrur** Qurdun başına,
Bu qoçağı döndərdi dərhal xəmir aşına.

Hava sakitləşəndə İlbiz çıxdı yuvadan,
Gördü əzilmiş səfeh, **təkəbbürlü** pəhləvan.

İlbiz ahəstə dedi: “Budur şöhrətin sonu,
Yersiz öyünmək, **qürur** məhv etdi axır onu”.

İnanın bu İlbizə, bir **hikmət** söyləyim mən,
Öz yurduna sığınmaq **yeydir** sarsaq ölümdən.

- Salamat qalmış Qurdun lovğalanmasına, döşünə döyməsinə necə baxırsınız? Buna onun haqqı varmı? Nə üçün?
- O, salamat qalmağının səbəbini nədə görür?
- Sizcə, İlbiz ona nə üçün heyərlə baxırdı?
- İlbizə görə, Qurdun ölümünə səbəb nə oldu?

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- nagehan
- nalə
- ahəstə
- qamət
- minarə
- məğrur
- təkəbbür
- qürur
- hikmət
- yey

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Qurd cəsarətli olduğu üçün ölümdən qorxmur.
- B) Əsərdə qorxmazlıq, cəsarətli olmaq təriflənir.
- C) Qurdun qoçaqlığı İlbizi heyrləndirir.
- D) Qurdun məhv olmasının səbəbini özündə axtarmaq doğrudur.
- E) İlbiz paxıl olduğu üçün Qurdu təhlükədən xəbərdar etmir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Nəsihətamiz fikir ifadə olunub.
- B) Gülüş doğuran məqamlar da var.
- C) Qurd İlbizə üstədən aşağı baxır.
- D) İlbiz çox ehtiyatlıdır.
- E) İlbiz Qurddan çəkinib onun yanına getmir.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Qurdun xarakterinə, yaxud davranışına uyğun bənzətmə işlətməklə bir cümlə yazın.
2. İlbizin xarakterinə, yaxud davranışına uyğun epitet işlətməklə bir cümlə yazın.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin.

2. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın.

- a) Təmsildə diqqətimi daha çox cəlb edən nə oldu.
- b) Şeirdəki fikirlərə əsasən hansı nəticəyə gəldim.

3. İşlərinizin nəticəsini müzakirə edin.

4. Çıxışlara münasibət bildirin.

V XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Siz çoxlu təmsil oxumusunuz. Onlarda quşların, heyvanların, cansız əşyaların iştirak etdiyini bilirsiniz. Bunu da bilirsiniz ki, həmin iştirakçılar insan kimi danışır, fikirlərini bölüşür, bir-biri ilə mübahisə edirlər. Təmsillərdə pis əməllər rədd edilir, yaxşı əməllər isə təriflənir. Oxucular belə əsərlərdə faydalı nəsihətlərlə və tövsiyələrlə tanış olurlar. Müəllif təsvir etdiklərindən çıxan nəticəni əsərin sonunda əks etdirir. Bununla da oxucuları düşünməyə, oxuduqlarından nəticə çıxarmağa dəvət edir. Bütün təmsillərdə hikmətli fikir, nəsihət və tövsiyələrə yer verilir.

Bu deyilənlərin “Qurd və İlbiz”, “Qaz və Durna” təmsillərində necə ifadə olunduğuna diqqət edin.

II DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Şeirin mövzusunı müəyyən etməyə çalışın. Təvsiyələri nəzərə alın:

- təmsildə diqqətin daha çox hansı hadisəyə çəkildiyini yada salın;
- bu hadisənin nə ilə nəticələndiyini xatırlayın;
- nəticəyə müəllifin və özünüzdən verdiyiniz qiyməti unutmayın.

2. Qurdu necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələri nəzərə almaqla onun haqqında fikrinizi əsaslandırın:

- onun müxtəlif vəziyyətlərdə nitqi-danışığı;
- fərqli məqamlarda davranışı;
- başqalarına münasibəti.

3. İlbizin səciyyəvi cəhətləri hansılardır? Onun haqqında gəldiyiniz nəticəni təvsiyələr əsasında izah edin:

- ətrafda – təbiətdə baş verənlərə münasibəti;
- onun heyrlənməsinin səbəbi;
- Qurda verdiyi qiymət.

4. Müəllifin Qurda və İlbizə münasibətini aydınlaşdırın. Təvsiyələrə diqqət edin:

- əsərdəki təsvirləri yada salın;
- müəllifin Qurda bağlı sözlərini xatırlayın;
- müəllifin İlbizə bağlı sözlərini nəzərə alın.

5. Şeirdə ifadə olunmuş əsas fikri – ideyanı müəyyənəldir. Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Əsərin əsas ideyası üçün fikirlərdən hansı daha uğurludur?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Yersiz lovğalıq uğursuzluğun başlanğıcıdır.		
Təkəbbürlü, özündən razı olanlar yüksələ bilməzlər.		
Ehtiyatlı olanlar, hər addımını ölçüb-biçənlər peşman olmazlar.		

II YARADICI İŞ

1. “Qurd və İlbiz” əsərinin mövzusunda nəslə yığcam təmsil yazın. İştirakçıların (məsələn, bülbül və qarğa) və məzmunun fərqli olmasına diqqət yetirin.
2. Yazılardan nümunələri dinləyib müzakirə edin.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

Seyid Əzim Şirvani
(1835-1888)

Onun yaradıcılığı çox zəngindir. Burda nələr yoxdur? Saf məhəbbətin təənnümünə həsr olunmuş şeirlər, elmə, təhsilə çağırışın, öyüd-nəsihətin əks olunduğu əsərlər, dövrün eyiblərinin tənqidinə həsr edilmiş satiralar... Müxtəlif yaşda olan oxucular bu zəngin irsdən yüz ildən çoxdur ki, faydalanırlar...

Xeyrulla Məmmədov

QAZ VƏ DURNA

Yadasalma • Oxuduğunuz təmsillərdən yadınızda qalan hansı nəsihətləri xatırlada bilərsiniz?

I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Şeir məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Bunun üçün dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni nəzərdən keçirin.

Bir göl içrə üzürdü bir yekə Qaz,
Özünə fəxr edib uzatdı boğaz.
Dedi: “Mən bir **əcibə** cür quşam,
Üç hünər var məndə, xeyli xoşam.
Uçaram göydə, həm suda üzərəm,
Quru yerdə boyun çəkib gəzərəm.

Bəs mənəm quşların **şahənşahi**”.
Durna oldu bu **nəqlin** agahi,
Dedi: “Axmaqlığında yoxdur **şəkk**,
Qamətindir **diraz**, **əqlin** gödək.
Göydə **tərlantək** uçağın varmı?
Ya maral kimi qaçmağın varmı?

Bir balıqtək üzərmisən **sudə**?
 Nədi bu **göftguyi-bihudə**?
 Qaz utandı o göldə Durnadən,
Vaqif ol, ey oğul, bu mənadən.
 Yəni bir elmə daim ol **talib**,
Zifən ol, **züfünunədir** qalib.

Kişi bir sənəti bilər xalis,
 Çoxuna meyl edən qalar **naqis**.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup: Şeirdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması, bir neçəsinin cümlələrdə işlədilməsi.

II qrup: Şeirin ilk altı misrasında ifadə olunmuş fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

III qrup: Əsərdəki növbəti altı misrada ifadə edilmiş mənanın aydınlaşdırılması və yığcam yazılması.

IV qrup: Şeir sonrakı altı misrasında əksini tapmış fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

V qrup: a) Şeir son iki misrasındakı başlıca fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

b) Təmsildə çıxarılmış nəticənin bütövlükdə aydınlaşdırılması və yığcam yazılması.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV MÜZAKİRƏ

1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın.

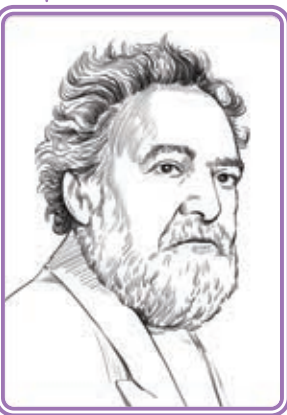
- a) Şeir mövzusu nədir.
- b) Qazın davranışı, nitqi-danışığı onun haqqında hansı təsəvvür yaradır.
- c) Durnanın nitqi-danışığı onun barəsində necə təəssürat oyadır.
- d) Təmsili yazmaqda müəllifin niyyəti nə olmuşdur.
- e) Əsərin əsas ideyası nədir.

2. A.Bakıxanovun “Qurd və İlbiz” şeiri ilə S.Ə.Şirvaninin “Qaz və Durna” təmsilini müqayisə edin.

Hansı mövzuda yazılmışdır?	Məzmunlarında oxşar və fərqli cəhətlər hansılardır?	İştirakçıların davranış və əməllərində oxşar və fərqli cəhətlər varmı?	İfade etdikləri əsas fikir – ideya arasında oxşarlıq, yaxud fərq varmı?

3. İşinizin nəticəsini müzakirə edin.

Xəlil Rza Ulutürk
(1932-1994)

O, xalqımızın milli azadlıq uğrunda mübarizəsinin ön cərgələrində getmiş, bu mübarizəyə qalxmış gənclərimizə həm alim, həm şair, həm də hörmətli bir insan kimi örnək olmuşdur.

Heydər Əliyev,
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

LAYLAM MƏNİM, NƏRƏM MƏNİM

(ixtisarla)

Yadasalma • Ana dilimizə həsr olunmuş hansı şeirlərlə tanışsınız?
Xatırladığınız şeirdə sizə daha çox təsir edən nə olub?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Şeir sizdə maraq oyatdı mı? Nə üçün?
- Anlamaqda çətinlik çəkdiyiniz məqamlar oldumu?
- Şeirin sizdə yaratdığı ovqatı izah etməyə çalışın.

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

Laylay dedim, yatasan,
Qızılgülə batasan...
Hardan gəlir bu səs-səda?
Bəlkə, illər arxasında
Layla çalır gəlin ana?
Dörd qulac ip
bir yürüyü
bənd eləmiş kəhkəşana.
Layla çalır gəlin ana.
Yelləndikcə kiçik yürük
Gedib dəyir bu ulduzdan o ulduza.
Layla axır... **çocuq** baxır.
Bəs nə üçün **mürgüləmir**?

- Sizcə, şair nə üçün ilk olaraq ana laylasını xatırlayır?
- Bu səhnəni necə təsəvvür etdiniz? Onu sözlə təsvir edə bilərsiniz mi?
- Şeirdəki "Dörd qulac ip bir yürüyü bənd eləmiş kəhkəşana" misralarındakı fikri necə anladınız?

Bayaq ana südü əmib,
İndi ana ruhu əmir.

***

İllər ötdü, yaşa doldum.
Anladım ki, ana dilim
Ürəyimdən çıxmaz mənim –
doğransam da dilim-dilim.
Anladım ki, sinəmdəki sözlər deyil,
babaların nəfəsidir.
Dizlərimə **taqət**, qüvvət,
gözlərimə işıq verən
Çənlibeldə at oynadıb
şimşəklərlə qoşa gedən
igidlərin nərəsidir.

***

...Məhv olarsa bir gün bu dil,
Göygöl onda Göygöl deyil.
Qoşqar onda Qoşqar deyil.
Qız qalası qala deyil.
Öz dilini sən qala bil!
Qərbə, Şərqə işıq salan
Füzulini sən qala bil!

***

...Mənim dilim **məğrur** baxmış
üzərindən gəlib-keçmiş,
ürəyini dəlib keçmiş
oxların qanlı ucuna.
Baş əyməmiş **fatehlərin** qol zoruna,
dil zoruna,
qılıncına, **qırmancına**!
Baş əyməmiş! Baş əyməyir!.. Əyməyəcək!

***

Kim qoruya bilməyirsə
öz yurdunu, yuvasını,
udmasın yurd havasını!
Kim qorumur öz dilini,
itsin mənim gözlərimdən ilim-ilim!
O sahili bu sahilə birləşdirən
polad körpüm, qılıncımdır,
günəşimdir mənim dilim!

- Əsərdəki "Bayaq ana südü əmib, İndi ana ruhu əmir" misralarının üzərində düşündünüz-mü? Sizcə, burada hansı fikir ifadə edilib?
- Sizcə, şairdə ana dilinə məhəbbət necə yaranıb?
- O, ana dilinin köməyi ilə öyrəndiyi sözləri necə dəyərləndirir?
- Şairin fikrincə, ana dili "məhv olarsa", nə baş verər?
- Vətənimizin tarixi, xalqımızın taleyi şairdə necə əks etdirilib? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.
- Doğma yurduna, ana dilinə laqeyd olanlara şair necə münasibət bəsləyir? Suala əsərdən nümunələr göstərməklə cavab hazırlayın.
- Şairdəki "O sahili bu sahillə birləşdirən polad körpüm, qılıncımdır, günəşimdir mənim dilim!" misralarında ifadə olunmuş fikri necə izah edərsiniz?

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- səda
- kəhkəşan
- çocuq
- mürgü
- taqət
- Çənlibel
- Qoşqar
- məğrur
- fateh
- biganə
- qırmanc

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Uşaq doğma dilin şirinliyini ilk dəfə anasının danışığından duyur.
- B) İşğalçıların yurdumuza qəsd etməsi ana dilimizi sarsıtmışdır.
- C) Çənlibel igidləri ana dilini məhv olmaqdan xilas ediblər.
- D) Ana dilinin məhv olması doğma yurdun varlığına təsir etməz.
- E) Dilimizdən yalnız bu sahilə – Şimali Azərbaycanda istifadə olunur.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Uşaq doğma dilə və doğma yurda sevgini ilk dəfə anasından öyrənir.
- B) Şair doğma dilinə biganə olan, onu qorumayan insanları görmək istəmir.
- C) Ölkəmizə hücum edən işğalçılar dilimizi məhv edə bilməyiblər.
- D) Doğma yurd və ana dili insan üçün eyni dərəcədə əzizdir.
- E) Ana öz övladına dilimizi qorumağı tövsiyə edir.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi misraları müəyyənləşdirin.
2. Sözləri saxlamaqla həmin misralardakı fikri nəsr şəklində yazın.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədib yazın. Cümlələrin şeirin məzmununa aid olmasına çalışın.
2. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın.
  - a) Şeirdə ana dili haqqında yeni nə öyrəndim.
  - b) Şeirin müəllifi haqqında nə düşünürəm.
3. İşlərinizin nəticəsini müzakirə edin.
4. Çıxışlara münasibət bildirin.

II DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Şeirin mövzusunı müəyyənləşdirin. Təvsiyələrə diqqət edin:

- şeirin hər parçasında nədən danışıldığını xatırlayın;
- həmin parçaları birləşdirən başlıca fikri yada salın;
- hansı fikrində şairin daha qətiyyətli olduğunu nəzərə alın.

2. Sizcə, ana dilinə dərin sevginin yaranmasına səbəb nə ola bilər?

- ana laylası ilə bağlı deyilənləri yada salın;
- ana ilə övladın doğma dildə ünsiyyətini təsəvvür edin;
- doğma yurdun tarixi və xalqın taleyi ilə bağlı deyilənləri xatırlayın.

3. Ana dili öz varlığını necə qoruyub saxlaya bilər? Təvsiyələrə diqqət edin:

- ana dili məhv olarsa, nəticəsinin necə olacağı barədə deyilənləri yada salın;
- doğma yurdun qorunmasına şairin münasibətini xatırlayın;
- ana dilinin qorunması ilə bağlı şairin mövqeyini nəzərə alın.

4. Əsərdə maraqlı hesab etdiyiniz təsvir və ifadə vasitələrinin bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni aydınlaşdırmağa çalışın. Cədvəldən istifadə edin.

Təsvir vasitələrinin işləndiyi misralar	Bədiiliyin artmasında onların rolu

5. Şeirdə ifadə olunmuş əsas fikri – ideyanı müəyyənəldir. Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Əsərin əsas ideyası üçün fikirlərdən hansı daha uğurludur?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Ana dili o dildə danışanlar üçün əzizdir.		
Ana dilini sevmək və yaşatmaq hamının borcudur.		
Ana dilini sevmək azdır, onu yaşatmaq üçün doğma yurdun qorunub saxlanması da vacibdir.		

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

1. Aşağıdakı təvsiyəni və nümunəni müzakirə edin.

Bilirsiniz ki, əsər məzmunundan asılı olaraq uca, yaxud aşağı səslə, sürətlə və ya aramla oxunur. Eləcə də məzmunu uyğun olaraq səsdə dəyişilmələr (sevinc, fərəh, yaxud kədər, qəzəb və s.) baş verir. Oxuda müəyyən məqamlarda fasilələrin edildiyini də bilirsiniz. Məsələn, şeirlərin oxusunda misra daxilində, misranın sonunda fasilələrin edilməsi vacib olur. Bunlara əməl edilməsi oxunun təsirli olmasına imkan yaradır.

Mətnin üzərində şərti işarələrin qoyulması ifadənin (şeyri oxuyanın) işini xeyli asanlaşdırır.

Nümunə:

Layla axır... | çocuq baxır. |
 Bəs nə üçün | mürgüləmir? |
 Bayaq ana | südü əməib, |
 İndi ana | ruhu əmir. ||

Aramla

Təəccüblə

Hərərətlə

2. Şeirdən seçdiyiniz bir parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın. Şərti işarələrdən istifadə etməyi unutmayın.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

Mahirə Nağıqızı
(1960)

Onun şeirlərində həssas, kövrək bir qəlbin çırpıntılarını duymaq çətin deyildir. Bu, vətən, ana dili, insan, təbiət... ən müxtəlif mövzularda qələmə aldığı şeirlərdə özünü qabarıq göstərir. Poetik obrazlarının yaratdığı emosionallıq isə dərin və ardıcıl olması ilə diqqəti çəkir. Əsərlərində səmimi hisslərin uğurlu söz və ifadə seçimi ilə təqdimi tələbkər oxucunu belə razı salır.

İsa Həbibbəyli

ANA DİLİM

(ixtisarla)

Yadasalma • Ana dilimizə həsr olunmuş şeirlərdə hansı fikirlərin ifadə edilməsini istərdiniz?

I

I

OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Şeirin məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni nəzərdən keçirin.

Bu dünyanın yaşı qədər tarixin var,
Sonu qədər, başı qədər tarixin var.
Dağı qədər, daşı qədər tarixin var,
Ha baş vursam, bitməz qatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

* * *

Ucsuz Qıpçaq çöllərindən havalandın,
Qədim Oğuz ellərindən havalandın,
Qopuzumun tellərindən havalandın,
Sənlə atdım qaramatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

* * *

Yurd yaratdın, xalqıma ev-eşik oldun,
Laylalarla ruhumuza beşik oldun.
Dünyamızın sərhədinə keşik oldun,
Millət etdin el-elatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

* * *

Nizaminin hikmətini sən yaratdın,
Nəsiminin qüdrətini sən yaratdın,
Füzulinin fitrətini sən yaratdın,
Hikmət dolu söz büsatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

* * *

Yasaların kəmfürsətə ox olacaq,
Yadlar səndə əriyəcək, yox olacaq.
“Azərbaycan”, “Heydər baba” çox olacaq,
Onlar övlad hesabatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

|| ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Daha uğurlu saydıqlarınızı qeyd edin.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin ilk bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

II qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin ikinci bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

III qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin üçüncü bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

IV qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin dördüncü bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

V qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin beşinci bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV MÜZAKİRƏ

1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın.

- Şeirin mövzusu nədir.
- Ana dili nə üçün qədim hesab edilir.
- Şairin ana dili haqqındakı “Yurd yaratdın, xalqıma ev-eşik oldun, Laylalarla ruhumuza beşik oldun” fikirləri sizdə hansı hiss və düşüncənin yaranmasına səbəb oldu?
- Şair nə üçün ana dilini “dədə-babadan qalan” əmanət hesab edir?
- Tanınmış sənətkarların: Nizami, Nəsimi, Füzulinin şeirdə xatırladılmasının səbəbini necə izah etmək olar?
- Vətənin dar günündə ana dilinin rolu necə dəyərləndirilə bilər?
- Ana dilinin vətən qədər əziz sayılmasının səbəbini necə izah etmək olar?
- Bu şeiri yazmaqda şairin əsas niyyəti nə olmuşdur?

2. X.R.Ulutürkün “Laylam mənim, nərəm mənim” əsəri ilə M.Nağızının “Ana dilim” şeirini müqayisə edin.

Hansı mövzuda yazılmışdır?	Şeirlərdə oxşar fikirlər hansılardır?	Şeirlərdə fərqli fikirlər hansılardır?	İfadə etdikləri əsas fikir – ideya arasında oxşarlıq, yaxud fərq varmı?

3. Müzakirədə fəal olun.

V İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

Şeirir ilk iki bəndinin oxusuna hazırlıq.

- Əvvəlcə ifaçılıq vəzifəsini – dinləyiciyə nə çatdıracağınızı müəyyənləşdirin.
- Hər bəndin oxusunda səsinizin aldığı çalarları iş vərəqində (şeirir mətninin kənarında) yazın.
- Fasilələrin yerini, səsin ucalığını, sürətini və s. müəyyənləşdirib nümunədə olduğu kimi şərti işarələrlə göstərin.

Nizaminin hikmətini | sən yaratdın, |
 Nəsiminin qüdrətini | sən yaratdın, |
 Füzulinin fitrətini | sən yaratdın, |
 Hikmət dolu söz büsatı, | ana dilim, |
 Dədəm-babam amanatı, ana dilim! ||

İFAÇILIQ VƏZİFƏSİ

Ana dilinin qüdrətinə inam
 hissənin ifadəsi

Təntənəli

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdəki S.Behrənginin “Balaca Qara Balıq” hekayəsini oxuyun. Ehtiyac duysanız, əsəri dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə yenidən nəzərdən keçirin.

Səməd Behrəngi (1939-1967)

Onun ölümündən illər keçib. Amma o, Azərbaycan və İran ədəbiyyatında bir qala, bir dağ kimi çox ucada durur. Bu gün də onun həyatından və əsərlərindən ilham alırlar.

Sirus Mədədi

BALACA QARA BALIQ

(ixtisarla)

Yadasalma • Uşaq obrazlarının münəqişədə olduğu hansı əsərlər yadınızdadır?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin.

- Əsər maraqlıdır mı? Nə üçün?
- Sizə daha çox təsir edən epizod hansı oldu? Nə üçün?
- Əsər sizdə indiyə kimi keçirmədiyiniz yeni bir hiss yaratdı mı?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

Çillə axşamı idi. Qoca Balıq dənizin dibində on iki min nəvə-nəticəsini ətrafına yığıb nağıl deyirdi: “Biri var idi, biri yox idi, bir Balaca Qara Balıq var idi. Bu Balaca Qara Balıq anası ilə bərabər kiçik bir arxda yaşayırdı. Arxın suyu sal qayalardan çıxıb dərənin dərinliyinə axırdı.

Ana və bala səhərdən axşama qədər bir-birinin dalına düşüb üzür, hərdən başqa balıqlara qoşulub sürətlə balaca bir yerdə gəzişir və geri qayıdırdılar. Balaca Qara Balıq anasının yeganə övladı idi.

- Hadisə harada baş verir, əhvalatı kim danışır? Onun dinləyiciləri kimlərdir?
- Balaca Qara Balıq anası ilə harada yaşayır? Onlar günlərini necə keçirirlər?

Bir neçə gün idi ki, Balaca Qara Balıq dalğın, fikirli görünür, çox az danışdı. Demə, Balaca Balığın dərdi varmış...

Bir gün səhər tezdən, günəş doğmamış Balaca Balıq anasını yuxudan oyadıb:

– Anacan, – dedi, – sənə bir neçə kəlmə sözüüm var.

– Eh, sən də vaxt tapdın! Danışmağı sonraya saxla. Yaxşı olar ki, gəzməyə çıxaq, – deyə Ana Balıq gözlərini ovuşdurdu və əsnədi.

– Yox, anacan, mən daha belə gəzməyi istəmirəm. Gərək buradan gedəm, – deyə Balaca Balıq etiraz etdi.

Anası heyrlətlə ona baxıb soruşdu:

– Doğrudan, getmək istəyirsən?

– Bəli, anacan, hökmən getməliyəm!

– Axı ala-qaranlıqda hara getmək istəyirsən?

– İstəyirəm, gedim görüm, arx harada qurtarır. Belə qərara gəlmişəm ki, özüm gedim arxın qurtaracağını tapım. Bilmək istəyirəm, başqa yerlərdə nə var, nə yox...

– Mən də uşaq olanda belə fikirlərə düşmüşəm, balacan! Arxın nə əvvəli var, nə axırı. Elə gördüyün nə varsa, odur. Arx həmişə axır və qurtarmır.

– Yox, anacan, mən belə gəzintidən yorulmuşam. Buradan uzaqlaşmaq və başqa yerlərdə nələr olduğunu bilmək istəyirəm. Bilmək istəyirəm, görüm həyat elə bir qarış yerdə o yan-bu yana gedib-qayıtmaqdanmı, qocalıb heç nə görməməkdənmə ibarətdir, yoxsa başqa dünya da mövcuddur?

- Ana və balanın həyatı barədə düşündünüzmü? Onların həyatı, yaşayışı sizdə necə təəssürat yaratdı?
- Balaca Balığın öz həyatını dəyişmək arzusuna necə baxırsınız? Onun məqsədi nə idi?
- Sizcə, o bu fikrə birdən-birə gəlmişdimi?
- Anasının etiraz edəcəyini gözləyirdinizmi? Nə üçün?
- Anası nə üçün Balaca Balığı anlaya bilmir? Fikrinizi hekayədən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın.
- Qonşu – İri Balıq Balaca Balığın qərarını necə qarşılayır? O, günahı kimdə görür?

– Balaca, dəli olmusan? Dünya! Dünya! O başqa dünya nə deməkdir? Dünya elə həmin dünyadır ki, biz yaşayırıq, həyat da ki elə gördüyün yaşayışdan ibarətdir!

Bu zaman iri bir Balıq onların evinə yaxınlaşdı:

– Qonşu, – dedi, – uşaqla nəyin üstündə belə höcətləşirsən? Deyəsən, bu gün gəzmək fikriniz yoxdur?

Ana Balıq qonşunun səsinə eşidib cavab verdi:

– Gör zamanə necə dəyişib?! Uşaqlar öz analarına cib-cib öyrətməyə başlayıblar.

– Necə məgər? – deyə qonşu İri Balıq soruşdu.

– Gör bu cırıtdan haralara getmək istəyir?! Hey deyir ki, istəyirəm gedim görüm, dünyada nələr olur?

Qonşu İri Balıq:

– Balaca, – dedi, – de görüm sən nə vaxtdan belə **filosof** və alim olmusan ki, bizim xəbərimiz yoxdur?!

Balaca Balıq dedi:

– Hər gün təkrar olunan cansıxıcı gəzintilərdən cana doymuşam. Belə yorucu həyatı davam etdirmək istəmirəm. İstəmirəm ki, bir də gözümlü açanda görüm, sizin kimi qocalmışam, özü də göz-qulaqları bağlı balıqlar kimi qalmışam.

Qonşu Balıq:

– Vay, – dedi, – gör bu nələr danışır?!

Ana Balıq dilləndi:

– Heç düşünməmişdim ki, bircə uşağım ola, o da belə çıxa! Bilmirəm balamın qulağını kim doldurub...

Balaca Balıq dedi:

– Heç kim mənim qulağımı doldurmayıb. Anlamaq üçün mənim özümün ağılım, görmək üçün də gözümlü var!

Qonşu Balıq Balaca Balığın anasına dedi:

– Bacı, o pıç-pıç danışan İlbiz yadındadırmı?

– Yaxşı yadıma saldın, unutmamışam! Tez-tez uşağımın yanına gələrdi. Görüm onu gorbəgər olsun!

Balaca Balıq dedi:

– Bəsdir, ana! O mənim dostum idi!

– Balıqla İlbizin dostluğunu eşitməmişdik, bunu da eşitdik!

Balaca Balıq:

– Mən də balıqlarla İlbizin düşmənçiliyini eşitməmişdim. Ancaq siz o **biçarənin** başını yediniz! – dedi.

Qonşu dilləndi:

– Bu, keçmişin söhbətidir.

– Keçmişi siz özünüz yada saldınız!

- Ölmüş dostu İlbizlə bağlı dedikləri və davranışı Balaca Balıq barədə təsəvvürünüə yeni nə əlavə etdi? Əsərdən fikrinizi təsdiq edən nümunələr seçin.

- Balaca Balığı daha çox məzəmmət edən kimlər idi? Onları hansı fikir birləşdirir?

- Balıqların arasında Balaca Balığı anlayan vardı mı? Onlar Balaca Balıq haqqında nə düşünürlər?

Anası dedi:

– Elə ölməli idi! Məgər oturub-durub danışdıqları yadından çıxıb?!

– Onda məni də öldürün. Çünki mən də onun dediklərini deyirəm, – deyə Balaca Balıq gileyəndi.

Axır ki, nə başınızı ağrıdım, səs-küyün **sədası** başqa balıqları da oraya çəkib gətirdi. Balaca Balığın sözləri hamısını əsəbiləşdirmişdi. Qoca balıqlar bir-bir söhbətə qarışıb Balaca Balığa acıqlandılar.

Balıqlar yerbəyerdən çığırdılar:

– Başqa dünya yoxdur! Dünya elə gördüyün bu dünyadan ibarətdir. Qayıt!

Ana Balıq doluxsunaraq dilləndi:

– Mənə rəhmin gəlsin, bala! Getmə! Getmə!

Balaca Balıq onların dediklərinə **etina** etmədən uzaqlaşdı. O, dostlarından ayrılarkən dedi:

– Görüşənə qədər, dostlar! Məni unutmayın!

Dostları:

– Heç unudaraqmı? Sən bizi **qəflət** yuxusundan oyatdın. Bizə elə şeylər öyrətdin ki, heç yuxumuza da girməzdi. Görüşənə qədər, ağıllı və cəsur dost!

Balaca Balıq aşağı sürüşüb suyu arxa nisbətən çox olan gölməçəyə düşdü. Əvvəlcə özünü itirdi. Sonra üzməyə və gölməçədə dolanmağa başladı. Balaca Balıq bu vaxtadək bu qədər suyun bir yerə yığıldığını görməmişdi. Suda minlərlə **çömçəquyruq** gəzişirdi. Balaca Balığı görən kimi onu **məsxərəyə** qoydular:

– Bir bunun təhər-tövrünə bax! Sən nə məxluqsan?!

Balaca Balıq ani olaraq fikirləşib:

– Xahiş edirəm, təhqir etməyin, – dedi, – mənim adım Balaca Qara Balıqdır. Siz də adınızı deyın, tanış olaq!

– Biz bir-birimizi “çömçəquyruq” deyə çağırırıq.

Balaca Balıq soruşdu:

– Siz ki gölməçədən qırağa çıxıb bilmirsiniz, dünyanı gəzib dolanmaqdan necə dəm vura bilərsiniz?!

Çömçəquyruqlar təəccübləndilər:

– Məgər gölməçədən başqa da özgə dünya var?

- Yeni məkana – gölməçəyə çatan Balaca Balıq hansı hisslər keçirir?
- Balaca Balıqla tanış olan çömçəquyruqları heyrləndirən nə olur? Onların düşüncəsi və həyatı balıqlarından fərqlənirmi?

– Bəs necə? Özünüz fikirləşin, görün yaşadığınız su haradan axıb gəlir və sudan kənarda nələr var?

– Sudan qıraqda da yer olar? Biz indiyə qədər sudan başqa heç yeri görməmişik. Ha, ha, ha! Sən dəli olubsan, nədir?!

Balaca Qara Balığı da gülmək tutdu. Fikirləşdi ki, çömçəquyruqları başa salmadan çıxıb getsin. Sonra belə qərara gəldi ki, onların anaları ilə də bir-iki kəlmə danışsın.

– Ananız haradadır?

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- çillə
- filosof
- biçarə
- səda
- etina
- qəflət
- çömçəquyruq
- məsxərə

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Balaca Qara Balıq anasını və digər balıqları sevmədiyi üçün yaşadığı yeri tərk edir.
- B) O, səyahəti sevdidiyi üçün yaşadığı məkandan gedir.
- C) Balaca Balığı sevən, başa düşən yox idi.
- D) Balaca Balığın fikirləri, arzuları Ana Balığa nağıl kimi görünürdü.
- E) Qonşu İri Balıq Ana Balığa ağıllı məsləhətlər verir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Balaca Qara Balıq fərəhsiz, təkrarlanan günlərdən və qapalı həyatdan cana doyub.
- B) O, yeni, maraqlı, coşqun, azad bir həyat arzulayır.
- C) Balaca Balığın gənc dostları onun fikirlərinə hörmətlə yanaşırlar.
- D) Çömçəquyruqlar Balaca Balığı başa düşməkdə çətinlik çəkirlər.
- E) Balaca Balıq fikrini tez-tez dəyişir, başqalarının təsiri altına düşür.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əsərdən seçdiyiniz iki cümləyə epitet və ya bənzətmə artırın.
2. Cümlələri müzakirə edib dəyərləndirin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əsərdən seçdiyiniz parçanı əvvəl *yığcam*, sonra *yaradıcı* nağıletmənin tələblərinə uyğun danışın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin davamını oxuyun. Mühüm hadisələri, onların bir-biri ilə əlaqəsini aydınlaşdırmağa çalışın.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı aşağıdakı sualların əsasında bölüşə bilərsiniz.

- Hansı epizodları daha maraqla oxudunuz? Nə üçün?
- Balaca Balığın təzə tanışları barədə sizdə hansı təəssürat yarandı?
- Balaca Balığın yeni tanış olduğu məkanları necə təsəvvür etdiniz?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Hekayənin davamı

Bu zaman Qurbağanın gur səsi onu diksindirdi. Qurbağa gölməçənin qırağında iri daşın üstündə oturmuşdu. Suyu baş vurdu, gəlib Balığın qarşısında dayandı:

– Mən burdayam, – dedi, – qulluq?

– Möhtərəm xanım, salam!

– Ey **əsil-nəcabətsiz vücut!** Nə **əllaməlik** edirsən? Bunları uşaq görüb axmaq-axmaq danışsən. Bir belə ömür eləmişəm, görmüşəm ki, dünya elə bu gölməçədən ibarətdir. Yaxşı olar ki, işinin dalınca gedəsən, mənim uşaqlarımı yoldan çıxarmayasan.

– Yüz il də ömür eləsən, yenə geri qalmış, nadan Qurbağa kimi qalacaqsan!

Qurbağa hirslandı və Balaca Qara Balığın üstünə cumdu. O zaman gölməçənin dibi bir-birinə qarışdı. Balaca Balıq aldığı təkandan dıgırlandı, özünü dərədən axan enli arxda gördü. Dərənin bir yerində dağdan qopub düşmüş böyük bir daş suyu iki yerə bölürdü. İri bir kərtənkələ də qarnını daşa söykəmişdi. Günəşin hərərətindən ləzzət alır, suyun təkində ovladığı qurbağanı yeyən iri, yumru Xərçəngə tamaşa edirdi. Elə bu an oradan keçmək istəyən Balaca Qara Balığın gözləri Xərçəngə sataşdı. O, bərk qorxdu və uzaqdan Xərçəngə salam verdi. Xərçəng Balaca Balığı görüncə:

– Nə ədəbli Balıqsan, – dedi, – gəl qabağa. Balaca, qabağa gəl!

– Mən dünyanı gəzməyə gedirəm, – deyə Balaca Balıq Xərçəngə cavab verdi, – cənabınızın yeminə çevrilmək istəmirəm!

Balaca Balıq Xərçəngdən aralandı. Bu zaman suyun üzərinə kölgə düşdü. Gözlənilməz zərbədən Xərçəng səndələyə-səndələyə suyun dibinə batdı. Xərçəngin bu halını görən Kərtənkələni elə gülmək tutdu ki, az qaldı sürüşüb suya düşsün. Xərçəng isə artıq suyun üzünə çıxa bilmədi. Balaca Balıq gördü ki, suyun kənarında balaca bir çoban dayanıb ona və Xərçəngə tamaşa edir.

- Qurbağanın Balaca Balıqla sərt danışmasına səbəb nə idi? Əsərdən fikrinizi təsdiq edən nümunələr seçin.
- Qurbağanın Balaca Balığa dediyi sözlər sizə kimin fikirlərini xatırlatdı? Balaca Balıq buna bənzər sözləri kimdən eşitmişdi?
- Balaca Balığın Qurbağaya verdiyi cavab onun haqqındakı təəssüratınıza yeni nə əlavə etdi?
- Xərçənglə qarşılaşan Balaca Balığın nitqində, davranışında diqqətinizi çəkən nə oldu?

Qoyun-keçi sürüsü də suya yaxınlaşdı.

Balaca Balıq sürü su içib qurtarana qədər gözlədi. Sürü gedəndən sonra Kərtənkələni səsləyib:

– Kərtənkələcan, – dedi, – mən arxın qurtaracağını axtarmağa gedən Balaca Qara Balıqam. Sən bilikli, **zəkali** heyvansan. Buna görə də səndən bəzi şeylər soruşmaq istəyirəm.

– Xətrin nə istəyir, soruş.

– Yolda məni Nərə balıqla, Saqqa quşu ilə, Balıqudan quşla çox qorxudublar. Bunlar haqda bir şey bilirsənsə, mənə de!

Kərtənkələ dedi:

– Nərə balıqlar və balıqudanlar bu tərəflərdə tapılmazlar. Xüsusilə Nərə balıqlar. Çünki onlar dənizdə yaşayırlar. Amma Saqqa quşuna elə bu **həndəvərdə** də rast gəlmək olar. **Nəbədə** aldanıb onun kisəsinə girəsən.

– Kisə nədir? – Balaca Balıq onun sözünü kəsib soruşdu.

– Saqqa quşunun boğazının altında xeyli su tutan kisə var. Bəzən təcrübəsiz, xam balıqlar suda üzən quşun kisəsinə girib birbaşa qarnına gedirlər.

– Deməli, onun qarnına gedəndən sonra xilas olmaq üçün çarə yoxdur?

– Yoxdur. Kisəni parçalamaqdan başqa heç bir yol yoxdur. Sənə bir xəncər verərəm. Saqqa quşunun çənginə düşsən, dediyim kimi edərsən.

Kərtənkələ qayadakı yarığa sürünüb xəncərlə qayıtdı. Balaca Qara Balıq xəncəri alıb dedi:

– Kərtənkələ, sən çox mehribansan, bilmirəm sənə necə təşəkkür edim?

– Canım, təşəkkür nəyə lazımdır, mənim belə xəncərim çoxdur, sənə kimi ağıllı balıqlara bağışlayıram.

– Məgər məndən qabaq da buradan keçən olub?

– Çoxları keçib. İndi onlar özləri üçün böyük dəstə düzəldiblər...

Kərtənkələ bunları deyib qulağını daşdakı yarığa dayadı:

– Di sağ ol, – dedi, – balalarım yuxudan ayıldığı üçün getməliyəm.

Kərtənkələ yarığa girdi. Balaca Balıq çarəsiz qalıb yola düşdü. Hey öz-özünə suallar verirdi: “Doğrudanmı, arx dənizə tökülür? Saqqa quşunun gücü gərək elə mənə çatsın? Balıqudan quşun bizimlə nə düşmənciliyi var?”

- Balaca Balıq Kərtənkələdən nə barədə soruşdu? Bu məlumat ona nə üçün lazım idi?
- Kərtənkələnin Saqqa quşu barədə dedikləri sizdə maraq oyatdı mı? Nə üçün?
- Sizcə, Kərtənkələ ilə tanışlıqdan Balaca Balığın əldə etdiyi ən dəyərli nə oldu?
- Kərtənkələnin Balaca Balığa qədər də çoxlu balığın buradan keçib-getməsi barədə verdiyi xəbər sizin üçün gözlənilməz oldumu?
- Yol getmək, səfər Balaca Balığa nə qazandırır?

Balaca Balıq üzə-üzə gedir və fikirləşirdi. Yol boyu təzə şeylər görür, öyrənirdi. Şəlalənin başı üstə axmağından həzz alır, yenidən üzürdü. Kürəyində günəşin hərərətini hiss edir və möhkəmlənirdi.

O elə bir yerə gəlib çatdı ki, burada dərə enlənir, su isə kolluqların arasından axıb gedirdi. Balaca Balıq suyun çoxalmasından ləzzət alırdı. Xeyli gedəndən sonra o, çoxlu balığa rast gəldi. Anasından ayrıldığı gündən balıq görməmişdi. Bir neçə Rizə balığı onu dövrəyə aldı. Kiçik bir balıq ondan soruşdu:

– Deyəsən, qərİbsən?

Balaca Qara Balıq dedi:

– Hə, qərİbəm. Uzaqdan, çox uzaqlardan gəlirəm.

– Hara getmək istəyirsən?

Balaca Qara Balıq dedi:

– Arxın sonunu tapmağa gedirəm.

Kiçik balıqlar dedilər ki, bu, arx deyil, onlar buna çay deyirlər. Balıqların arasında səs yayıldı ki, Balaca Qara Balıq uzaqlardan gəlib və çayın qurtaracağını tapmaq istəyir. Balıqdan, Saqqa quşundan da qorxmur!

Rizə balıqlardan bir neçəsi Balaca Qara Balığa qoşulub getmək istədi, lakin böyüklərinin qorxusundan səslərini çıxarmadılar. Hətta bir neçəsi Balaca Qara Balığa dedi:

– Saqqa quşu olmasaydı, biz də sənİnlə gedərdİk.

Balaca Qara Balıq dedi:

– Siz çox fikirləşİrsİnİz. Gecə-gündüz oturub sadəcə fikirləşmək doğru deyİldİr. Yola düşdükdən sonra qorxu hissİnİz yox olacaq.

Yola düşmək istəyİrdİlər ki, dövrələrİndəki su yuxarı qalxdı və başlarının üstünə qara örtük çəkİldİ. Hər yer qaranıqlaşdı, qaçmağa İmkan qalmadı. Balaca Qara Balıq o saat başa düşdü ki, Saqqa quşunun kİsəsinə düşüblər.

Balaca Qara Balıq dedi:

– Dostlar, biz Saqqa quşunun kİsəsinə düşdük, lakin xilas yolu var.

Rizə balıqlar ağlayıb ah-zar etməyə başladılar:

– Artıq bizim qaçmağa yolumuz yoxdur! Təqsir səndədir. Bizi yoldan çıxartdın!

Balıqlardan biri dedi:

– İndi balıqdan quş bizim hamımızı udacaq. Yazıq olduq. İşimiz bitdi.

Birdən qorxunc qəhqəhə səsi eşİdİldİ. Bu, Saqqa quşu İdİ, gülür, öz-özünə deyİrdİ:

– Rizə balıqlar necə də gİrİmə keçİb! Nə qədər dadlıca balıqlardır bunlar... Ha, ha, ha... Sİzİn halınıza yanırım, heç ürəyİm gəlmİr sİzİ “qırt” eləyİb udum.

- Rizə balıqların çay adlandırdıqları yerdə İlişİb qalmalarına səbəb nədir, onlar dənizə getmək fikrinə niyə düşmürlər?
- Rizə balıqlar Balaca Balığa qoşulmaqdan niyə çəkinirlər?
- Saqqa quşunun kİsəsinə düşüb ölümlə üzbəüz qalanlar bunu necə qarşılayırlar?
- Saqqa quşu Rizə balıqlarla Balaca Balığı nə üçün üz-üzə qoyur?

Rizə balıqlar yalvarmağa başladılar:

– Saqqa quşu, biz sizin tərifinizi çoxdan eşitmişik. Əgər lütf edib mübarək dimdiyinizi bir azacıq aralasaydınız, biz buradan xilas olub ömrümüzün sonuna qədər də sizə dua edərdik.

Saqqa quşu dedi:

– Mən sizi hələ udmayacağam. Hələ qarnım toxdur. Qarnıma baxsanız, görərsiniz. Sizi bir azdan yeyəcəyəm.

Rizə balıqlar balıqdanın mədəsinə baxıb bir neçə iylənmiş Rizə balıq gördülər. Qorxudan zağ-zağ titrəyərək dedilər:

– Saqqa quşu, bizim günahımız yoxdur. Bizi yoldan çıxaran bu Balaca Qara Balıq oldu.

Balaca Qara Balıq dedi:

– Qorxaqlar! Elə bilirsiniz, bu qəddar balıqdan sizin bu acizane yalvarışlarınıza rəhm edəcək?

Saqqa quşu dedi:

– Azadlığınızı bu boşboğaz balığı öldürməklə əldə edə bilərsiniz.

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- əsil-nəcabət
- vücud
- əlləməlik
- zəka
- həndəvər
- nəbadə
- qərib
- lütf
- acizane

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Qurbağa Ana Balıqdan fərqli düşünür.
- B) Balaca Balıq onun fikirlərinə hörmətlə yanaşır.
- C) Xərçəng Balaca Balığa məsləhət vermək niyyətində idi.
- D) Balaca Balıq Kərtənkələyə inanır, onu bilikli, zəkali sayır.
- E) Balaca Balıq getdiyi yerlərdə yeni, maraqlı heç nə görmür.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Balaca Balıq səfərinin təhlükəli olduğunu bildiyi üçün məlumat toplayır.
- B) Balaca Balıq lovğadır, Ana Qurbağa, Xərçəng və çömçəquyuqlarla kobud danışır.
- C) Ağıllı məsləhətləri dinləyən Balaca Balıq təhlükələrdən xilas olmağın yolları üzərində düşünməyi bacarır.
- D) Balaca Balıq bilir ki, Saqqa quşu kimi qəddarlara heç bir yalvarış təsir etmir.
- E) Rizə balıqların acizliyi və qorxaqlığı Balaca Balığı əsəbiləşdirir.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əsərdən seçdiyiniz iki cümləyə epitet və ya bənzətmə artırın.
2. Cümlələri müzakirə edib dəyərləndirin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əsərdən seçdiyiniz parçanı əvvəl *yığcam*, sonra *yaradıcı* nağıl etməyə hazırlaşın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin davamını oxuyun. Ondakı mühüm mətləbləri müəyyənəlməyə çalışın.

III DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.
  - Ən çox xoşladığınız epizod hansı oldu? Nə üçün?
  - Qorxulu anlar yaşayan Balaca Balıq haqqında təəssüratınızda hansı dəyişiklik oldu?
  - Balaca Balığın düşmənlərlə rəftarı sizdə hansı təəssürat yaratdı?
3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Hekayənin davamı

Balaca Qara Balıq bir qədər kənara çəkilib Rizə balıqlara dedi:
– İnanmayın, bu hiyləgər bizi öz əlimizlə öldürmək istəyir, mənim başqa fikrim var.

Ancaq Rizə balıqlar azadlığa çıxmaq istəyi ilə Balaca Qara Balığı dinləmədən ona hücum etmək istədilər. Balaca Qara Balıq yavaş-yavaş arxaya çəkilib:

– Qorxaqlar, – dedi, – hər halda, siz əsir düşmüşünüz, qurtuluş yolunuz da yoxdur. Mənə də gücünüz çatmaz.

– Biz azadlığa çıxmaq istəyirik, ona görə də səni öldürməliyik!

● Rizə balıqların Saqqə quşunun hiyləsinə aldanmalarına səbəb nə idi?

● Balaca Balıq özünün haqlı olduğuna onları necə inandırdı?

– Ağlınızı başınıza yığın. Siz məni öldürsəniz də, yenə də qaçmaq üçün yol tapa bilməyəcəksiniz. Hiyləgər quşa inanmayın.

Rizə balıqlar dedilər:

– Sən bu sözləri canını qurtarmaq üçün söyləyirsən. Sən bizim həyatımızı düşünmürsən.

Balaca Qara Balıq dedi:

– Diqqətlə qulaq asın. Mən Saqqa quşunun qarnındakı ölü balıqların içində özümü ölmüşlüyə vuracağam. Ondan sonra baxaq görək balıqdan sizi azad edəcəkmə? Əgər mənim sözlərimi dinləməsəniz, bu xəncərlə hamınızı öldürəcəyəm. Sonra da quşun qarnını söküb gedəcəyəm.

Balaca Qara Balıq xəncərini çıxarıb onların gözləri önünə tutdu. Rizə balıqlar çarəsiz qalaraq Balaca Qara Balığın təklifini qəbul etdilər. Yalandan bir-biri ilə dalaşmağa başladılar. Balaca Qara Balıq özünü ölümlüyə vurub uzandıqda onlar yuxarı qalxdılar:

– Saqqa quşu, – dedilər, – **füzul** Balaca Qara Balığı öldürdük.

Saqqa quşu gülərək dedi:

– Çox yaxşı iş gördünüz. Gördüyünüz bu işin əvəzinə sizin hamınızı diri-diri udacağam.

Rizə balıqlar göz açmamış Saqqa quşu onları uddu. Balaca Qara Balıq cəld xəncəri çəkib möhkəm zərbə ilə quşun kisəsini yırtdı və deşikdən çıxıb qaçdı.

Saqqa quşu aldığı zərbənin ağrısından fəryad qopardı, başını suya salıb Balaca Qara Balığı yenidən tutmaq istədi, ancaq gücü çatmadı, suya bataraq öldü.

Günorta idi. Artıq nə dağ görünürdü, nə dərə. Çay axıb geniş bir düzənlikdən keçirdi. Balaca Qara Balıq suyun çoxluğundan heyrətlənir, ləzzət alırdı. Birdən ayılıb gördü ki, suyun dibini görünmür. Nə qədər çabaladısa, suyun dibini görə bilmədi. Burnunda **mirvari** dişləri olan uzun bir heyvanın ildırım sürəti ilə ona hücum etdiyini gördü. Tez suyun üzünə qalxdı. Bir az sonra yenidən dənizin dibini görmək üçün suyun dərinliyinə daldı.

Yolun yarısında minlərlə balıq sürüsünə rast gəldi. Onların birindən soruşdu:

– Qardaş, qəribəm, uzaqlardan gəlirəm. Bura haradır?

Balıq dedi:

– Bütün çaylar və arxlar bura tökülür.

Başqa bir balıq isə dedi:

– Nə zaman istəsən, bizim dəstəməzə qoşula bilərsən.

Dənizə çatdığı üçün sevinən Balaca Qara Balıq dedi:

– İzin versəniz, dənizi seyr edib sonra sizə qoşularam.

Balıqlardan biri dedi:

- Rizə balıqların taleyi necə oldu?
- Dəniz Balaca Balığı necə qarşılayır? Onu ilk heyrətləndirən nə olur?
- Balıq sürüsünə qoşulmayan, dənizdə üzməkdən zövq alan Balaca Balıq nə barədə düşünür? Onun "Əsas odur ki, mənim həyatım və ya ölümüm başqalarının həyatına necə təsir göstərəcək" fikrini necə başa düşdünüz?
- Balıqdanın çənginə keçən Balaca Balıq hansı hiyləyə əl atır?
- İkinci dəfə tutulan və Balıqdanın qarnında özünə gələn Balaca Balıq hansı qərara gəlir?
- O, Rizə balığı hansı yolla xilas edir?
- "Bütün balıqları təhlükədən qurtarmaq istəyən" Balaca Balıq Balıqdanla necə rəftar edir?

– Get göz, ancaq dənizin üzünə çıxanda Balıqudandan özünü gözlə. Onun heç nədən qorxusu yoxdur. Hər gün dörd-beş balıq yeyir.

Balaca Qara Balıq balıq sürüsündən ayrılıb üzməyə başladı. Az sonra dənizin üzünə çıxdı. Günəşli bir gün idi. Balaca Qara Balıq günəşin hərarətini belində hiss edərək ləzzət alırdı. Böyük bir sevinc içində ətrafı seyr edir və fikirləşirdi: “Ölüm hər an məni yaxalaya bilər. Ancaq mən bacardıqca çox yaşamalım, ölümdən qaçmalıyam. Əlbəttə, ölümlə də qarşılaşa bilərəm. Əsas odur ki, mənim həyatım və ya ölümüm başqalarının həyatına necə təsir göstərəcək”.

Balaca Qara Balıq fikir və düşüncələrini sona çatdırıb bilmədi.

Balıqudan gəlib uzun dimdikləri ilə onu yaxaladı. O nə qədər çabalasa da, dimdiklərdən xilas ola bilmədi. Balıqudan onun belini yekə dimdikləri ilə elə sıxırdı ki, az qala canı çıxacaqdı.

Balaca Qara Balıq fikirləşdi ki, Balıqudan onu tez udsa, mədəsindəki rütubət üzündən bir az diri qala bilər. Buna görə Balıqudana dedi:

– Niyə məni diri-diri udmursan? Mən o balıqlardanam ki, öldükdən sonra bədənləri zəhərə dönür.

Balıqudan heç nə deməyib fikrə getdi, öz-özünə dedi:

– Ay hoqqabaz, istəyirsən, məni söhbətə tutub ağzımdan çıxıb qaçasan?

Sahil uzaqdan görünür və **naqqa** sahilə tərəf gedirdi. Balaca Qara Balıq fikirləşdi ki, sahilə çatanda onun işi bitəcək. Balıqudana dedi:

– Bilirəm, məni balalarına yedirtmək üçün aparırsan. Ancaq mən sahilə çıxdıqdan sonra öləcəyəm, bədənəm başdan-ayağa zəhər olacaqdır. Balalarına yazığın gəlmir?

Balıqudan düşündü: “Ehtiyatlı olmaq yaxşı şeydir. Bunu özüm yeyərəm, balalarım başqa balıq ovlarım... Ancaq baxım görüm məni aldatmır ki”.

Balıqudan Balaca Qara Balığın tərpənmədiyini görüb öz-özünə dedi:

– Doğrudanmı, öldü? Vay-vay, artıq özüm də yeyə bilməyəcəyəm. Bu qədər dadlı balığı nəhaq əldən çıxardım.

O, bir daha əmin olmaq üçün Balaca Qara Balığa səs-lənmək istədi:

– Hey, kiçik balıq, bir azcığı canın varmı səni yeyim, yoxsa ölmüsən?

Ancaq sözünü bitirə bilmədi. Ağzı açılar-açılmaz Balaca Qara Balıq özünü dənizə atdı. Balıqdan gördü ki, Balaca Qara Balıq onu aldadıb. Onun arxasına düşüb təqib etməyə başladı.

Balaca Qara Balıq özünü qurtulmuş sanırdı, ancaq Balıqdan ildırım sürəti ilə onun arxasınca suya baş vurdu, aman verməyib balığı yenidən uddu.

Bu elə sürətlə baş verdi ki, Balaca Qara Balıq bir xeyli vaxt başına nə gəldiyini hiss etmədi.

Bircə onu hiss etdi ki, hər yer rütubətli və qaranlıqdır. Elə ki gözləri qaranlığa alışdı, bir küncə sıxılıb ağlayan, anasını çağıran bir Rizə Balıq gördü. Yaxınlaşıb ona nəsihət verdi:

– Mən Balıqdanı öldürüb bütün balıqları təhlükədən qurtarmaq istəyirəm. Ancaq mənim işlərimə qarışmamaq, əl-ayağıma dolaşmamaq üçün əvvəlcə səni buradan xilas etməliyəm.

– Sən özün ölüm ayağındasan. Balıqdanı necə öldürəcəksən?

Balaca Qara Balıq xəncəri göstərib dedi:

– Bu xəncərlə onun qarnını cıracağam. İndi diqqətlə məni dinlə. Mən Balıqdanın qarnında o tərəf-bu tərəfə hərəkət edəcəyəm. Bu zaman o məni məsxərəyə qoyub gülməyə başlayacaq. Dimdiklərini aralayıb gülməyə başlayanda cəld özünü bayıra at.

– Bəs sən?

– Mənim fikrimi çəkmə. Bu qəddarı öldürməmiş burdan çıxmıyacağam.

Balaca Qara Balıq bu sözləri dedikdən sonra naqqanın qarnında o tərəf-bu tərəfə var-gəl etməyə başladı. Balıqdan dimdiklərini aralayıb gülməyə başladı. Rizə Balıq özünü bayıra atdı və dənizə düşdü. Çox gözlədi, xilaskarından xəbər çıxmadı. Bir də gördü ki, Balıqdan göydə mayallaq vurub fəryad qoparır. Nəhayət, o, şappıltı ilə suya düşdü, bir qədər çabalayandan sonra canı çıxdı. Ancaq Balaca Qara Balıqdan yenə də xəbər çıxmadı və indiyə qədər də bir səs-soraq yoxdur”.

Burada Qoca Balıq nağılını bitirdi. Üzünü on bir min doqquz yüz doxsan doqquz nəvə-nəticəsinə tutub dedi:

– Daha yatmaq vaxtıdır, balalarım, gedin yatın.

Nəvə-nəticələri ondan soruşdular:

– Nənəcan, axı sən Balaca Qara Balığın başına sonra nə gəldiyini demədin?

– Övladlarım, o da qalsın gələn gecəyə. İndi isə gedib yatın. Gecəniz xeyrə qalsın!

- On bir min doqquz yüz doxsan doqquz nəvə-nəticə nənənin nağılını necə qarşılıyır? Onların nənədən xahişi nə olur?
- Hekayənin sonuncu cümləsi – “Balaca Qızıl Balıq isə nə qədər çalışdısa, yata bilmədi. Sübhədək dəniz barədə fikirləşdi...” diqqətinizi cəlb etdimi? Sizcə, onu narahat edən nə idi?

On bir min doqquz yüz doxsan doqquz kiçik balıq bir ağızdan:

– Sənin də gecən xeyrə qalsın, nənə! – deyib yatmağa getdi.

Nənəni də yuxu apardı. Balaca Qızıl Balıq isə nə qədər çalışdısa, yata bilmədi. Sübhədək dəniz barədə fikirləşdi...

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- füzul
- mirvari
- naqqa

II YARADICI İŞ

1. Hekayənin davamını qısaca yazın. Balaca Balığın sonrakı taleyini təsəvvür etdiyiniz kimi təsvir edin.
2. Yazılardan nümunələri müzakirə edin.

III MÜZAKİRƏ

1. “Balaca Balıq səfərə çıxmaqda haqlıdır” mövzusunda debata hazırlaşın.
2. Lehinə, yaxud əleyhinə olmaqla dəlillərinizi hazırlayın.
3. Münsifləri mövqeyinizin həqiqiliyinə inandırmağa çalışın.
4. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

IV DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirin. Təvsiyələrə diqqət edin:

- hadisələrin harada baş verdiyini, iştirakçıları xatırlayın;
- ayrı-ayrı hadisələrdə nədən danışıldığını, aralarındakı əlaqələri yada salın;
- iştirakçıların davranış və əməllərini bir daha yaddaşıınızda canlandırın.

2. Balaca Balığı səciyyələndirin. Təvsiyələri nəzərə alın:

- daha çox nə barədə düşünür;
- müxtəlif vəziyyətlərdə keçirdiyi hisslər, qəbul etdiyi qərarlar;
- nitqi-danışığı;
- fərqli məqamlarda başqaları ilə davranışı.

3. Ana Balığı necə səciyyələndirərsiniz? Aşağıdakı təvsiyələri nəzərə almaqla fikrinizi açıqlayın:

- Balaca Balığa münasibəti;
- İri Balıqla, Qurbağa ilə oxşar cəhətləri;
- nitqi-danışığı.

4. Saqqqa quşu və Balıqdanın oxşar cəhətlərini müəyyənəldirin. Sizcə, onlardan hansı daha hiyləgərdir? Nə üçün? Tövsiyələrə diqqət edin:

- onların zəif, gücsüz balıqlara və digər canlılara münasibəti;
- qurbanları ilə davranışları;
- nitqləri-danışqları.

5. Sizcə, bu əsərdə müəllifin başlıca niyyəti nə olmuşdur? Oxuculara hansı əsas fikri, ideyanı çatdırmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur? Cədvəldən seçdiyiniz fikri, yaxud öz variantınızı əsaslandırın.

Əsərin
əsas ideyası
hansıdır?

1. Dünyanı öyrənmək, dərk etmək, onun üçün faydalı olmaq ilk növbədə azad, müstəqil yaşamaqdan asılıdır.
2. Mənalı, faydalı ömür yaşamaq üçün daim inkişafda olmaq vacibdir.
3. Həyatlarını daha maraqlı, mənalı qurmaq arzusu ilə yaşayanlar heç bir çətinlikdən qorxmurlar.

Nə üçün belə
düşünürsünüz?

Sizin
variantınız.

II MÜZAKİRƏ

1. “Balaca Balığın mühakiməsi” mövzusunda rollu oyun. Balaca Balıq adət-ənənəyə xor baxmaqda, gənc balıqları başdan çıxarmaqda təqsirləndirilir.

- a) Hakim
- b) İttihamçı
- c) Balaca Balığın birinci vəkili
- d) Balaca Balığın ikinci vəkili
- e) Birinci oxucu
- f) İkinci oxucu
- g) Balaca Balıq

2. Oyunun məzmununu və nəticəsini müzakirə edin.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdəki E.Hüseynbəylinin “Qəsd edilmiş gözəllik” əsərini oxuyun. Mənası tanış olmayan sözləri, əsərdə əksini tapmış mühüm mətləbləri aydınlaşdırmağa çalışın.

5

TƏBİƏTİN GÖZƏLLİYİ,
TƏBİƏTƏ QAYĞI

Doğma təbiətimizin gözəlliyi ədəbiyyatımızda yüz illər boyunca tərənnüm edilmiş, bu mövzuda saysız-hesabsız sənət əsərləri yaradılmışdır. Bunun başlıca səbəbi insanla təbiətin ayrılmaz olması, bir-biri ilə bağlılığıdır.

Təbiətin şıltaqlığı insan üçün çətinliklər yaratdığı kimi, insanın laqeydliyi, bəzən də amansız münasibəti təbiətə sağalmaz yaralar vurur. Böyük söz ustalarının əsərlərində insanları təbiəti sevməyə, onu qiymətləndirməyə və qorumağa çağırış həmişə olmuşdur.

Bu bölmədə təbiət mövzusunda yazılmış maraqlı əsərlərlə tanış olacaqsınız. Həmin əsərlərdə təbiətin gözəlliyi, onun insanın həyatında rolu barədə dəyərli fikirləri mənimsəyəcək və qiymətləndirəcəksiniz.

Elçin Hüseynbəyli
(1961)

Gürcü yazıçılar Elçin Hüseynbəyлідən çox şey öyrənməlidirlər. Onun "Gözünə gün düşür" hekayəsini gürcü dilinə tərcümə etmişəm. Bu hekayə münaqişələr barədə yazılan ən qüdrətli əsərlərdən biridir.

Quram Odişariya

QƏSD EDİLMİŞ GÖZƏLLİK

Yadasalma • Təbiətə laqeyd münasibətin əks olunduğu hansı əsərləri oxumusunuz? Onlarda razılaşmadığınız məqamlar olubmu?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin.

- Əsər xoşunuza gəldimi? Nə üçün?
- Hansı yeniliklərlə qarşılaşdınız?
- Təsvir və hadisələri anlamaqda çətinlik çəkmədiniz?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən nəzərdən keçirin.

Dan yeri çoxdan ağarmışdı. Yenə təbiət günəşin qızılı tellərinə qoyun açmışdı. Araz boyunu həzin bir musiqi – təbiətin sirli-sehrli səsi bürüyürdü. Budaqdan-budağa qonaraq səs-küy salan quşlar da sanki bu yolla təbiətin gözəlliyinə heyranlıqlarını bildirirdilər.

Lal sularında bir qırçın belə görünməyən Araz elə bil səhər yuxusundan ayılmaq istəmir, günəş yüksəldikcə üzərinə düşən parlaq işıq sütununun mülayim istisini canına çəkirdi. Adətən, nəriltili-gurultu qopararaq axan çay parıltısı Soltanlı kəndinin tut bağlarını aşan və göz işlədikcə uzanan bu işıq selini ürkütməmək üçün yatağına sığınmışdı...

Səhər tezdən mal-qaranı **örüşə** gətirən Sabir bu gözəlliğin qarşısında sanki sehlənmişdi: o, suların bağrına **mil** kimi saplanan işıq selindən gözünü çəkə bilmirdi. Onu da bilirdi ki, bir azdan işıq

- Təsvir olunan yeri təsəvvür edə bildinizmi?
- Gözlərinizin qarşısında hansı mənzərələr canlandı?
- Araz çayının, onun ətrafının təsviri sizdə hansı hiss, ovqat yaratdı?

seli hər tərəfi bürüyəcək və suların qoynunda boy verən parlaq sütun bu selin içində əriyəcək, günəşin şəfəqləri güzgü kimi çayın sularında **bərq** vuracaq.

O, ətrafa yayılmış mal-heyvanı səsləyib kolluqla bir az da irəlilədi. Ayağının altından pırıltı ilə qalxan çil bildirçin onu əməllicə qorxutdu, quşun qarasınca deyilərək cingilti səsə atası Musa kişidən tez-tez eşitdiyi sözləri təkrarladı:

– Ay səni kor ilan yesin...

Kəndin başqa uşaqları mal növbəsinə getməyi xoşlamasalar da, Sabir bu günü səbirsizliklə gözləyirdi. Həmin gün məktəbə də getməz: “Dərslərimin yerini uşaqlardan soruşub öyrənərəm”, – deyərək anasının axşamdan arasına şor, nehrə yağı qoyub ağ dəsmala büktdüyü iki yuxanı götürər, kəndin ayağına yığılmış mal-heyvanı həyləyərək Araz qırağına aparardı. Onu bura çəkən yalnız Arazın əzəməti, **füsunkar** görünüşü deyil, həm də göz işlədikcə uzanıb gedən yaşıl meşə zolağıydı. Bu zolaq təbiətin bir **möcüzəsi** idi; yüzlərlə kəndi əhatə edən bu yaşıllıqda nələr yoxuydu?.. Baş-başa vermiş uca ağaclar, ardı-arası kəsilməyən zümrüd çəmənlilər, çay qollarının yaratdığı göllərdən kəm olmayan qaz-ördəklər... Bu yerlər həm də zərifliyi ilə göz oxşayan ağ dovşanın, şələquyruq tülkünün, qışın oğlan vaxtında sürü ilə gəzən, mal-heyvan üçün təhlükə yaradan qurdun məskəni idi...

Bərəkətli yeri yədi buralar: torpağa düşən dən vaxtından əvvəl cücərir, günəşə doğru boylanırdı. Tala-tala açıq yerlərdə əkilən kartof, soğan, pomidor dava-dərmansız yetişir, məhsul ildən-ilə çoxalırdı...

***

Arazın sağ sahilində Sabirgilin kəndləri ilə üzbəüz bir oba vardı. Oranı hamı “İran Cəfərlisi” adlandırırdı. Çoxlarının qohum-əqrəbəsi bu kənddəydi. İmkan düşən kimi çay qırağına gəlib səsləşər, bir-biriylə hal-əhval tutardılar. Vay o günə ki bu danışığıdan sərhədçilər xəbər tutaydılar. Həmin dəqiqə danışanları “**zastava**” adlanan qərargahlarına aparır, həm cərimələyir, həm də bir sutka orada saxlayırdılar. Belə vaxtlarda Qaçaq Nəsinin nəvəsi Xasay kişi acıqlı-acıqlı gileylənirdi:

– Bu “sarıqlaqlar” bura ayaq basandan bizə göz verib işiq vermirlər...

Birdən Sabirə elə gəldi ki, kimsə adını çağırırdı. O dəqiqə geri qanrıldı. Yanılmamışdı: Əli arxayın-arxayın sahilə enirdi. Cəfərli kəndindən olan Əli ilə o, iki ildən artıq idi ki, dostluq edirdi.

Kəndlərində məktəb olmadığı üçün Əli bir-iki il molla yanında yazıb-oxumağı öyrənmiş, sonra oradan uzaqlaşmışdı.

Əli Sabiri uzaqdan görmüşdü. Çaya yaxınlaşıb hər ikisi sevinc içində salamlaşdı. Əli mehribanlıqla dilləndi:

- Çoxdan görünürsən.
- Hə, növbə bizə ayda bir dəfə çatır.
- İşlərin necədir?
- Yaxşıdır, iki aydan sonra doqquzuncu sinfi bitirəcəm.

- Sabiri heyrləndirən nə idi?
- Onu Araz kənarına çəkən hansı istək idi?
- Meşə zolağının “təbiətin möcüzəsi” hesab edilməsinə səbəb nə idi?
- Sabir haqqında ilk təəssüratınız nə oldu?
- Arazın o tayında olan Cəfərli kəndi haqqında sizdə hansı təəvvür yarandı?
- Bu tayda yaşayanların cəfərlilərlə ünsiyyət yaratmasına kimlər mane olurdu? Nə üçün?
- Əlinin taleyi sizi düşündürdümü?
- İki dostun “sarıqlaqlar” sözü ilə bağlı söhbəti sizdə hansı təəssürat yaratdı? Bu barədə nə düşündünüz?
- Maşınlarla gələn hərbiçilər kimlər idi?
- Yüksək rütbəli rus zabiti gördüyü mənzərəyə necə qiymət verir?
- Onun əsəbiləşməsinə səbəb nə olur?
- Şişmanın dedikləri Sabiri nə üçün qorxudur?
- Kənddə yayılan şayiələr nə barədə idi?
- İnsanları həyəcanlandıran əsl səbəb nə idi?

– Bəs sonra nə edəcəksən?

Sabir narahat baxışlarla zastavaya tərəf baxa-baxa:

– Onuncu sinfə gedəcəm, oxumağımı davam etdirəcəm, – dedi.

Onun narahatlığı Əlinin gözündən qaçmadı:

– Sarıqulaqdan qorxursan?

O, “sarıqulaq” sözünü elə ciddi dedi ki, Sabir qəhqəhə çəkərək güldü və ona təəccüblə baxan Əliyə izah elədi:

– “Sarıqulaq” ad deyil e... rus olduqları üçün sərhədçilərin rəngi sarıdır və biz öz aramızda onları elə adlandırırıq.

Diqqətlə onu dinləyən Əli də özünü saxlaya bilmədi. Onun da qəhqəhəsi ətrafa yayıldı...

Qəfil eşidilən maşın səsi uşaqların şirin söhbətini kəsdi. Sabir heyvanların arasında **daldalandı**. Əli isə cəld çayaşağı yollandı, istəmirdi ki, sarıqulaqlar dostunu incitsinlər.

Sabir bir-birinin ardınca gələn yeddi maşın saydı. O, burada ilk dəfəydi ki, bu qədər maşın gördüyü üçün heyrləndi. Günəşin şüaları altında parıldayan və digərlərindən böyük olan qara maşın dayanan kimi sürücü özünü yerə atdı, sağ qapını geniş açıb dümdüz dayandı. Ayağını əziyyətlə yerə çatdıran hərbi geyimli kişi zorba bədənini çətinliklə maşından çəkib çıxartdı. Gələnlərin hamısı artıq onun maşınının yanında toplaşmışdı. Sabir öz-özünə düşündü:

– Yəqin, ən böyükləri budur, – şalvarının böyründən ayaqqabısına qədər uzanan qırmızı xətti görəndə isə astadan, – həə... generaldır ki, – dedi. Elə bu vaxt yekəpərə durbin verildilər. O, əvvəlcə Arazın o tayına, sonra isə bu tayına uzun-uzadı baxdı. Durbini gözündən ayırıb üz-gözünü əyişdirdi, ətli sifəti qərribə şəkllə düşdü. Dediylə sözlər aydınca eşidildi:

– Прекрасное место. Просто чудо¹.

Ardınca dediylə sözlərdə əvvəlcə sərtlik, axıra yaxınsa qəzəb aydınca duyuldu: – Вы что, совсем ослепли!?² – o, barmağı ilə şimaldakı və cənubdakı kəndləri göstərib hirsllə əlavə elədi: – Нельзя позволить им находиться так близко друг к другу!³ Проволоку нужно передвинуть вот сюда⁴ – ayağını hirsllə durduğu yerə vurdu.

Şişmanın dedikləri Sabirin beynini oyur, nə demək istədiyini anlamırdı. Sonuncu cümləni eşidəndə isə onu həyəcan бүürüdü, qulaqlarında qərribə uğultu yarandı, dişləri bir-birinə dəydi. Eşitdiklərini yuxu sandı:

– Bu yaşıllıq, bu gözəllik tikanlı məftildən o tərəfdə qalacaq?! – birdən-birə taqətdən düşdü, aşağı çökdü: – Yox, ola bilməz! Bəs bu yer əlimizdən alınsa, necə dolanarıq!?

O, axşamın düşməsini heç vaxt indiki qədər arzulamamışdı. Əmisi İsa kişi xəbəri eşidib dərin fikrə gedəndə Sabir lap qorxdı.

– Səhv eləmirsən ki, lap beləcə də dedi? – sualını eşidəndə əzbərlədiyi cümlələri tutuquşu kimi təkrarladı.

Əmisi bir neçə dəfə udqundu, zorla bircə kəlmə dedi:

– Batdıq!..

¹ Gözəl yerdir. Əsl möcüzədir!

² Gözləriniz kordur, nədir?

³ Onların bir-birinə bu qədər yaxın olmalarına imkan vermək olmaz.

⁴ Məftilləri bax bura çəkmək lazımdır.

***

Ertəsi gün günortaya kimi kənddə bu barədə danışan olmadı. Hərə öz işində-gücündəydi. Amma kolxoz sədrinin sürücüsü Zəkəriyyənin arvadına pıçıltı ilə dediyi sözlər günortadan sonra kənddə bomba kimi partladı, hərə bir söz dedi:

- Deyəsən, kəndi köçürəcəklər.
- Kənd plana düşüb.
- Sərhədin yerini dəyişəcəklər...

Gecədən xeyli keçənə kimi Əmirvarlı kəndinin camaatı evlərinə yığışmadı, hamı sədri gözlədi. Lakin nə Ağakışiyev, – sədri belə çağırırdılar – nə də onun “Pobeda”sını sürən Zəkəriyyə həmin gecə kəndə qayıtdı...

***

Hava qaralar-qaralmaz rayon mərkəzində Bakıdan gələn nümayəndənin iştirakı ilə iclas başlanmışdı. Hamının üzündən həyəcan və təşviş yağdırdı. Özünü tox tutan yalnız birinci katiblə şəhərdən gələn nümayəndəydi. Birinci katibin yerində əyləşən nümayəndə domba gözlərini qarşısındakı kağızlardan çəkmir, birini qoyub digərini götürürdü. Rəngi qara-qırmızıydı: iclasdan əvvəl “Çinarüstü” restoranda yaxşıca yeyib-içsə də, çox dilxoruydu. Çünki büro üzvlərinin **qırımından** hiss eləyirdi ki, yığıncağı başdansovdu aparmaq mümkün olmayacaq...

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- meh
- örüş
- füsunkar
- möcüzə
- bərq vurmaq
- zastava
- mil
- bərq
- zümrüd

*Kolxoz – Sovet hakimiyyəti illərində fəaliyyət göstərən kollektiv təsərrüfat.

*Kolxoz sədri – kollektiv təsərrüfata – kolxoza rəhbərlik edən şəxs.

*Sovet hakimiyyəti illərində kənd və şəhər rayonlarının idarə edilməsinə birinci katib rəhbərlik edirdi.

*Vəzifəli şəxslərdən yaradılan büro rayonun idarə edilməsi ilə bağlı qərarlar qəbul edirdi.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Arazboyu torpaq sahəsindən yalnız otlaq kimi istifadə olunurdu.
- B) O tay və bu tayda yaşayanlar bir-biri ilə sərbəst əlaqə saxlayırdılar.
- C) Yüksək rütbəli rus zabiti əsəbiləşdirən kəndlilərin ixtiyarında geniş torpaq sahəsinin qalması idi.
- D) Arazboyu meşə və torpaq zolağı yüzlərlə kəndin yaşayışını təmin edirdi.
- E) Kənd adamları baş verə biləcək hadisənin acı nəticələrini əvvəlcə dəyərləndirə bilmirlər.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Arazboyu meşə və yaşıllıq gözəlliyi ilə məşhur idi.
- B) Bu ərazidən otlaq, meyvə-tərəvəz əkini üçün əlverişli torpaq sahəsi kimi istifadə olunurdu.
- C) Kənddə yaşayan insanlar gözlənilən fəlakəti, onun ağır nəticələrini dərhal anlayırlar.
- D) Yüksək rütbəli rus zabitinin məqsədi o tayla bu tayın heç bir əlaqəsinin olmaması idi.
- E) Gözlənilən faciəni ilk eşidən və təşvişə düşən Sabir olur.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mətdən seçdiyiniz parçanın məzmununu *yaradıcı* danışmağa hazırlaşın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

Növbəti dərsə qədər

Əsərin davamını oxuyun. Tanış olmayan sözləri və mühüm mətləbləri aydınlaşdırmağa çalışın.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.
  - Hekayənin davamı maraqlı oldumu? Nə üçün?
  - Hadisələrin bu cür inkişafı sizdə hansı təəssürat yaratdı?
  - Sizə daha çox təsir edən epizod hansı oldu? Nə üçün?
3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə yenidən nəzər salın.

Hekayənin davamı

İclası birinci katib açdı. Büro iclaslarında səsi aləmi бүrүйөн katibin səsi bu gün mülayimiydi. Bu, büro üzvlərini səksəndirdi: hamı başa düşdü ki, vəziyyət onların düşündüyündən də **qəlizdir**. Katibin **eyhamından** aydın oldu ki, “lap yuxarının” tapşırığı icra olunsay, yüzlərlə kənd mal-heyvan saxlamaqdan, ot-ələfdən, əkin-biçindən əl çəkməli olacaq...

Birinci cərgədə oturan Ağakışiyev həyəcanını gizlədə bilmirdi, onun əlləri titrəyirdi. Ömrünün iyirmi ildən çoxunu **kolxoza** verən, böyük xətir-hörmət qazanan sədr bu tapşırığın **fəsadlarını** o dəqiqə hiss elədi: “Meşə, yaşıllıq məhv ediləcək!”, “Camaat kənddən qaçaq düşəcək!”

Katibdən sonra söz nümayəndəyə verildi. Ana dilini yaxşı bilməyən nümayəndənin qüsurlu nitqini anlamaq çox çətin idi. Onun son sözlərindən sonra zala dərin səssizlik çökdü. İclasdakılar belə başa düşdülər ki, tikanlı məftillər səkkiz-on kilometr şimala çəkilməlidir.

- Sizcə, katib “lap yuxarı” sözləri ilə nəyə işarə edir?
- Gözlənilən hadisənin ağır nəticələrini anlayan sədr hansı hissləri keçirir?

Guya çay daşanda sərhəd zolağını su basır, bu da sərhədçilərin işini çətinləşdirir. Bunun yalan olduğunu hamı bilirdi; çayın şimal sahili hündür olduğu üçün belə bir təhlükə gözlənilmirdi.

Ağakışiyev danışmaq üçün söz istəyəndə katibin qanı qaraldı. Sədr çayın sol sahilində bənd tikintisinin mümkünlüyünü söyləyəndə isə o, səsinə qaldırdı:

– Bu məsələ qapanıb, başqa sözün varsa, danış, – dedi.

Bu kobudluqdan alınsa da, sədr sözünə davam elədi. Katib səsinin tonunu qaldıraraq əlindəki qələmlə stolun üstünü döyəclədi:

– Yoldaş Ağakışiyev, biz verilmiş tapşırığın icrası barədə danışmalıyıq!

Sədrin də səsi sərtləşdi:

– Elə mən o barədə danışsım!

O, əlini cibinə saldı, dörd qatlanmış iri dəsmalla alınının tərəfini silib oturanlara müraciət elədi:

– O yerləri hamımız yaxşı tanıyıırıq. Camaatımız oranın hesabına yaşayır. Tikanlı məftilin şimala çəkilməsi yaşıl zolağın hesabına olmalıdır. Meşəyə, yaşıllığa toxunmamaq üçün məftili bir az da yuxarı çəksək, pambıq sahəsinə düşəcək.

– Bir qarış da olmaz! – katib bu sözləri elə ucadan dedi ki, nümayəndə diksindi. Eminov – katibin soyadı beləydi – barmağını oturanlara tərəf silkələdi: – Pambıq sahəsinin bir qarış torpağına da toxunmaq olmaz!

Ağakışiyev bu dəfə katibə yox, ön cərgədə əyləşmiş büro üzvlərinə baxdı:

– Deməli, yaşıllıq, kəndin dolanışığı yeri **güdaza** getməlidir?

Rayonun baş həkimi Vahid Cəfərov icazəsiz-filansız yerindən səsləndi:

– Ağılsızlığa bax ha... təbiətə belə divan tutmaq olar? Bəs orada yaşayan canlıların taleyi necə olacaq!?

Katib ona cavab vermədi, çünki diqqəti Ağakışiyevdə idi. O, yaxşı bilirdi ki, zaldakılar ancaq onun dediklərinə dəyər verirlər.

Danışanlar çox oldu; kimi mərhəmət umdu, kimi güzəşt üçün minnət elədi. Gecədən xeyli keçmiş nümayəndə kağız-kuğuzunu qovluğa yığmağa başladı. Bu, iclasın sona çatdığına işarəydi.

Ağakışiyev həmin gecə kəndə qayıtmadı, məqsədi katiblə təkbətək danışmaq idi. Ertəsi gün katib onu çox soyuq qəbul elədi. Sözü də qısa oldu:

– Müdafiə nazirinin müavini, – o duruxdu, yaddaşını araşdırıb müavinin adını xatırlamağa çalışdı: – Hə, Baranov şəxsən gəlib, o yerlərlə tanış olub və bu göstərişi verib.

O, sonra sədrə mənalı-mənalı baxaraq:

– Gedin, əhalini hazırlayın, – dedi.

- Sədrin narahatlığının əsl səbəbi nə idi?
- Nümayəndənin danışığından iclasdakılara nə məlum oldu?
- Tikanlı məftilin şimala çəkilməsinə ehtiyac var idimi?
- Katib nə üçün Ağakışiyevin çıxış etməsini istəmirdi?
- Katibin ona qarşı kobudluq etməsinə səbəb nə oldu?
- Katib nə üçün pambıq əkininə ayrılmış sahənin toxunulmaz olduğunu qətiyyətlə bildirirdi?
- Katibin sədrə dediyi "Gedin, əhalini hazırlayın" sözlərində hansı fikir ifadə edilib?
- Meşənin qırılmasına, yaşıllığın məhv edilməsinə insanların münasibəti necə oldu?
- Rayonun rəhbər işçilərinin hadisəyə münasibəti necə idi?

“Baranov” soyadının sədrin dodaqlarında yaratdığı təbəssüm axıncı kəlmələri eşidən andaca yoxa çıxdı.. O, son çarəyə əl atdı:

– Bəlkə, Bakı ilə danışaq, vəziyyəti bir də izah eləyək...

Katib əlini yellədi və söhbətin bitdiyini bildirdi.

***

İclasdan bir həftə keçsə də, sakitlik idi. Hamıda bir ümid yaranmışdı: yəqin ki, “yuxarılar” fikirlərindən vaz keçiblər. Lakin ikinci həftənin ilk günü bütün ümidlər suya düşdü; Mahmudlu stansiyasında dayanan yük qatarından sarı rəngli iki nəhəng **buldozer** endirildi. Onlardan biri Mahmudlu, digəri isə Əmirvarlı kəndində işə başladı. Yarım saat keçməmiş ətraf kəndlərin əhalisi Arazın sahilinə yığıldı. Buldozer iri ağacları asanlıqla kökündən çıxarır, qabağına salıb yolunun üstündən kənarlaşdırırdı. Şamlar, küknarlar bir-birinin ardınca aşdıqca, üstü barla dolu ağaclar yan-yana döşəndikcə dözə bilməyən qadınlar ağlaşırdılar. Bu, Sabiri çaşdırırdı. Buldozeri idarə edən sürücü bu yerlərin adamına oxşamırdı. Ətrafda baş verənlərə heç gözlərinin ucuyla da baxmırdı. İri, qollu-budaqlı ağacları buldozerin qabağına qatıb elə həvəslə sürükləyirdi ki, sanki bundan zövq alırdı... Amma o, həvəslə icra etdiyi işi yarımçıq saxlamağa məcbur oldu; böyük bir dəstə buldozerin qarşısını kəsdirib dayandı.

Az sonra rayonun rəhbər işçiləri ard-arda gəlməyə başladılar. Milis rəisi – camaatın ondan heç xoşu gəlmirdi – ağzı köpüklənə-köpüklənə adamların üstünə yeridi:

– Hökumətlə hökumətlik eləyəcəksiz?! – o, sözlərinin təsirsiz qalmasından bərk acıqlanmışdı. Heç kim yerindən tərpənmirdi. Elə bu vaxt Sabirin ömrü boyu yadından çıxara bilməyəcəyi bir hadisə baş verdi; bir bölük soldat göz qırpmındaca kənd camaatını mühasirəyə aldı. Gözlərindən soyuqluq, nifrət yağan soldatların silahı hazır vəziyyətə gətirmələri çoxlarının nəzərindən qaçmadı...

***

Katib Eminov cin atına minmişdi:

– Hamısı Ağakəşiyevin hoqqalarıdır! – deyib ikinci katibi sədrin arxasınca göndərmiş, hətta hədələmişdi də. – Ona de ki, nəticəsi çox ağır olar!

Həmin gün sədr evindən çıxmasa da, nələr olacağını əvvəlcədən təxmin edirdi. Bilirdi ki, kəndlilər bu hadisəyə dözməyəcəklər. Milisin, zastava soldatlarının camaata əl qaldıracağını düşünəndə isə evdə otura bilmədi... Qapıda gözləyən Zəkəriyyə sədri görünəndə məşını işə saldı.

Araz kənarında böyük izdiham yaranmış, dörd kəndin əhalisi bir araya gəlmişdi. Sədr fikrindən keçirdi: “Hələ o biri kəndlərin camaatı xəbərsizdir...”

***

Ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Narazı insanların səsi bir-birinə qarışmış, böyük uğultuya çevrilmişdi. Sədrin maşını görünən kimi səs azaldı. O, camaata yaxınlaşanda tam sakitlikiydi. Bəstəboy, yaraşlıq sədrin rəngi avazıydı, yaxındakılar onun gözlərinin yaşardığını aydınca görürdülər. Sabir hiss elədi ki, sədr qırılmış ağaclara tərəfə baxmır, bəlkə də, baxa bilmir...

Adamlar iki yerə ayrılıb yol verəndə o, yaranmış boşluqla irəlilədi, hündür yerə çatanda dayanıb ətrafa boylandı, elə bil nəsə gözünün qabağını tutub görməyinə mane olurdu. Sədr dəsmalını çıxarıb gözlərinə çəkəndə ətraf aydınlaşdı. O yalnız bunu deyə bildi:

– Bu qəsdin qarşısını almaq mümkün olmadı...

Heyrətlənən **ağıcı** Pəri sonralar and-aman eləyirdi ki, uşaqlıqdan tanıdığı Ağakışiyevi ömrü boyu ağlayan görməyibmiş...

Həmin gün iş dayandırıldı, lakin ertəsi gün sarı buldozərlər ətrafı səs-küylə dolduraraq işləməyə başladı. Onlar irəlilədikcə yaşıllığı silib-süpürür, arxalarınca bomboz çöllük buraxırdı. Yüzdən yuxarı soldat isə əllərində avtomat üzü kəndə tərəf dayanaraq **qımıldanmadan** irəli baxırdı...

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- meh
- örüş
- füsunkar
- möcüzə
- zümrüd
- qəliz
- eyham
- fəsad
- türmə
- ağıcı
- güdaza getmək
- buldozer
- qımıldanmaq

II NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın.

- a) Əsərdən yeni nə öyrəndim.
- b) Təbiətə amansız münasibətin nəticəsi nə olur.

III MÜZAKİRƏ

1. “İnsanlar meşəni xilas edə bilərdilər” mövzusunda debata hazırlaşın.
2. Lehinə, yaxud əleyhinə olmaqla dəlillərinizi hazırlayın.
3. Münsifləri mövqeyinizin həqiqiliyinə inandırmağa çalışın.
4. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

1. Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirin. Təvsiyələrdən faydalanın:

- əsərdəki əsas hadisələri və onlarda daha çox nəyə diqqət edildiyini yada salın;
- kənd adamlarını daha çox narahat edən məsələləri xatırlayın;
- müəllif üçün ən mühüm olanı müəyyənləşdirməyə çalışın.

2. Sədr obrazını səciyyələndirin. Təvsiyələri nəzərə alın:

- müxtəlif vəziyyətlərdə keçirdiyi hiss-həyəcan;
- fərqli məqamlarda düşüncələri, davranışı və nitqi;
- insanlara, təbiətə münasibəti;
- mühüm qərarlar verməsinin səbəbləri.

3. Sizcə, Sabirin xarakterindəki başlıca cəhətlər hansılardır? Təvsiyələrə diqqət edin:

- fərqli məqamlarda hiss və düşüncələri;
- təbiətə və insanlara münasibəti;
- müxtəlif vəziyyətlərdə davranışı.

4. Birinci katib, general, mərkəzdən gələn nümayəndə obrazları haqqında hansı nəticəyə gəldiniz? Fikirlərinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın.

Təvsiyələrdən faydalanın:

- təbiətə və insanların həyatına böyük ziyan vuran qərarlara münasibətləri;
- oxşar və fərqli cəhətləri;
- bu obrazlar həmin dövr haqqında hansı təsəvvür yaradır?

5. Əsəri oxuduğunuz əfsanələrdən biri ilə müqayisə etməklə hekayə janrında olduğunu əsaslandırın.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar	“Qəsd edilmiş gözəllik”
Mövzu	
İştirakçılar	
Hadisələrin özünəməxsusluğu	
Təsvirlərin özünəməxsusluğu	
Sonluğun özünəməxsusluğu	

6. Sizcə, əsərdəki əsas fikir – ideya nədir? Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı nümunələrlə əsaslandırın.

Fikirlərdən hansı əsərin ideyası üçün daha uyğundur?

Vətənin, onun təbiətinin qədrini yalnız xalq bilir.

Təbiəti siyasətə qurban vermək olmaz.

Təbiətə amansız münasibətin sonu fəlakətli olur.

Nə üçün belə düşünürsünüz?

Sizin variantınız

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

1. Aşağıdakı parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın. Məzmununu bir daha yadınıza salın. Düşünün: bu parçanı oxuyarkən dinləyicilərə nə çatdırmalıyam, onlarda hansı hiss və düşüncənin yaranmasına nail olmalıyam... Oxuda fasilə edəcəyiniz yerləri, səsinizin yüksəlib-alçaldığı məqamları, məntiqi vurğulu sözləri müəyyənləşdirib şərti işarələrlə göstərin. Unutmayın ki, oxuduğunuz parçanın məzmunundan asılı olaraq səsinizdə fərqli çalarlar: sevinc, fərəh, heyranlıq və s. duyulacaq. Bunları mətnin kənarında müvafiq cümlələrin qarşısında qeyd edin.

İfadəli oxunacaq mətn

Dan yeri çoxdan ağarmışdı. Yenə təbiət günəşin qızılı tellərinə qoyun açmışdı. Araz boyunu həzin bir musiqi – təbiətin sirli-sehrli səsi bürüyürdü. Budaqdan-budağa qonaraq səs-küy salan quşlar da sanki bu yolla təbiətin gözəlliyinə heyranlıqlarını bildirirdilər.

Lal sularında bir qırçın belə görünməyən Araz elə bil səhər yuxusundan ayılmaq istəmir, günəş yüksəldikcə üzərinə düşən parlaq işıq sütununun mülayim istisini canına çəkirdi. Adətən, nəriltili-gurultu qopararaq axan çay parıltısı Soltanlı kəndinin tut bağlarını aşan və göz işlədikcə uzanan bu işıq selini ürkütməmək üçün yatağına sığınmışdı...

Səsin aldığı çalarlar

2. İfalara münasibət bildirin.

Ramiz Qusarçaylı
(1958)

Ramiz Qusarçaylı Azərbaycan poeziyasında çox görkəmli bir yer tutur. Onun yaradıcılıq sirləri, şeirinin ətri Azərbaycan xalqına bundan sonra açılacaq, bundan sonra bilinəcək. O, Azərbaycan ədəbiyyatının qeyrətini çəkən bir şairdir, eyni zamanda Təbrizin dərdini, qeyrətini də çəkməyi bacaran bir Vətən oğludur. Onun bütün şeirləri Azərbaycan xalqının həyatı, arzuları, ümidləri ilə bağlıdır.

Söhrab Tahir

PAYIZ

(ixtisarla)

Yadasalma • Payız fəslinə həsr edilmiş şeirlərdən hansını xatırlayırsınız? Onun sizdə yaratdığı təəssüratı unutmamısınız?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallardan yararlanın.

- Şeiri maraqla oxudunuzmu? Nə üçün?
- Şeirdə payızla bağlı təəssüratınızı xatırladan təsvirlər varmı?
- Hansı misralar, bəndlər sizi daha çox təsirləndirdi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən müəllimlə edin.

Çiçəklər **xəzəldir**, xəzəllər çiçək,
Təbiət donunu dəyişir yenə.
Qopub budağından yarpaqlar tək-tək
Səpilir payızın **qədəmlərinə**.

- Şeirin ilk misrasındakı fikri necə izah edərsiniz?
- Təbiət yalnız payızdamı "donunu dəyişir"?

Çəkiliş çöllərdən yayın qızmarı,
Çəmənlər isinmir **al zərrələr**dən.
Ötür qərib-qərib durna qatarı
Ayrıdır **pərişan** mənzərələrdən.

Qayğısı azalmır boş yuvaların,
Sovurur yollara payız yelləri.
Uçur lələk-lələk quş yuvaları,
Uçan yuvalarda payız yellənir.

Səs verib quşların kövrək səsinə,
Çalır ağacdələm nağarasını.
Ayılar diksinib şimşək səsinə
Bir az da bərkidir nağarasını.

Yağış döyəcəyir boz qayaları,
Sökülür yamacın yaşıl **kilimi**.
Talada sapsarı ot tayaları
Düzülüb yan-yana çadırlar kimi.

Tül kimi dumana bürünür dağlar,
Buludlar toqquşur, guruldayır göy.
Bayram **xonçasına** bənzəyir bağlar;
Narı qıpqırmızı, **göyəmi** gömgöy.

Kökləyib aləmi öz ahənginə
Sarala-sarala yerişir payız.
Büküb yaşıllığı sarı rənginə
Üzü qışa doğru sürüyür payız.

- İkinci bəndin ilk iki misrasına diqqət edin. Onlarda payızın gəlişi necə əks olunub? Belə ifadə, təsvir maraqlıdır? Nə üçün?
- Durna qatarı nə üçün "qərib-qərib" ötür-gedir? Onları vəfasız saymaq olarmı?
- "Qayğısı azalmır boş yuvaların" misrası ilə şair hansı fikri çatdırmaq istəyir?
- Dördüncü bəndə diqqət edin: quşlar, çöl heyvanları payızı necə qarşılayırlar? Quşların səsinə kövrəkliyin duyulmasına səbəb nədir?
- Təbiətdə canlı, cansız – hər şey payız həyatını yaşayır, onun təsirinə məruz qalır. Beşinci bənddə bu fikrin necə ifadə olunduğunu izah etməyə çalışın.
- Payız ziddiyyətləri şeirin altıncı bəndində necə əks olunub? Sizde "Payızın da öz gözəlliyi var" fikrinə rəğbət yarandı mı?
- Şeirin sonuncu bəndində ifadə olunmuş başlıca fikri izah etməyə çalışın. Bu bənddə əksini tapmış fikir şeirdə deyilənlərin yekunu kimi səslənirmi?

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- xəzəl
- qədəm
- al
- zərrə (günəşin zərrəsi)
- pərişan
- kilim
- tül
- xonça
- göyəm
- köklənmək

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Payız fəsli şairdə sevinc, fərəh hissi doğurur, xoş ovqat yaradır.
- B) Payız mənzərələrindən şairə xoş gəlməyənlər də var.
- C) Payız canlıların həyatına təsirsiz ötürür.
- D) Quşlar, heyvanlar aləmində payızın gəlişinə bir laqeydlik olur.
- E) Payızın gəlişi ilə bütün canlılar yaşadıkları məkanı dəyişirlər.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Bağcanı-bağı talayan payız təbiəti bütünlüklə öz ahənginə tabe edir.
- B) Təbiətin aldığı payız mənzərəsi şairin qəlbinə bir soyuqluq gətirir.
- C) Yaşıl libasını soyunan təbiətdə qəmgin bir ovqat duyulur.
- D) Quşlar və heyvanlar öz yuvalarına, yaşayışlarına qayğılarını artırır.
- E) Payızda bağ-bağça bəhrəsiz olur.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Şeirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.
2. Daha maraqlı hesab etdiklərinizi cümlələrdə işlədin. Cümlələrin şeirin məzmunu ilə əlaqəli olmasına diqqət edin.
3. İşinizin nəticəsini müzakirə edin.
4. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mövzulardan birini seçib yazılı qeydlər əsasında şifahi təqdimata hazırlaşın.

- a) Şeir payız fəsli haqqındakı təsəvvürümü necə zənginləşdirdi.
- b) Payız fəslini şeirdə təsvir olunanlardan fərqli necə təsəvvür edirəm.

2. Çıxışlara münasibət bildirin.

II DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Şeir hansı mövzuda yazılıb? Təvsiyələrə diqqət edin:

- şeirin ayrı-ayrı bəndlərində əks olunmuş təsvirləri yada salın;
- bu təsvirlərdə ifadə olunmuş fikirlərin arasındakı oxşarlığı xatırlayın;
- bütün təsvirlərin nəyə aid olduğunu üzərində düşünün.

2. Payız fəslində baş verənlər şəirdə uğurla təsvir edilibmi? Fikrinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın. Təvsiyələrdən faydalanın:

- bağlarda, bağçalarda baş verən dəyişiklik təsirli ifadə edilibmi?
- quşlar, heyvanlar aləmində hiss olunan təlaş inandırıcı əks olunubmu?
- təbiətin bu fəsildə aldığı mənzərənin təsviri oxucuda müəyyən hiss və düşüncə yaradırmı?

3. Əsər müəllif barədə sizdə hansı təsəvvür yaratdı? Təvsiyələrə əsaslanmaqla onun haqqında təəssüratınızı zənginləşdirib izah edin:

- təbiətə münasibəti;
- payızda baş verən dəyişikliyin onda yaratdığı təəssürat;
- quşlar və heyvanlar aləminin müşahidəsində və təsvirində həssaslıq.

4. Sizə daha maraqlı görünən təsvir və ifadə vasitələrinin şəirdə bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni izah edin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi misrələr	Bədiiliyin artmasında onların rolu

5. Şeirdə ifadə olunmuş əsas ideyanı müəyyənəldirin. Fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Fikirlərdən hansı əsərin ideyası üçün daha uyğundur?

1. Təbiəti, canlıları qışa hazırlayan payız fəslinin gözəlliyinə vurğunluq ifadə olunub.
2. Payız fəslinin təbiət, quşlar və heyvanlar aləmində yaratdığı dəyişikliyə diqqəti çəkir.
3. Payız fəslinə insanların necə münasibət bəslədiklərini əks etdirir.

Nə üçün belə düşünürsünüz?

Sizin variantınız

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

Şeirin ilk üç bəndinin oxusuna hazırlıq.

1. İlk növbədə ifadəlilik vəzifəsini – dinləyicilərə nə çatdıracağınızı müəyyənəldirin.
2. Sonra hər bəndin oxusunda səsinizin aldığı çalarları mətnin kənarında yazın.
3. Fasilələrin yerini, səsin ucılığı, sürətini və s. müəyyən edib nümunədə olduğu kimi şərti işarələrlə göstərin.

Tül kimi dumana | bürünür dağlar, |
 Buludlar toqquşur, | guruldayır göy. |
 Bayram xonçasına | bənzəyir bağlar; |
 Narı qıpqırmızı, | göyəmi gömgöy. ||

İFAÇILIQ VƏZİFƏSİ

Payız mənzərələrinin təsəvvür edilməsinə nail olmaq.

Heyranlıqla

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

Rahil Məmməd
(1951)

Rahil Məmməd Azərbaycan poeziyasında öz dəst-xətti olan şairlərimizdəndir. Onun yaradıcılığında vətənə sevgi, yüksək insani dəyərlərin tərənnümü önəmli yer tutur. Təsadüfi deyildir ki, doğma təbiətimizin tərənnümünə həsr etdiyi şeirlərini həm uşaqlar, həm gənclər, həm də yaşlılar maraqla mütaliə edirlər.

Firuz Mustafa

İLİN QIZIL FƏSLİ

(ixtisarla)

Yadasalma • İlin fəsillərinə həsr edilmiş hansı şeirləri oxumusunuz?
Onlardan nə xatırlada bilərsiniz?

I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Şeirin məzmununa aid ikidən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni nəzərdən keçirin.

Minib yel atını yaman tələsir
Qızıllı donunu geyən bu payız.
Elə bil özünə macərə gəzir
Qapı-pəncərəni döyən bu payız.

Kor qoyur yamyaşıl cah-calalını,
Yenə də nəğməsiz qalır meşələr.
Göruncə özünün yetim halını
Dərin bir xəyalə dalır meşələr.

Solur ağacların zümrüd köynəyi,
Sanki təbiətin başlayır yası.
Çəməndə saralan gülün, çiçəyin
Xəzələ qarışır ipək libası.

Uçur dəstə-dəstə köçəri quşlar,
Göylər qucaq açır köçən quşlara.
Qalan quşların da öz qayğısı var,
Həyat imtahanıdır yaranmışlara.

Durna qatarını ləngidir külək,
Yayılr ətrafa qəmli avazı.
Üşüyən kolların içində tək-tək
Bülbüllər həsrətlə gözləyir yazı.

Payızın nəfəsi üşüdüb, yəqin,
İsti məkan gəzir bütün canlılar.
Onlara yuvasız yaşamaq çətin,
Qarşıda qış kimi ağır sınaq var.

Bir anlıq xəyala daldı ürəyim,
Gözümün önündə boz çöllər durdu.
Ümiddən təsəlli aldı ürəyim –
Yaz gələr, yenə də bəzəyər yurdu.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarını müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup:

- a) Şeirdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması.
- b) Birinci bənddə ifadə edilmiş fikrin və mənzərənin aydınlaşdırılması, qısaca təsvir edilməsi.

II qrup:

- a) Şeirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin, onların növlərinin müəyyənləşdirilməsi, qısaca qeyd edilməsi.
- b) İkinci bənddə ifadə edilmiş fikir və mənzərənin aydınlaşdırılması, qısaca təsvir edilməsi.

III qrup:

- a) Şeirdə işlənmiş həmqafiyə sözlərin müəyyənləşdirilməsi, daha uğurlu hesab olunanların qeyd edilməsi.
- b) Üçüncü bənddə əksini tapmış başlıca fikir və mənzərənin aydınlaşdırılması, yığcam təsvir edilməsi.

IV qrup:

Dördüncü və beşinci bəndlərdəki əsas fikir və mənzərənin aydınlaşdırılması, yığcam təsvir edilməsi.

V qrup:

Əsərin altıncı və yeddinci bəndində əksini tapmış əsas fikir və mənzərənin aydınlaşdırılması, yığcam təsvir edilməsi.

2. Yazılmış qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV MÜZAKİRƏ

1. Müzakirədə aşağıdakı sualları əhatə etməyə çalışın.

- Şeirin mövzusu nədir?
- Əsərin əsas ideyası nədir?
- Əsəri maraqlı edən cəhətlər hansılardır?
- Şeir mütəllifi haqqında sizdə hansı təəvvür yarandı?

2. R.Qusarçaylının “Payız” və R.Məmmədin “İlin qızıl fəslə” şeirlərini cədvəldəki sualların əsasında müqayisə edin.

3. Cavabları müzakirə edin.

Müqayisə olunan əsərlər	Payızın ilk addımları	Payız mənzərələri	Payızda quşlar və heyvanlar aləmi	Payızın bəhrəsi	Payız fəslinin mütəlliflərdə yaratdığı hiss və düşüncələr
R.Qusarçaylı. “Payız”					
R.Məmməd. “İlin qızıl fəslə”					

Növbəti dərsə qədər

Dərsliyinizdəki B.Həsənovun “Bulaq başında” əsərini oxuyun. Onda mühüm hadisələri və onların arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirməyə çalışın.

Bayram Həsənov
(1925-1989)

O, müxtəlif mövzularda yazsa da, təbiət, heyvanlar aləmi həmişə diqqət mərkəzində olub. Hiss olunur ki, bu mövzuda yazdığı əsərlərdəki hadisələr, obrazlar ona yaxşı tanışdır. Təbiət onun yaradıcılığında, həqiqətən, ilhamla işlənən mövzulardandır.

Qara Namazov

BULAQ BAŞINDA

Yadasalma • Təbiətə amansız münasibətin acı nəticələri barədə eşitdiklərinizi, yaxud oxuduqlarınızı xatırlayın, buna münasibət bildirin.

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin.

- Oxuduğunuz parçadan hansı ovqatla ayrıldınız? Fikrinizi nümunələrlə izah edin.
- Hansı epizod sizə daha maraqlı göründü? Nə üçün?
- Sizi heyrləndirən, yaxud sizin üçün gözlənilməz olan təsvirlərə rast gəldinizmi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

Səfər kişi iyirmi ildən çox idi ki, meşəbəyi işləyirdi. Günü meşələrdə, təbiətin sakit qoynunda keçirdi. Böyük bir ərazini əhatə edən meşəni beş barmağı kimi tanıyırdı. Ağacların, canlıların dilini bilirdi. Hansı quşun burada daimi, hansının müvəqqəti yaşadığını, bir çoxunun yaşam, davranış tərzini də öyrənmişdi. Olurdu ki, qış aylarında meşənin tala yerlərində quşları yemləyirdi də... Qalın qarla örtülmüş meşəlikdə yem tapa bilməyən quşlar onun gəlişini sevinclə, səs-küylə qarşılayırdılar. Onların fərəhli cıkkiltisi meşəni başına götürürdü...

- Səfər kişinin peşəsi, işinə münasibəti sizdə hansı hiss və düşüncə yaratdı?
- Sizcə, onun ağacları, quşlar aləmini, meşə həyatını "beş barmağı" kimi tanıyıb-bilməsi nəyin sayəsində mümkün olmuşdur?

Ağacları tanımaqda, onlara qulluq etməkdə də Səfdər dayıya çatan olmazdı. Hansı ağaca baxsa, onun yaşı, nə qədər ömür sürəcəyi barədə xəbər verirdi. Qurumaq təhlükəsi yaranan çoxlu palıd, şam, küknar, fıstıq... Səfdər dayının sayəsində həyata qayıtmışdı. Yalan-gerçək deyirdilər ki, onu bir neçə dəfə məsləhət üçün Bakıya – təbii sərvətlərlə bağlı idarələrə dəvət edibləmiş...

Səfdər dayı meşəni çox sevirdi, **ruzigarın** hansı çağı olur-olsun, meşə hər zaman onun üçün doyulmaz bir aləm idi. Deyirdi ki, meşə kənardan, çöldən baxanda adi görünür, dərinliyinə getdinmi, başaçılmaz, zəngin bir dünya ilə üz-üzə gəlirsən. Min **dürlü** ağacın, otun, çiçəyin, quşun, kəpənəyin... hər birinin öz yeri, öz həyatı var burada. Ora-bura calanıb burula-burula ağaclıqlarda, kolluqlarda gözdən itən sirli cığırılar elə bil insanın xəyalını da özü ilə **pünhan** yerlərə çəkib aparır meşədə... Qışda ağ dona bürünüb sükuta dalanda da **əsrarəngiz** olur meşə, yazın **zümrüd libasını** geyinib cəh-cəh vuranda da...

Bircə güclü külək qopanda Səfdər dayının qanı möhkəmcə qaralırdı. Belə günlərdə o, bir yerdə qərar tutmur, şər qarışan vaxt da olsa, meşəyə getməkdən özünü güclə saxlayırdı. Ərinin xasiyyətini yaxşı bilən Zeynəb ona toxtaqlıq verərdi:

– Bir rahat olsana, dünyanın axırıdır bəyəm? Ağacdır də... biri sınacaqsa, biri də bitəcək...

Ertəsi günü səhərin gözü açılmamış qaranəfəs özünü meşəyə çatdırırdı. Vay o gündən ki, sınmış və ya kökündən qopub yana aşmış ağac görəydi... Əməlli-başlı dilxor olurdu. Əvvəl bir müddət həmin yerə yaxın düşə bilmirdi... yaralanmış, zədə almış canlı sayırdı belə ağacları. Xeyli sonralar iti dəhrə, balta ilə o ağacların qol-budaqlarını kəsir, səliqə ilə bir kənara yığır, ürəyində gileylənirdi də: “İndi bura yetim görünəcək, çılpaq qalacaq, bax görüm, necə baxırsan, ürək lazımdır buna dözsün”. Ta fevral ayına kimi Səfdər dayı həmin yerdən uzaq gəzməyə çalışırdı. O, günləri saya-saya bu ayı gözləyirdi. Havanın sərt, yumşaq olmasına baxmazdı, çoxdan **mansırladığı**, bir-birinə sıx bitmiş körpə ağacları çıxarıb çılpaq talada basdırmayınca rahatlıq tapmazdı...

Yaşı əllini keçən Səfdər dayının meşəbəyi olmasının qəribə bir tarixçəsi vardı. Çox uzaqlarda – Kamçatkada hərbi xidmətdən qayıtdıqdan sonra Səfdər Gəncə şəhərində texnikum bitirir. Elə həmin il də fermada işə düzəlib zootexnik kimi çalışmağa başlayır. Çox çəkmir ki, gənc Səfdərin adı işgüzar, fərasətli təsərrüfatçı kimi dillərə düşür. Ətraf kəndlərdən də ondan kömək istəyənlərin sayı günbəgün çoxalır. İllərin birində mal-qaraya azar düşməsi isə Səfdərin istedadlı baytar olduğunu təsdiq edir.

Həmin il camaatın qaramalı səbəbi bilinməyən xəstəlik üzündən köpür, ikicə günün içində ölürdü. Bakıdan gələnlərin gətirdikləri

- Səfdər dayı meşəni çox sevirdi, ruzigarın hansı çağı olur-olsun, meşə hər zaman onun üçün doyulmaz bir aləm idi” cümləsindəki fikri necə başa düşdünüz?
- Səfdər dayı meşənin gözəlliyini, “zəngin dünyasını” necə təsvir edir?
- Meşəyə dəymiş zərər Səfdər dayıya necə təsir edir? Bu zərərin aradan qalxması üçün o hansı tədbirlərə əl atır?
- Zootexnik kimi fəaliyyəti gənc Səfdər haqqında hansı təəssürat yaradır?

dərmanların bir köməyi olmur, dilsiz-ağızsız heyvanlar sahiblərinin gözü qarşısında tələf olub gedirdi. Səfdərin gecəsi-gündüzü yoxuydu, yuxusu ərsə çəkilməmişdi. O, əlində bıçaq ölmüş heyvanların dərisini soyur, içalatını diqqətlə nəzərdən keçirirdi. Şəhərdən gələn alimlər onunla heç maraqlanmırdılar da... Elə Səfdərin özü də bir kəlmə demir, amma diqqətlə onların işini müşahidə edirdi. Üçüncü günün sonunda Səfdərin ürəyi həyəcanla döyünməyə başladı. Deyəsən, tapmışdı! Səfdərə elə gəlmişdi ki, heyvanlar yediklərini həzm edə bilmirlər, bu xəstəlik hər nə idisə, bağırsaqla əlaqəliydi. Bəs nə etsin? Bu yerdə hələ uşaqkən böyüklərdən, xüsusən kənddə ilk zootexnik olan dayısından öyrəndikləri də Səfdərin dadına çatdı. O, bir neçə qatışıqdan iynə hazırladı. Səfdərin hazırladığı iynənin tərkibini Bakıda əvvəl şübhə ilə qarşıladılar. Məsləhət-məşvərdədən sonra isə o iynədən qutu-qutu daşıyıb rayona gətirdilər. Yüzlərlə heyvan ölümdən xilas edildi.

Çox keçmədi, Səfdəri meşəbəyi təyin etdilər. Son vaxtlar meşə haqqında söz-söhbət bitib-tükənmirdi. Səfdər işə başladığının elə ikinci günü anladı ki, bu söhbətlər əsassız deyilmiş. Meşə baxımsız qalmışdı, sınıb tökülmüş qol-budaqlar, kökündən qopmuş ağaclar meşənin içərilərinə getməyə imkan vermirdi. Ən dəhşətlisi isə cavan ağaclara qəsd edilməsiydi...

Tezliklə hamı başa düşdü ki, meşənin əsl sahibi gəlib. Heç iki il keçmədi ki, meşədə keçilə bilməyən cığır qalmadı. Meşəyə qazanc mənbəyi kimi göz dikənlər isə indi həsrətlə köks ötürürdülər...

Səfdərin xeyirxahlığı barədə kənddə-kəsəkdə çox əhvalatlar dolaşırdı. Bir neçə il əvvəl qış çox sərt gəlmişdi. Həftələrlə davam edən şaxta üzündən camaatın odun-odunacağı tükənmişdi. Səfdərin hələ isti aylarda meşə talalarında səliqə ilə təpə kimi yığdığı qurumuş ağaclar, onların qol-budaqları ev-ev paylandı. Yüz yaşlı Güllü nənə əllərini göyə açdı: “Uca Tanrı, Səfdəri dara, çətinə salma!..”

Səfdərin yaralı quşlara, heyvanlara yardımını ilə bağlı söz-söhbət də səngimirdi. Bu söhbətlər lap nağıla bənzəyirdi. Əslində, heç nağılzad deyildi, kənd adamlarının gözünün qabağında olmuş hadisələr idi... Havaların xoş keçən günləri idi. Qoşalüləni çiyninə keçirən Səfdər dayı meşənin ətəyinə çatar-çatmaz mələrti səsi eşitdi. Yox, bu, ev heyvanının səsinə bənzəmirdi. Bir neçə addım atmışdı ki, yerində donub qaldı. Bir az aralıda yaşıl kolluğa sığınmış körpə ceyran balası düz onun gözlərinin içinə baxırdı. Suallar başında bir-birini qovdu: “Bunun burada nə işi var?”, “Axı bunların yeri yuxarıdadır?”, “Görəsən, təkdirmi?”

Səfdər dayı ona yaxınlaşdı, ceyran heç qımıldanmadı da. Qara, dupduru gözlərini ona zilləyib baxırdı. Meşəbəyi bir az da irəlilədi, otun üstünə çilənmiş qan izlərini gördü. Ceyranın budunda dərin yara açılmışdı.

- Hansı hadisə onun daha da məşhurlaşmasına səbəb olur?
- Meşəbəyi kimi işə başlayan Səfdərin fəaliyyətini necə dəyərləndirərsiniz? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.
- Səfdərin xeyirxah adam kimi tanınması nə ilə bağlı idi? Misallar göstərə bilərsinizmi?
- Artıq yaşlaşan, “dayı” deyə çağırılan Səfdər kişi nələri özünə qazanc sayır?

Səfdər dayı ucadan şirin dillə:

– Səni kim bu hala salıb? – dedi.

Heyvanın bütün bədənini titrəyirdi, görünür, bərk qorxmışdu.

Məşəbəyi onun qarşısında diz çökdü, başına, qulaqlarına sığal çəkdi:

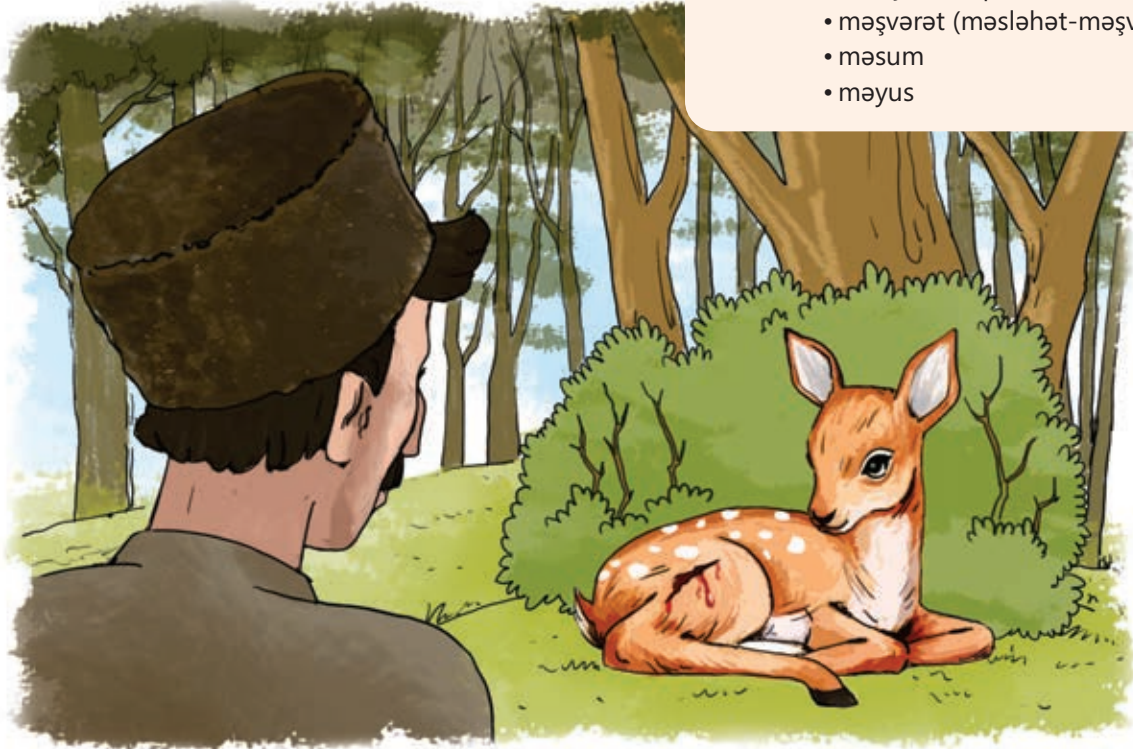
“Hə, səni anandan, süründən ayırıb bura gətiriblər”, – dedi. Bala ceyran **məsum** baxışları ilə onu süzür, hərdən üzünü, başını əllərinə sürtürdü...

Onun sağlması xeyli çəkdi. Ayaq üstə dayananda isə həyətdə gəzib dolanmağa başladı. Kənd uşaqları hər gün onu görməyə gəlir, çəkinməyən, qorxmayan bala ceyranla oynamağı sevirdilər. Ceyranı qoruğa verəndə uşaqlar **məyus** olsalar da, etiraz edən olmadı...

İllər isə bir-birini qovurdu. Səfdər bir də gördü ki, uşaqlar, gənclər onun adına “dayı” kəlməsini də əlavə edirlər. O bu illərin necə gəlib-**keçdiyini** bilməmişdi. Bildiyi o idi ki, bu illərin qazancı böyüklü-küçüklü kənd adamlarının hörməti, ehtiramıdır. Qəlbində bununla bağlı xoş hisslər oyadan o qədər xatirə vardı ki...

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- dürlü
- pünhan
- əsrarəngiz
- ruzigar
- zümrüd (libas)
- məngənə (məngənəsində)
- məşirləmə
- məşvərət (məsləhət-məşvərət)
- məsum
- məyus

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN**1. Fikirlərdən biri doğrudur.**

- A) Səfdər zootexnik olduğu üçün ağacları, bitkiləri tanıyıb öyrənə bilir.
- B) Ağac və bitkiləri yaxşı tanıyan meşəbəyi quşlar aləminə bələd deyildi.
- C) Zootexnik kimi çalışanda Səfdər təşəbbüskar olmur.
- D) Yaşlaşması, saç-saqqalının ağarması Səfdər kişini çox məyus edir.
- E) Səfdər kişi həm gəncliyində, həm də yaşlı vaxtında xeyirxah əməlləri ilə seçilir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Səfdər kişi çox işgüzar, diqqətli, həssas adam olduğu üçün uğur qazanır.
- B) O, meşənin talan olunmasının qarşısını almaqda çətinlik çəkir.
- C) Səfdər kişiye həm yaşlılar, həm də gənclər hörmət edirlər.
- D) Sərt qış günlərində Səfdər kişi kəndə layiqincə yardım edir.
- E) Səfdər mal-qaranı kütləvi qırğından istedadı və yaşlı nəsilədən öyrəndikləri sayəsində xilas edir.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN**1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən ikisini cümlələrdə işlədin.**

- a) Cümlələrdə əsərlə bağlı fikirlərinizi ifadə etməyə çalışın.
- b) Yazdığınız cümlələrdən nümunələri oxuyub müzakirə edin.

2. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın.

- a) Səfdər dayı obrazına münasibətim.
- b) Əsər təbiətlə bağlı təsəvvürümü necə zənginləşdirdi.

3. Təqdimatlardan nümunələri müzakirə edin.**Növbəti dərsə qədər**

Əsərin davamını oxuyun. Onda ki mühüm mətləbləri aydınlaşdırmağa çalışın.

1. Mətni oxuyun.**2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallardan faydalanın.**

- Hekayənin davamı sizin üçün maraqlı oldumu? Nə üçün?
- Hadisələrdən, yaxud təsvirlərdən hansı diqqətinizi daha çox çəkdi? Nə üçün?
- Əsərin belə tamamlanmasını gözləyirdinizmi? Nəyə görə?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütləq edin.*Hekayənin davamı*

Bir gün Səfdər dayı qonşu kənddəki idarələrindən maaşını alıb öz sahəsinə qayıtdı. Günortayadək xeyli yer gəzdirdi. Meşənin dərinliyinə baş çəkdi, sərin sulu bulaqların yanından keçdi. Axırda yorulub əldən düşdü, yavaş-yavaş Pöhrəli dərənin ayağına endi. Nazlı bulağın göz yaş kimi dumduru suyundan ovucdayıb içdi. İsti onu təntitmişdi, odur ki pencəyini soyunub kənara atdı. Əl-üzünü, boyun-boğazını buz kimi su ilə yudu, xeyli rahatlandı. Pencəyini çiyninə atıb dərəyuxarı qalxdı. Yorğunluq ona güc gəlirdi, gözləri ilə kölgəlik axtardı. Sıx budaqlı, yoğun şam ağacına baxdı, gülümsündü, yaxınlaşıb oturdu, kürəyini ona söykədi, az keçmədi ki, huşa getdi. O nə qədər yatdığını bilmədi. Sınan budağın şaqqıltısı onu yuxudan oyatdı. Ətrafına boylandı, üzünəşəng dərəyə tərəf gedən çığırda İmranı gördü. Səfdər dayı onun ayağı altında sınan quru budaqların səmindən ayrılmışdı. İmran da meşəbəyini gördü. “Görəsən, nə deyəcək?” – deyə ürəyindən keçirmişdi ki, Səfdər dayı onun qoltuğundakı kisəni görüb arxadan səslədi:

– Ay bala, hara gedirsən?

İmran ayaq saxladı, utancaq səslə:

– Dayı, qoçuma palıd qozası yığacağam, – dedi.

Meşəbəyi gülümsədi:

– Kim sənə icazə verib, bala?

İmranın kefi pozuldu, əliboş evə qayıtsa, qoçu ac qalardı. Ancaq Səfdər dayı onun ürəyini sındırmadı:

– Get, – dedi. – Amma ağacları sındırma ha!

Azca susub gülə-gülə əlavə etdi:

● Pöhrəli dərə, meşə haqqında sizdə hansı təsəvvür yarandı?

● Meşəbəyi ilə İmranın qarşılaşmasını necə təsəvvür etdiniz?

– Axı buranın yiyəsi sənsən...

Səfdər dayı İmranı meşədə tez-tez gördüyünə işarə edirdi.

İmran sevincək:

– Çox sağ ol, Səfdər dayı, – deyərə razılıq edib dərəyə tərəf üz tutdu.

İmran Pöhrəli dərə ilə başyuxarı qalxıb yalın o biri üzünə adladı. Buralar sıx palıd meşəliyi idi.

Yetişmiş palıd qozaları öz-özünə sapından üzülərək tappatap yerə düşürdü. Hər ağacın altında qoza görmək mümkün idi. İmran çox çəkmədi ki, torbasını doldurub geri qayıtdı. Dar cığırla irəlilədikcə meşənin səsinə dinləməkdən doymurdu. Quşların, cırcıramaların səsi, yarpaqların xışıltısı, cürbəcür hənirtilər bir-birinə qarışsa da, İmran bu qarma-qarışıqlıqda bir nizam da duyur və bundan zövq alırdı. O öz səsi, ahəngi olan meşəni çox sevirdi...

Həmişəki kimi, bulağa su içməyə döndü. Dərənin dibindəki Nazlı bulaq İmranın sevimli yerlərindən biri idi. **Yamacın** dabanından paqqıldayıb çıxan su ilin bütün fəsillərində axmaqda idi. Kimsə suyun qaynadığı yerdən – bulağın gözündən başlayaraq rəngbərəng daşlar düzmüş, eni-uzunu bir metrədən də çox olan **çarhovuza** bənzər bir şey düzəltdi. Daşlar elə ustalılıqla düzülmüşdü ki, aralarından bir damcı da su keçmirdi. Qışda, qar yağanda bulağa tamaşa edən İmran özgə bir aləmə düşürdü. Pöhrəli dərə dümağ qarın altında yuxuya dalanda yalnız bulaq canlı görünürdü. Həç vaxt onun üstü buz bağlamırdı, saf, şəffaf suyu qarı da vecinə almırdı, onu əridib axır, meşənin dərinliyinə yayılır, torpağa hopurdu...

Nədənsə İmran bu mənzərəni indi, isti yay günündə xatırladı, gülümsündü, elə bil qış üçün darıxdı... Anasının sözləri də yadına düşdü:

– Ay bala, qışın oğlan çağında meşədə nəyin azıb? Qurda-quşa rast gələrsən!

– Bəs qurd-quş mənə rast gəlsə, necə?! – deyər İmran zarafata salar, danlaqdan canını qurtarmağa çalışardı...

İmran addımlarını yeyinlətdi, bulaqdan biz az aralı otluqda əzik qəzet bükülüsü gördü. Ötüb-keçmək istədi, amma elə bil hansı qüvvə isə onu dayanmağa məcbur etdi. İri torbanı yerə qoydu, əyilib bükülünü götürdü, tələsmədən açdı, heyvət içində bir xeyli baxa-baxa qaldı... Qəzet bükülüsündə çoxlu təzə onluq varıydı. Sevinc, təəccüb içində bükülünü şalvarının geniş cibinə qoydu. O, pul tapdığına sevinirdi... Yol gedə-gedə şax onluqları çıxarıb baxır, tez də qaytarıb cibinə qoyurdu. Bir az gedəndən sonra qəfildən özündə bir narahatlıq hiss etməyə başladı. Özü də bilmədən ürəyindən keçənləri ucadan dilinə gətirdi: – Bu pul kimindir? Necə olub ki, ora düşüb?

- Onların bir-birinə münasibəti barədə sizdə hansı təəssürat yarandı?
- İmran haqqında ilkin təəssüratınız nə oldu?
- Meşə ilin müxtəlif fəsillərində İmrandan hansı hiss və düşüncə yaradır?
- Nazlı bulağın təsvirinə diqqət etdinizmi? Onu necə təəvvür edirsiniz?
- Pul tapmış İmran hansı hisslər keçirir?
- Onun ziddiyyətli fikirlərindən hansı diqqətinizi daha çox çəkdi?
- İmranın qəti qərara gəlməsinə səbəb nə oldu?

İndi o, pul sahibinin halına acıyırdı, düşünürdü ki, kim bilir, bəlkə, kədər içində haradasa pulunu axtarır, ya baş sındırır ki, görəsən, harada düşüb qaldı...

Birdən fikrindən keçirdi ki, eh, başımı niyə ağrıdım... hardan bilim kimin puludur?.. Verərəm atama, mənə velosiped alar, qalanını da nəyə xərcləyir, xərcləsin...

Bir az yüngülləşdi. Amma həyətlərinə çatanda yenə fikirləri qarışdı. Tərəddüd içərisində evə girdi. Pulu anasına göstərməyib çantasına qoydu. Həyatə çıxdı, oradan da bağçalarının dərinliyinə çəkildi. Həmişə oturduğu, ağacların sıx olduğu yerə çatanda dayandı. İndiyə kimi heç vaxt keçirmədiyi hisslər qəlbini bürümüşdü. Özü-özündən baş açmırdı, alaşır-dolaşır fikirlər onu sanki qovurdu, dayanmağa, sakit düşünməyə qoymurdu...

Pul ona şirin görünürdü, saymasa da, çox olduğunu bilirdi. Amma daxilində bir qüvvə ona başqa yol göstərirdi. Elə birdən-birə, mətləbsiz-filansız yadına Səfdər dayı düşdü. Diksindi, beynində aydınlıq yarandı: “O adam kimdirsə, pulu Səfdər dayının tapdığını düşünəcək” fikrindən keçirdi. İmranın ürəyi bala quş kimi çırpındı, rəngi möhkəmcə qızardı, bədənində bir istilik duydu... O, özgənin puluna tamah saldığına görə utanırdı...

***

Səfdər dayı İmran gedəndən sonra bir az da meşəni dolanıb evə döndü. Yölüstü kəndin başındakı mağazaya girdi. Əlini cibinə salanda kişinin rəngi qaçdı, elə bil barmaqları ilana toxunmuşdu. Tələsik ciblərini axtardı. Əli boş çıxdı. Bir aylıq maaşı itmişdi... Evə necə gəldiyini heç özü də bilmədi. Kişi özündə-sözündə deyildi. Həmişə sürətlə çıxdığı pilləkənlər ona indi sonsuz yol kimi göründü... Evdəkilər təəccüblə baxışdılsa da, dillənmədilər. Xasiyyətini bilirdilər: “Lazım bilsə, özü deyəcək”, – hamının qəlbindən bu fikir keçdi.

Səfdər kişi ağır-ağır divana çökdü. “Bu pul hara yoxa çıxsın ki?!” – sualı neçənci dəfəydi ki, fikrindən keçdi. Sanki öz-özünə danışmış kimi: – Pulu itirmişəm, – dedi.

Evdən çıxanda demişdi ki, maaşımı alacağam. Evdə hamı bu günü gözləyirdi...

Heç kimdən səs çıxmıdı. Kiçik oğlu günahkarmış kimi gözlərini döşəmədən ayırmırdı.

Kişi otura bilmədi, fikir onu üzürdü. Çox yorğun olsa da, yenə meşəyə qayıtdı. Gəzdiyi yerləri bir də dolandı, ağacların, kolların dibinə dönə-dönə baxdı. Yorulub əldən düşənəcən gəzib kor-peşman kəndə qayıtdı.

Evdəkilər onun üz-gözündən işin nə yerdə olduğunu dərhal başa düşdülər, daha pul barədə heç bir şey soruşmadılar, qabağına yemək

qoydular. O, iştahsız bir-iki tikə yemişdi ki, qulağına səs gəldi, durub qapıya çıxdı.

İmran pilləkənin ayağında durub yuxarı baxırdı.

– Səfdər dayı, bu gün meşədə bir bükülü tapmışam...

Pilləkənlə qalxa-qalxa sözünə davam elədi:

– İçində xeyli pul var, görəsən, kimindir? Yiyəsi, yəqin, indi axtarır...

İmran pilləkənin başına – Səfdər dayının bərabərinə çatanda asta səsle dedi:

– Bəs pulun yiyəsini necə tapacağıq?

Meşəbəyi diqqətlə İmrana baxırdı. Bu ağbəniz, qaynar qara gözlü uşağı sanki ilk dəfəydi görürdü. Başı ilə içəri keçmək üçün işarə etdi. Stolun ətrafında İmran yaşda bir oğlan oturmuşdu. Qaşqabaqlı idi, İmrana öləri baxıb gözünü əlindəki kitaba zillədi. Səfdər dayı İmranla üz-üzə oturdu. Baxışlarında mehribanlıq vardı. Yumşaq səsle dedi:

– Demək, pul tapmısan, hamısı da təzə onluq?

İmran sevincək bükülünü cibindən çıxarıb stolun üstünə qoydu.

– Səfdər dayı, pul sizin imiş...

Oğlan qəfildən yerindən sıçradı, onun sözünü kəsib, az qala qışqıra-qışqıra:

– Bizimdir... Bizimdir, – dedi.

O, sevinirdi. Amma İmran ondan da çox sevinirdi...

Səfdər dayı dərin fikrə getmişdi. Sanki uşaqların sevincini duymur, baş verənləri görmürdü. Onun qulaqlarında Güllü nənənin alqışı səslənirdi...

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- mehr
- yamac
- çarhovuz
- rifah

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Oxuduğunuz parçada bədii təsvir və ifadə vasitələri işlənibmi?
2. Onların işləndiyi məqamları və növlərini müəyyənəldirin.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Nazlı bulağın təsvirinə həsr edilmiş parçanın məzmununu *yaradıcı* nağıl etməyə hazırlaşın.
2. Əlavələrinizin mətndəki təsvirə uyğun olmasına çalışın.
3. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV MÜZAKİRƏ

1. “Təbiətdə nə varsa, insanların rifahı üçün istifadə edilməlidir” mövzusunda debata hazırlaşın.
2. Lehinə, yaxud əleyhinə olmaqla dəlillərinizi hazırlayın.
3. Münsifləri mövqeyinizin həqiqiliyinə inandırmağa çalışın.
4. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirin. Təvsiyələrdən faydalanın:

- hekayədə daha çox nədən danışıldığını yada salın;
- iştirakçıların daha çox nə barədə düşündüklərini, nə ilə maraqlandıklarını xatırlayın;
- ayrı-ayrı hadisə və təsvirlər üçün ümumi olan cəhətləri yaddaşıınızda canlandırmağa səy edin.

2. Meşəbəyi obrazını səciyyələndirin. Təvsiyələri nəzərə alın:

- müxtəlif məqamlarda hiss və düşüncələri;
- insanlara münasibəti, müxtəlif vəziyyətlərdə nitqi və davranışı;
- çalışdığı sahəyə, təbiətə münasibəti.

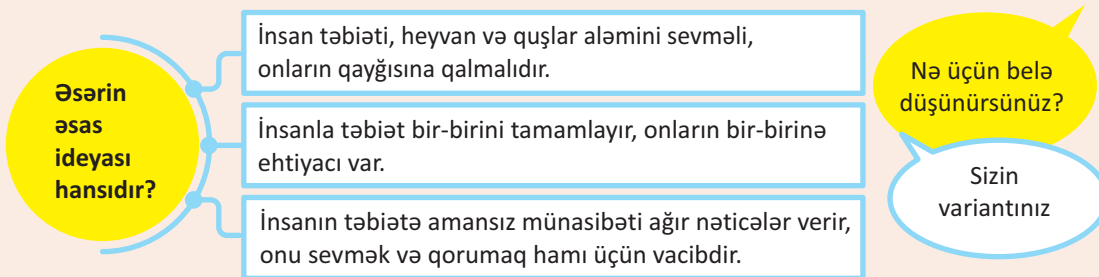
3. İmran obrazını səciyyələndirin. Təvsiyələrə diqqət edin:

- fərqli məqamlarda hiss və düşüncələri;
- təbiətə və insanlara münasibəti;
- müxtəlif vəziyyətlərdə davranış və əməlləri.

4. Təsvir və ifadə vasitələrinin hekayənin maraqla oxunmasına, bədiiliyinin artmasına təsirini dəyərləndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Cümlələr bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə	Cümlələr bədii təsvir və ifadə vasitələri olmadan	Fərqi izahı

5. Sizcə, müəllif əsərdə oxuculara hansı əsas fikri, ideyanı çatdırmağı məqsəd seçmişdir? Cədvəldəki fikirlərə münasibət bildirin. Düşündüyünüz fərqli variantı əsaslandırın.

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

1. Hekayədən seçilmiş aşağıdakı parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın.

Mətnə əksini tapmış fikir artıq sizə məlumdur. Deməli, oxuda hansı vəzifəni həyata keçirəcəyinizi müstəqil müəyyən edə bilərsiniz. Cümlələrin daxilində, cümlələrarası fasilələrin yerini, səsinizin yüksəlib-alçalacağı məqamları, məntiqi vurğulu sözləri müəyyənləşdirib şərti işarələrlə göstərin. Unutmayın ki, oxuduğunuz parçanın məzmunundan asılı olaraq səsinizdə fərqli çalarlar: sevinc, kədər, fərəh və s. duyulacaq. Bunlar isə mətnin kənarında qeyd olunmalıdır.

İfadəli oxunacaq mətn

İndi o, pul sahibinin halına acıyırdı, düşünürdü ki, kim bilir, bəlkə, kədər içində haradasa pulunu axtarır, ya baş sındırır ki, görəsən, harada düşüb qaldı... Birdən fikrindən keçirdi ki, eh, başımı niyə ağrıdım... hardan bilim kimin puludur?.. Verərəm atama, mənə velosiped alar, qalanını da nəyə xərcləyir, xərcləsin...

Bir az yüngülləşdi. Amma həyətlərinə çatanda yenə fikirləri qarışdı. Tərəddüd içərisində evə girdi. Pulu anasına göstərməyib çantasına qoydu. Həyətə çıxdı, oradan da bağçalarının dərinliyinə çəkildi. Həmişə oturduğu, ağacların sıx olduğu yerə çatanda dayandı. İndiyə kimi heç vaxt keçirmədiyi hisslər qəlbini bürümüşdü. Özü-özündən baş açmırdı, alaşıq-dolaşıq fikirlər onu sanki qovurdu, dayanmağa, sakit düşünməyə qoymurdu...

Səsin aldığı çalarlar

2. İfalara münasibət bildirin.

Aşağı siniflərdə inşa yazı ilə bağlı müəyyən bacarıqlara yiyələnmişiniz. Bu sinifdə yazı bacarığınızı daha da inkişaf etdirəcəksiniz. Bilirsiniz ki, inşa sözü qurmaq, yaratmaq mənalərini ifadə edir. Bu yazı sizi müstəqil fikir söyləməyə, öz sözünüzü deməyə yönəldir. Belə bacarığa yiyələnmək üçün xeyli hazırlaşmalı, zəhmət çəkməlisiniz. Öz fikrini yazmaq, başqalarının onu başa düşmələrinə nail olmaq insan üçün çox vacibdir. Axı o, ömrü boyu müxtəlif məzmununda nə isə yazmalı olur. Gərək elə yazasan ki, onu oxuyan adam sənin fikirlərini aydın şəkildə anlasın.

Bəs inşa yazmağa nədən başlamaq, hansı işləri yerinə yetirmək lazımdır?

Yaziya səmərəli hazırlaşmaq üçün insanın növü, mövzusu barədə əvvəlcədən məlumatlı olmaq vacibdir. Unutmaq olmaz ki, inşa yazılar *təsviri, rəy, mühakimə* və s. olmaqla fərqləndirilir. İlk növbədə elə məsələlərə nəzər salaq ki, bütün inşa növləri üçün vacibdir. Beləliklə, istənilən inşa plan əsasında yazılır. Plan tərtibi ciddi fikirləşməyi, hansı məsələlərin əhatə olunacağını, yazıda ardıcılığı əvvəlcədən götür-qoy etməyi tələb edir. Plan nə qədər mükəmməl hazırlansa da, inşa üzərində iş zamanı onda müəyyən dəyişiklik etmək lazım gəlir: ya azaldılır, ya yeni tələblər əlavə edilir və s.

Plan üç bölmədən ibarət olur: giriş, əsas hissə, nəticə. Girişdə insanın mövzusu barədə ilkin təəvvür yaradılır, yazının əhəmiyyəti əsaslandırılır. Girişin oxucusu yazıda nədən danışılacağı, inşa müəllifinin məqsədi və niyyəti barədə məlumat əldə edir.

Planın əsas hissəsi bir neçə bənddən ibarət olur. Onlar bir-biri ilə əlaqəli olub biri digərini tamamlayır. Bu bəndlər insanın mövzusunun əhatə olunmasına, müəllifin fikirlərinin geniş açıqlanmasına imkan yaradır. Müxtəlif mənbələrdən istifadə etmək, başqalarının fikirlərindən bəhrələnmək, müşahidələr aparmaq və s. bağlı məsələlər bəndlərdə əksini tapır.

İnsanın mövzusu ilə bağlı deyilənlərə nəticədə yekun vurulur, yazıda nəyə nail olunduğu qısaca qeyd edilir.

İnsanın yazılması bir-biri ilə əlaqəli üç mərhələdə yerinə yetirilir:

- yazıya hazırlıq;
- yazının yerinə yetirilməsi;
- yazının müzakirəsi və qiymətləndirilməsi.

Yaziya hazırlıq. Bunun uğurlu olması üçün yazının mövzusunu diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır. Deməli, mövzudan asılı olaraq hazırlıq işi fərqli şəkillərdə təşkil edilir. Məsələn, mövzu sinifdə öyrənilmiş bədii əsərlə, deyək ki, hekayə ilə bağlıdırsa, onun yenidən diqqətlə oxunması, hadisələrin məzmunu, baş verdiyi zaman və məkan, qarşılıqlı əlaqələri, başvermə səbəbləri, obrazların xarakterindəki başlıca cəhətlər, davranış və əməllərindəki mühüm xüsusiyyətlər və s. dəqiqliklə müəyyənləşdirilməlidir.

İNŞANI NECƏ YAZMALI

İnşa yazmağa
nədən başlamaq,
hansı işləri yerinə
yetirmək
lazımdır?

Plan üç
bölmədən
ibarət olur:

- giriş
- əsas hissə
- nəticə

Həmin hekayə və müəllifi haqqında dərslikdə, digər mənbələrdə deyilmiş fikirlərin öyrənilməsi daha faydalıdır. Bütün bunlar barədə yığcam qeydlərin edilməsi vacibdir. Məlumat, materialın toplanması yazıya hazırlıq mərhələsinin əsasını təşkil edir. Toplanmış nə varsa, səliqəyə salınır, əlaqələndirilir, onlardan necə istifadə ediləcəyi barədə düşünülür. İnşa yazının başlanğıcı, necə davam etdiriləcəyi təsəvvürdə dönə-dönə canlandırılır. Bu işin müəyyən məqamında icraçıya aydın olur ki, artıq o, yazmağa hazırdır.

Yazının yerinə yetirilməsi. Bu mərhələdə yazının icra edilməsinə başlanılır. Mövzunun nə üçün qələmə alındığı, əhəmiyyəti, başlıca niyyət, daha çox nələrə diqqət yetiriləcəyi və s. girişdə əks etdirilir. Əsas hissənin ilk bəndinin (ardınca sonrakı bəndlərin) yazılması üçün uyğun olan məlumat və materiallar nəzərdən keçirilir. Ardıcılıq barədə təsəvvür yaranandan sonra qısa cümlələrdən istifadə etməklə yazı işi yerinə yetirilir.

Sözlərin seçilməsi, əlaqələndirilməsi və təkrara yol verilmədən cümlələrdə yerləşdirilməsi bütün iş boyu diqqət mərkəzində saxlanılır.

Yazının əsas hissəsi üçün nəzərdə tutulmuş bəndlərin bir-biri ilə əlaqələndirilməsi vacibdir. Onların birindən digərinə keçərkən bağlılığın gözlənilməsi, xüsusilə önəmlidir. Həmin bəndlərin tezis şəklində yazılması və yazıda dəlillərlə əsaslandırılması işin keyfiyyətinə əhəmiyyətli təsir edir.

Yazının nəticə hissəsində deyilənlərə yekun vurulur, girişdə əks olunanlara necə nail olunduğu qeyd edilir, bir sıra hallarda isə mövzu ilə bağlı gələcəkdə nə iş görməyin mümkün olduğu xatırladılır.

Yazı işi başa çatdıqdan sonra onu diqqətlə oxumaq lazımdır. Yazıda fikirlərin aydınlığı, əlaqələri, sözlərin yazılışı, cümlələrin quruluşu, durğu işarələrindən necə istifadə edildiyi nəzərdən keçirilir, düzəlişlər aparılır. Eləcə də yazının plan əsasında yazılıb-yazılmadığı, mövzunun necə əhatə olunduğu nəzərdən keçirilir.

Yazının müzakirəsi və qiymətləndirilməsi. Yazı hazır olduqdan sonra özünüqiymətləndirmənin aparılması məqsədəuyğundur. Bunun üçün müəyyən meyarların əsas götürülməsi vacibdir. Aşağıdakılar belə meyarlara nümunə ola bilər.

Özünüqiymətləndirmə meyarları	Bəli	Xeyr
Yazım mövzuya uyğundur və onu əhatə edir.		
Giriş, əsas hissə və nəticənin arasında əlaqəni gözləmişəm.		
Girişdə mövzu haqqında təsəvvür yaratmış, əhəmiyyətini izah etmişəm.		
Əsas hissədə başlıca fikri plandakı bəndlərin tələblərinə uyğun olaraq, faktlar, müxtəlif mənbələrdən nümunələr göstərməklə ifadə etmişəm.		
Sözləri diqqətlə seçmiş, yersiz təkrara yol verməmiş, cümlələrin qısa və aydın yazılmasına, fikrin tez başa düşülməsinə nail olmuşam.		
Sözlərin düzgün yazılışına və durğu işarələrindən yerində istifadəyə əməl etmişəm.		

Müzakirə zamanı yazı haqqında deyilənlərə hörmət və diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Səsləndirilmiş fikirləri dəyərləndirmək üçün onların üzərində ciddi düşünmək, yazının məzmunundan çıxış etmək vacibdir. Müzakirədə deyilmiş fikirlər yazının maraqlı olmasına, keyfiyyətinə müsbət təsir edirsə, nəzərə alınması faydalıdır.

Bütün bu deyilənlərə rəy və təsvir xarakterli inşaların yazılmasında əməl edilir. Lakin müəyyən fərqli cəhətlər də var. Bunları nəzərdən keçirək.

Rəy xarakterli inşalar hansı mövzularda yazılır?

Bu inşalar bədii əsərlər haqqında yazıldığı kimi, mühüm hadisələr, əlamətdar günlər və s. bağlı da ola bilər. Rəy inşada nə haqqında yazılacaqsა, onun ətraflı, ən xırda incəliklərinə qədər öyrənilməsi lazımdır. Belə olanda barəsində yazılana əsaslandırılmış qiymət vermək vəzifəsi uğurla yerinə yetirilə bilər. Bir çox hallarda belə inşalar üçün mövzular elə müəyyənləşdirilir ki, məzmun yığcam, konkret olur. Məsələn, çox vaxt bütövlükdə əsər haqqında yox, ondakı ədəbi qəhrəman haqqında inşa yerinə yetirilir. Belə olanda yazıda bütün diqqət həmin qəhrəmanın təhlilinə, dəyərləndirilməsinə yönəldilir. Onun xarakterindəki başlıca cəhətlər, davranış və əməlləri, xarici görünüşü, başqalarına münasibəti və s. müəyyənləşdirilir və bütün bunlar dəyərləndirilir.

Baxılmış teatr tamaşası, kino, incəsənətin digər növləri (rəsm, heykəltaraşlıq, musiqi əsəri və s.) barədə də rəy xarakterli inşalar yerinə yetirilir. Belə məqamlarda inşada həmin obyektlər ətraflı araşdırılır, uğurlu cəhətləri ilə yanaşı, çatışmazlıqları da qeyd edilir.

Bəs təsviri xarakterli inşalar üçün səciyyəvi olanlar nədir?

Bu inşa növü daha çox *sərbəst mövzuda* yazılır. Yəni onun əsasında təbiətin, müəyyən mühüm hadisənin, məkanın, eləcə də bədii əsərdə obrazın, onun davranış, əməl, zahiri görünüşünün və s. təsviri dayanır. Belə yazılar üçün güclü müşahidə və diqqət tələb olunur. Yazıya hazırlıq mərhələsində aparılan müşahidə zamanı qeydlərin götürülməsi vacibdir. Bu ilkin qeydlərdə pərakəndəlik, cümlələrin natamam olması, əlaqəsiz söz və ifadələrə yer verilməsi təbiidir. Bu qeydlərdən yazı icra olunarkən bir mənbə kimi istifadə edilir. Deməli, onlar, əslində, yenidən yazılır, məzmunca zənginləşir. “Yurdumuza bahar gəlir”, “Qışın bir günü”, “Nizami metrostansiyasında” kimi mövzularda təsvir xarakterli inşanın yazılması üçün birbaşa müşahidələrin aparılması vacibdir.

Rəy
xarakterli
inşalar hansı
mövzularda
yazılır?

Təsviri
xarakterli
inşalar üçün
səciyyəvi
olanlar
nədir?

Aşağı siniflərdə esse yazı ilə bağlı mənimsədiyiniz bacarıqları bu sinifdə inkişaf etdirəcəksiniz. Bunun üçün esse haqqında biliyinizi zənginləşdirməli və tapşırıqların üzərində müntəzəm işləməlisiniz. Unutmayın ki, esse bir çox xüsusiyyətlərinə görə inşadan fərqlənir. İnşa yazıda ciddi ölçülərin, tələblərin gözlənilməsi vacibdir. Bilirsiniz ki, inşanın quruluşu dəyişməzdir; həmişə giriş, əsas hissə və nəticənin olması mühüm şərtidir. Eləcə də inşada mövzu ilə bağlı başqalarının fikirlərindən, müxtəlif mənbələrdən geniş istifadə edilir. İnşanın məzmununda bir bitkinlik olur. Fikirlər bir-biri ilə əlaqələndirilərək ardıcılıqla əks etdirilir. Bütün bunlar essədə vacib sayılır. Essenin həm məzmununda, həm də quruluşunda sərbəstliyə geniş meydan verilir. Məsələn, essədə ardıcılığı gözləmədən bir fikirdən digərinə keçilməsi nöqsan sayılır. Bu yazıda bir “fikir dağınıqlığı” olur. Elə buna görə də essədə əsas fikir inşadan fərqli olaraq başlanğıcda, lap elə ilk cümlələrdə ifadə oluna bilər. Nəticənin yazılmasında da sərbəstlik özünü göstərir. Bir çox hallarda nəticə yazının əvvəlində əks etdirilir. Yaxud nəticənin çıxarılması bəzən oxucunun öhdəsinə buraxılır: nəticə sual cümləsi şəklində ifadə edilməklə yazı tamamlanır. Təsadüfi deyildir ki, essenin bir mühüm cəhəti oxucunu təəccübləndirməkdir. Əsas ideyaya birbaşa daxil olmayan gözlənilməz fikirlərin ifadə edilməsi, başlıca fikirdən tez-tez yayınma essədə ardıcıl rast gəlinən məsələlərdəndir. Bunlar həmin yazını oxunaqlı və maraqlı edən cəhətlərdəndir.

İnşada ciddi gözlənilən giriş, əsas hissə və nəticə essədə şərti anlamda qəbul edilir. Qeyd olunduğu kimi, esse müəllifi, məsələn, yazısında gəldiyi nəticəni elə başlanğıcda – ilk cümlələrdə əks etdirə bilər.

Esse rəy, təsvir və s. xarakterli olur. Rəy esse hər hansı bir mövzu ilə bağlı şəxsi mövqeyi, hiss və düşüncəni ifadə edən yazı nümunəsidir. Bu yazı mövzu ilə bağlı müəllifin mövqeyinin ifadəsidir. O həm ədəbi mövzuda, yəni bədii əsərlə bağlı, həm də sərbəst mövzuda yazılır. Bədii əsərlə bağlı rəy xarakterli esseyə hazırlıq mərhələsində mənbələrin öyrənilməsi, məlumat və materialın toplanması həyata keçirilir. Toplanmış məlumat və materiallar şəxsi hiss və düşüncənin yaranmasına xidmət edir. Ədəbi mövzuda esse bütövlükdə əsərlə bağlı (məsələn, “Tənha nar ağacı” hekayəsi haqqında düşüncələrim”), yaxud müəyyən bir qəhrəmanla (“Murad obrazı barədə nə düşünürəm”) əlaqədar yazıla bilər.

Bədii əsərlə bağlı rəy essədə onun komponentlərinin (cəhətlərinin) əhatə edilməsinə səy göstərilir. Yəni məzmunun təhlili (mövzu, ideya, süjet, obrazlar), formanın təhlili (kompozisiya elementləri), əsərin bütövlükdə dəyərləndirilməsi (bədii-estetik, əxlaqi-mənəvi xüsusiyyətlər) sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Bütün bunlarla yanaşı, essədə yazıçının mövqeyinə esse müəllifinin dəlillərə əsaslanan rəyi öz əksini tapır.

Ədəbi qəhrəmanla bağlı rəy essədə onun xarakteri, davranış və əməlləri, nitqi, xarici görünüşü, başqalarına münasibəti, yazıcının ona münasibəti nümunələr əsasında şərh edilir.

Sərbəst mövzuda rəy esse ətraflı müşahidənin aparılması, çoxlu sayda mənbələrin öyrənilməsi ilə səciyyələnir. Bu növ essədə obyektin (haqqında yazılanların) mahiyyəti ilə yanaşı, xarici görünüşü də əhatə olunur və dəyərləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Təsviri essələr daha çox sərbəst mövzuda (məsələn, “Payızda təbiət”, “Yurdumuza bahar gəlir”, “Ən çox sevdiyim bədii film”) yazılır. Belə yazıları icra etmək asan deyil. Mövzu ilə bağlı müşahidələriniz düşüncə və hisslərinizə təsir etməli, sizdə güclü təəssürat yaratmalıdır. Təəssüratınız o dərəcədə zəngin olmalıdır ki, onu ifadə etməkdə çətinlik çəkməyəsınız. Bu, müşahidələrinizin, mənbələri öyrənməyinizin nəticəsindən asılıdır. Məsələn, “Payızda təbiət” mövzusunda esse yazmağa hazırlaşarkən, deyildiyi kimi, ilk növbədə müşahidə aparmalı və gördükləriniz barədə qeydlər etməlisiniz.

Çox yaxşı olar ki, müşahidə etdiklərinizi qruplaşdırasınız. Məsələn, payızın gəlişi ilə bağça və bağların aldığı vəziyyət, dağların, çəmənlərin dəyişən mənzərəsi, köçəri quşların həyəcanı, havada mülayimliklə sərtliyin tez-tez əvəzlənməsi və s. diqqətinizi cəkməli və qeyd şəklində ayrıca yazılmalıdır. Lakin yazıda bütün bunların ayrıca təsvir edilməsi yorucu olar; essədə əlvanlığın olması, təsvirlərin tez-tez əvəzlənməsi məqsədəuyğundur. Ən əsası isə yazınızda payız mənzərələrinin sizdə yaratdığı ovqatın, fikirlərin ifadə edilməsidir. Başqa sözlə, essədə təsvir olunanlardan çox, onların hiss və düşüncənizə necə təsir etməsi əksini tapmalıdır.

Yazı tamamlandıqdan sonra onun diqqətlə oxunması vacibdir. Bu, yol verilmiş nöqsanların aradan qaldırılmasına imkan yaradır. Sözlər, bir sıra hallarda bütöv cümlələr dəyişdirilir, yazıya əlavələr edilir, onda dəqiqləşdirmələr aparılır. Bütün bunlar yazınızın məzmunca zəngin olmasını təmin edir. Bu işlərin yerinə yetirilməsi özünüqiymətləndirmənin aparılmasını asanlaşdırır. Özünüqiymətləndirmə meyarlar əsasında reallaşdırılmalıdır. Belə meyarlara nümunə olaraq aşağıdakıları göstərmək olar.

Unutmayın!

Müzakirə zamanı səsləndirilən fikirləri diqqətlə dinləyin. Deyilənlərin üzərində düşünün, fərqli fikirləri müqayisə edib nəticə çıxarmağa çalışın. Göstərilən nöqsanların düzəldilməsi yazınızın keyfiyyətinə müsbət təsir edirsə, nəzərə alın.

Özünüqiymətləndirmə meyarları	Bəli	Xeyr
Mövzu haqqında aydın təəvvür yarada bilmişəm.		
Mövzu ilə bağlı hiss və düşüncələrimi əhatəli ifadə etmişəm.		
Uğurla seçdiyim söz və cümlələrin köməyi ilə oxucuda yazının məzmunu ilə bağlı aydın təəssüratın yaranmasına nail olmuşam.		
Sözlərin yersiz təkrarına yol verməmiş, cümlələrin qısa və aydın yazılmasına, fikrin tez başa düşülməsinə nail olmuşam.		
Fikirlərimin arasında əlaqənin olmasını nəzərə almışam.		
Sözlərin düzgün yazılışına və durğu işarələrindən yerində istifadəyə əməl etmişəm.		

LAYİHƏLƏR

I yarımil

LAYİHƏ

1

Mövzu:

“Nağıllar və əfsanələr aləmində” (tamaşa-viktorina)

Tapşırıq:**I. Oxu materiallarının əvvəlcədən müəliyə edilməsi.**

1. Kiçik parçanın dinlənilməsi əsasında əfsanənin, nağılın adının və qısa məzmununun xatırladılması
2. Sürətlərdən birinin adının çəkilməsi ilə əfsanənin, nağılın adının və məzmunundakı əsas hadisələrin xatırladılması
3. Nümayiş etdirilən şəkillərə əsasən əfsanənin, nağılın adının və əsas ideyasının xatırladılması
4. Əfsanə və nağılların məzmunu və ideyası ilə səsleşən atalar sözləri və aforizmlərin müəyyən edilməsi
5. Adı çəkilən əfsanə, nağıl qəhrəmanının digər əsərlərin qəhrəmanları ilə oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi
6. Adı çəkilən əfsanə və nağılların maraqla oxunmasına səbəb olan vasitələrin müəyyənləşdirilməsi
7. Əfsanə və nağıllara illüstrasiyaların çəkilməsi

II. Qaliblərin seçilməsi meyarlarının müəyyənləşdirilməsi**III. Aparıcıların sayının müəyyən edilməsi və çıxışları üçün mətnin hazırlanması****IV. Tamaşa-viktorinanın proqramının hazırlanması**

I LAYİHƏ ÜÇÜN OXU MATERIALLARI

SUMQAYIT HAQQINDA ƏFSANƏ

Karvan Abşeron səhrası ilə irəliləyir... Hər gün olduğu kimi, yeddinci gün də günəş yolçuları amansız surətdə yandırmağa başlayır. Adamlar yorulub əldən düşmüşlər. Ətrafda bir damcı su belə yoxdur. Karvanı tələf olmaq təhlükəsi gözləyir. Ağsaqqal karvan başçısı kişiləri başına toplayır. Uzaqdan uca dağları göstərərək deyir:

– Bizi, ailəmizi və karvanımızı xilas edə biləcək həyat suyu o dağın arxasındadır. Dağ isə suyun yolunu kəsmişdir. Onu yarmaq, parçalamaq lazımdır...

Susuzluq və yorğunluqdan əldən düşmüş adamlar başlarını aşağı salırlar. Bunu gören Sum adlı hündürboylu, enlikürək, baxışlarından qorxmazlıq yağan bir gənc irəli çıxır, su üçün gedəcəyini bildirir...

Sum karvandan uzaqlaşır... Saatlar keçir, karvan əhli həyəcan içində gözləyir, çoxları ümitsizləşir. Çox uzaqlarda boğuş gürultü eşidilir. Qupquru düzənliyə tezliklə şəffaf, buz kimi soyuq su gəlir. Su qumu oyub özünə yol açır, yerə hopmasına baxmayaraq güclü axınla irəliləyir. Səhranın ortasından qıvrıla-qıvrıla axır. İnsanların sevinci aşır-daşır. Qəhrəman Sum isə görünmür. Sumun sevgilisi Ceyran əllərini suya tərəf uzadıb nişanlığını çağırmağa başlayır:

– Sum, qayıt!.. Sum, qayıt!..

Sumdan xəbər gəlmir... Ceyranın ümidi kəsilir... Sevgilisinin fəlakətə düşdüyünü, bir daha qayıtmayacağını hiss edir. Artıq onsuz yaşamağın mənasız olduğu barədə düşünür. O, tərəddüd etmədən özünü Sumun göndərdiyi sudan yaranmış gölə atır... İnsanlar onu xilas etməyə çalışsalar da, buna nail ola bilmirlər. Ceyran batır...

Karvan qəm-kədər içində yoluna davam edir. Dağın yanından keçəndə adamlar qərribə bir mənzərə görüb mat qalırlar: dağ beş barmaq formasındadır. Hər şey onlara aydın olur: Sumun əli!.. Deyirlər ki, Sum dağı parçalayıb iri-iri qayaları qaldıranda torpağa batmış, xatirə olaraq açılmış əlini qoyub getmişdir.

O vaxtdan bəri Sumun ayrıldığı yeri – “Sumqayıt”, onun göndərdiyi sudan yaranan gölü – “Ceyranbatan”, dağı isə – “Beşbarmaq” adlandırırlar.

QILINC VƏ QAYA

(*əfsanə*)

Cavanşir öz qoşunu ilə Şamaxıya gəlirdi. Birdən qoşun elə nəhəng bir dərəyə düşdü ki, geri qayıtmaq mümkün olmadı. Pusquda dayanan düşmənlər Cavanşirin yeganə çıxış yolunu kəsmişdilər. Hər tərəf sıldırım qayalıq idi. Nəinki atlı, heç piyada da ora çıxıb bilməzdi. İki gün burada qaldılar. Cavanşir baxıb gördü ki, vəziyyət ağırdır, əgər tezliklə tədbir görülməsə, qoşun ya təslim bayrağı qaldıracaq, ya da acıdan məhv olacaq. Çox fikir elədi, axırı qərara gəldi ki, qayanı yarıb qoşunun çıxması üçün yol açsın. Ancaq qoşun əhlində külüng və başqa alətlər yox idi. Çarə bir qılınca qalırdı.

Cavanşirin qılınıcı ildırım daşından düzəldilmişdi. Onu göz bəbəyi kimi qoruyurdu. Amma başqa çarə yox idi. Təslim olmaq qəhrəmana ölүmdən betər olardı. Gecə hamı yatan zaman Cavanşir öz vəziri ilə birlikdə qayalığın ayağına gəldi. Bir qədər ölçüb-biçdikdən sonra işə girişdi. O hər dəfə qılınıcını qayaya vuranda elə bil ildırım çaxırdı. Qaya parça-parça olub tökülürdü.

Qolları yorulanda qulaqlarına bir qocanın səsi gəldi:

– Qollarına qüvvət gəlsin, bala, qayanı tez çap.

Cavanşir yeni qüvvə ilə qayalığı çapdı. Yorulanda qulaqlarına yenə o səs gəldi:

– Qollarına qüvvət gəlsin, bala, qayanı tez çap.

İldırım qılınıc qayaları parça-parça etdi.

Cavanşir bu qayda ilə çalışıb-çarpışıb səhər açılanda yenə qoşunun içinə qayıtdı. Gündüz birtəhər əsgərlərin başını qarışdırdı. Gecə yenə qayanı çapmağa başladı. Axır ki, qayanı çapdı, dərədən çıxmağa yol açdı.

Səhər qoşun əhli gördü ki, Cavanşir qayanı çapıb yol açıb. Heç kim inana bilmədi ki, üç gecəyə qılınıc qayaları çapıb yol açmaq olar.

LALƏ (əfsanə)

Deyirlər ki, Lalə gözəl, boylu-buxunlu, tayı-bərabəri olmayan bir qız imiş. Dərd, kədər nə olduğunu bilməzmiş. Günlər keçdikcə Lalə böyüyüb boya-başa çatır. Onların da qapısını tez-tez elçilər döyür. Nəhayət, Laləni ürəkdən sevdiyi bir oğlana nişanlayırlar. Vaxt çatır. Laləyə toy edirlər. Bir gün Laləgilin yaşadığı şəhərin hökmdarı adamları müharibəyə aparır. Hökmdarın carçıları hər yana xəbər çatdırır:

– Xoşbəxtlik, səadət, var-dövlət müharibədədir. Kim böyük sərvət sahibi olmaq istəyirsə, ömrünün axırına kimi firavan yaşamaq istəyirsə, hökmən qılınc götürüb qan tökməlidir.

Minlərlə insanlar irəli durub öz doğmalarını vermək istəməzlər.

– Müharibə ancaq fəlakət, səfalət gətirir, ananı oğulsuz, arvadları ərşiz qoyur. Bizə yazığınız gəlsin, rəhminiz olsun, gözümüzü yaşlı, bağrımızı qanlı qoymayın...

Hökmdar xalqın səsinə eşitmir. Laləni də sevgilisindən ayırırlar. Son anda Lalə deyir:

– Mən baharın qızıyam. Geri qayıdanda məni tapmasan, əlini üzmə, baharda, çəməndə axtar məni.

– Hökmən baharda qayıdacağam!

Lalə həsrətlə baharı, sevgilisini gözləyir. Nəhayət, güllü-çiçəkli bahar gəlir. Lalə sevgilisini düzənliklərdə, yolların kənarında qarşılamaq üçün qıpqırmızı donunu geyinib həsrətlə gözlərini uzaqlara dikir.

Lalə çox gözləyir, göz yaşları axıdır. Lakin sevgilisini gördüm deyən olmur. Dərd əlindən Lalənin bağı qapqara qaralır. O, ayrılığa dözmür, göylərə yalvarır. Lalə qıpqırmızı donunda çiçəyə dönür.

Bir gün bahar vaxtı Lalənin sevgilisi yaralı halda qayıdır. Müharibə onu ömürlük bədbəxt, şikəst etmişdi. Oğlan Laləni nə qədər axtarırsa, tapmır. Görür, başqaları da onun kimi öz lalələrini axtarır. Əlacsız qalıb çəmənə gəlir. Dizləri qatlanır, gözlərindən yaş axır. Görür ki, çəməndə minlərlə bağı qapqara yanmış lalə ona baxır.

Bahar gələndə Lalə düzənliklərdə, yol kənarında, dağların döşündə bitərək həsrətlə sevgilisinin yolunu gözləyir.

QARANQUŞ VƏ SƏRÇƏ

(türk nağılı)

Bir qaranquş vardı. O özü üçün damın lap qırağında yuva tikmişdi. Qonşuluqda bu evin çardağında sərçə özünə yuva qurmuşdu. Ancaq nə yuva idi! Bu yuva su borusu ilə çardağın arasındakı sadəcə yarıq idi.

Qaranquş hər il bala çıxarar, sonra da onlara uçmaq və oxumaq öyrədərdi. Ancaq ana sərçənin işi tamam başqa idi. O da hər il bir neçə yumurta yumurtlayar, ancaq bircə dəfə bala üzü görməzdə: ya dəcəl uşaqlar gəlib yumurtaları onun yuvasından götürər, ya da balaları pişik yeyərdi.

Ana sərçə qaranquşlar ailəsinə baxıb ürəyi lap göynədi.

– Sən nə xoşbəxtsən! – deyə ana sərçə dilləndi. – Hər il sən bala çıxarırsan. Mən isə bala üzünə həsrətəm!

– Bunun təqsiri sənin özündədir, – deyə qaranquş cavab verdi. – Əgər sən də mənim kimi belə möhkəm yuvan olsa idi, onda nə uşaqlar, nə də pişik sənə balalarına dəyər bilər.

– Zəhmət olmasa, o cür yuva tikməyi mənə də öyrət, – deyə ana sərçə ondan xahiş elədi. – Yəqin ki, sən bunun ya bir sirrini, ya da qəribə bir üsulunu bilirsən!

– Yuvanı tikməyə gərək baş işlədəsən! – deyə qaranquş sərçəyə öyrətməyə başladı. – Ancaq, əslində, burada elə bir çətin şey yoxdur. Qonşu, gəl uçaq – mən sənə öyrədərəm!..

Onlar uçub gölün qırağına gəldilər.

Qaranquş dedi:

– Qonşu, dimdiyinə bir az gil al, bax mənim kimi.

– Cik-cik! – deyə ana sərçə cavab verdi. – Mən burada çətin bir şey görmürəm, burada heç bir çətin şey yoxdur!

Qaranquş heç nə demədi. Uçub yaşadıkları evin damına gəldi, bir parça gili divara yapışdırdı.

– Sən də belə elə! – deyə o, yenə də ana sərçəyə məsləhət gördü.

– Görürəm, görürəm! – deyə ana sərçə cavab verdi. – Bunu eləməyə nə var, mən də elə bilirdim ki, sənə yuvanı tikməyinin bir sirri, ya heç olmasa, bir qəribəliyi var!.. Onu elə hamı belə yapışdırır bilər də! Yox, mən belə boş-boş işlərlə vaxtımı keçirə bilmərəm!

Qaranquş isə dimdiyində az-az gil gətirmək üçün dəfələrlə uçub gölə getdi. Gil lazım olduğu qədər yığılandan sonra qaranquş saman dalınca

getdi, sonra yuvanı yapmağa başladı. Bir az gil götürüb divara yapışdırır, üstündən də saman yığır, sonra yenə gil qoyur, yenə də üstündən saman yapışdırır...

– Bax belə eləmək lazımdır! – deyə o, ana sərçəyə öyrətdi.

– Əvvəlcə gili yapışdırmaq lazımdır, sonra samanı ona yapışdırmaq lazımdır, sonra yenə gil, yenə də saman, çox yaxşı davamlı bir yuva alınar.

– Bilirəm, bilirəm! Burada bir biclik yoxdur! – deyə ana sərçə ağız-burnunu büzüşdürə-büzüşdürə cikkildədi.

– Bilməyinə bilirsən, ancaq tək bir bilmək ilə yuva tikə bilməzsən! Bunun üçün gərək zəhmət çəkəsən. Mən işlədiyim qədər sən işləməsən, ömründə bala çıxara bilməyəcəksən, – deyə qaranquş ona cavab verdi.

LAYİHƏ

2

Mövzu:

“Uşaq dünyası” (tamaşa-viktorina)

Tapşırıq:**I. Oxu materiallarının müaliə edilməsi**

1. Qəhrəmanlara aid xüsusiyyətlərin səsləndirilməsi ilə əsərin adının, müəllifinin və məzmununun xatırladılması.
2. Adlarının səsləndirilməsi ilə əsərlərin ideyalarının xatırladılması
3. Əsərlərə çəkilmiş illüstrasiyaların nümayişi ilə bədii nümunələrin xatırladılması
4. Bədii xüsusiyyətlərinin səsləndirilməsi ilə əsərin xatırladılması

II. Əsərlərdən seçilmiş parçaların ifadəli oxusu**III. Seçilmiş hissələrin səhnələşdirilməsi və oynanılması**

II LAYİHƏ ÜÇÜN OXU MATERIALLARI

Nəriman Süleymanov
CÜYÜR SƏSİ
(ixtisarla)

Yamyaşıl bir dağın döşündə iki uşaq oynayırdı. Biri on bir-on iki yaşında girdəsifət, qarabuğdayı, cüssəli bir oğlan idi. O biri isə ondan bir-iki yaş böyük olardı. Əyninə arxa cibinin üstündə at şəkli olan şalvar və pamazı köynək geymişdi. Bu oğlan yerli idi. O biri uşaq isə şəhərdən əmisigilə qonaq gəlmişdi. Özləri də srağagün tanış olmuşdular. Birinin adı Fariz, o birininki Vüqar idi. İki gün idi ki, bura gəlib əylənirdilər.

– Səslən, sənin növbəndir, – deyə həmişə qonağa hörmət etmək istəyən Fariz üzünü yoldaşına tutdu.

– Qabaqca sən...

Fariz əlini ağzına tutdu. Vüqar elə bildi Farizin səsi lap uzaqda əks-səda verəcək. Amma lap yaxından eşidildi. Elə bil dərədə cingilti ilə nəyəsə dəyib qayıtdı. İndi növbə onunku idi. Vüqar əllərini ağzına apardı. Qışqırdı. Onun da səsi dərəyədək getdi, dalğalanıb əks-səda verdi.

Fariz gülümsünərək Vüqara baxdı:

– Siz şəhərdə də bu cür oynayırırsınız?

Vüqar başını buladı:

– Yox.

– Niyə?

– Axı ora şəhərdir. Hayana baxırsan, evdir, küçədir, həyətdir... Əks-səda üçün gərək boşluq ola... Məgər fizikadan keçməmisiniz?!

Fariz başını tərpedib onun sözünü təsdiqlədi. Sonra əllərini qaldırıb ətrafdakı genişliyi göstərdi. Dağlar, dərələr, yaşıl talalar...

– Bax, buradan nə qədər istəyirsən, qışqır! Heç kəsə mane olmazsan.

– Burada canavar var? – deyə Vüqar yan-yörəsinə boylandı.

– Canavar gündüzlər olmur.

– Bəs nə vaxt olur?

– Canavar gecələr gəlir.

– Görmüsən?

Fariz hiss etdi ki, “Hə” desə, dostu ona lap qəhrəman kimi baxar. Amma yalan danışmadı.

– Görməmişəm, belə deyirlər.

Canavar söhbəti Vüqarı oyundan tamam ayırdı.

– Bəs gündüzlər canavarlar harada olurlar?

– Yuvalarında.

– Yuvaları harada olur?

– Meşədə.

– Biz indi meşəyə getsək, canavara rast gələrik?

– Nə biləsən, yuvaları haradadır...

– Onlar gündüzlər heç çıxmırlar?

– Çıxırlar. Ancaq çox vaxt gecələr gəzirlər.

– Gəl meşəyə gedək, – deyə Vüqar təklif etdi.

Fariz razılaşdı:

– Gedək.

Uşaqlar söhbət edə-edə, hərdənbir dayana-dayana nə qədər yol getdiklərini bilmədilər. Bir də özlərini meşədə gördülər. Vüqar yan-yörəyə boylandı. Elə bil meşədə gecə idi. Səssizlikdən qulaq batırdı. Quşlar hərdən səs salırdılar: “Qığğ... Qığğ”...

Vüqarın gözü dörd olmuşdu. Hər yana maraqla baxırdı. Çünki ömründə bu cür mənzərə görməmişdi. Bilmirdi ki, təbiətin belə qəribə yerləri var.

– Burada həmişə gecə olur? – deyə Vüqar işıq üçün, aydınlıq üçün darıxmış kimi yoldaşından soruşdu.

Fariz belini bir ağacın gövdəsinə söykəyib ayağını ayağının üstünə qoydu. Gülümsündü. Hərəkəti ilə, baxışları ilə dedi ki, sən belə adi şeyləri bilmirsən.

– Gecə nə üçün olur, qaqaş, – dedi. – Üzünü yuxarı tutdu. – Bax, gündüzdür.

– Hanı, hanı? – deyə Vüqar əllərini meşənin qatı kölgəliyində oynatdı.

Fariz şən-şən güldü:

– Sən nə gəzirsən?

– Günəşi!

Fariz dayandığı yerdən tərpəndi, yenə başını yuxarı tutub başları üstə çətir kimi açılmış yarpaqların arasından günəşə boylandı:

– Odur, qaqaş. Bax, günəş odur.

Vüqar üzü günəşə sarı əllərini ağzına aparıb ucadan səsləndi:

– Haradasan, Gü...nəş? – Belə deyib ağacların arasında o yan-bu yana qaçdı. Yuxarıda yarpaqlar astaca-astaca tərpəndikcə aralarında lap azacıq işıq süzülürdü...

Uşaqların bu şən dəqiqələrində qulaqlarına zəif səs gəldi. Elə bil haradasa fit çalındı. Dostlar bir-birinin üzünə baxdılar: bu nə səsdir? Vüqar nəzərlərini yan-yörəsinə gəzdirərək dedi:

– Bəlkə, canavardır?

Qulağı səsdə olan Fariz başını silkələdi:

– Canavar deyil.

– Nədən bilirsən?

– Canavar belə eləmir.

– Bəs necə?..

– Ayyyyy...

– Bəs o nə səs idi?

Fariz çiyinlərini çəkdi. Sonra səs gələn tərəfə getdi. Vüqar da ondan geri qalmadı, yanınca irəlilədi.

– Yerə yat! – deyə Fariz birdən onun çiyindən aşağı basdı. Farizin gözü qabaqda idi. Vüqar isə hələ heç nə bilmirdi. Nə olub? Nə üçün aşağı yatdılar? İntizar içərisində qalmışdı ki, Fariz əlini qabağa uzadıb pıçıltı ilə dedi:

– Ona bax! Cüyür balası!..

Vüqar da cüyürü gördü. Cüyür balası bir ağacın altında hoppanıb-düşürdü. Şeşə dayanmış xırdaca qulaqları vardı, nazik ayaqları zərif bədənində uyğun idi.

Birdən Farizi elə bil ilan çaldı. Təlaşla dilləndi:

– İnsafsızlar!

Vüqar cəld səsləndi:

– Nə olub?

– Cüyür balasını bağlayıblar.

Vüqar diqqətlə baxdı. Cüyür nə qədər atılıb-düşürdüsə, bir yerdən qopa bilmirdi.

Uşaqlar çox pis oldular ki, bu balaca, zərif heyvanı tutublar. Niyə qoymurlar bu yaşıl ağacların altında atlanıb-düşə? Niyə qoymurlar kefi istədiyi yerdə azad gəzə?

Fariz birdən dilləndi:

– Bildim! Qəsdən bağlayıblar.

– Onunla nə qəndləri var?

– Bilirsən, – deyə Fariz hər şeyi yerli-yerində başa salmağa başladı, – bu meşədə gizli ov edənlər olur. Onlar ediblər. Ana cüyür qaçıb, balası isə sarmaşıqlığa düşüb qalıb, onu da tutub bağlayıblar. Bilirlər ki, hökmən ana cüyür mələyə-mələyə gələcək. Onlar da güllə ilə cüyürü vuracaqlar.

– Vuracaqlar?

Farizin “hə” deməyə dili gəlmədi, başını tərpətdi.

Uşaqlar ayağa qalxıb bir-iki addım getməmişdilər ki, tappıltı ilə qabaqlarına daş düşdü. Onlar dayandılar. Yan-yörələrinə boylandılar. Bir də gördülər xeyli aralıda kolların arxasında tufəngli bir adam dayanıb. Uşaqların ona baxdığını görcək uzaqdan tez əlini yellədi: “Yaxın gəlməyin, geri çəkilin!”

Fariz əli ilə işarə etdi: “Nə üçün, nə olub?”

Vüqar bu lal danışığından heç nə başa düşə bilmirdi. Gah yoldaşına baxır, gah tufəngli adama diqqət yetirirdi.

Farizin işarəsindən sonra həmin adam əlini qaldırıb barmağı ilə onları hədələdi. Bu o demək idi ki, əmri yerinə yetirməsəniz, vay halınıza, görün başınıza nə oyun açacağam.

Uşaqları bu da qorxutmadı. Bir də gördülər, həmin adam gizləndiyi yerdən çıxıb sinə-sinə onlara sarı gəlir. Çatıb acıqla əlini yellədi. Ancaq sözünü çox astadan dedi. Elə bil kişini boğmuşdular, səsi çıxmırdı.

– Cəhənnəm olun!

– Biz sənə nə edirik? – deyə Vüqar yerindən tərpənmədi.

Həmin adam bozardı:

– Bir buna bax! Cəhənnəm ol burdan!

Kişi nə qədər qəzəblə qışqırsa da, uşaqlar yerlərindən tərpənmədilər. Odur ki o, uşaqları əli ilə itələməyə başladı. Vüqar özünü saxlaya bilmədi:

– Meşə sizindir məgər?

– Az danış! – Həmin adam uşaqları itələyə-itələyə taladan xeyli uzaqlaşdırdı. Özü isə tələsik geri qayıdıb kolların arasında yox oldu. Bu ara cüyür balasının səsi gəldi:

– Kyuu... kyuu...

Fariz dedi:

– Bu bala cüyür o qədər səs salacaq ki, anasını vuracaqlar.

Vüqar narahatlıqla soruşdu:

– Bəs biz nə edək? – Sonra da əlavə etdi: – Gəl gedək meşəbəyinə xəbər verək.

Fariz başını qaşıya-qaşıya dedi:

– Kim bilir, indi o haradadır. Bir də biz indicə bala cüyürü azad etməliyik. Yoxsa ana cüyür güllə qurbanı olacaq.

– Gəl qışqıraq. Qoy ana cüyür yaxın gəlməsin.

– Sonra?

– Sonra da görək nə olur, – deyə Vüqar fikirli-fikirli barmağını dodağının üstə qoydu. Fariz həvəslə razılaşdı:

– Gəl qışqıraq: – Ho... Ho... Ho!..

Vüqar da ona qoşuldu:

– Ho... Ho... Ho!..

Səs meşəni başına götürdü: – Ho... Ho... Ho!..

Tüfəngli kişi kolların arasından çıxıb hirsə uşaqların ardınca qaçdı:

– Ayə, köpək uşağı, niyə mane olursunuz?! Yaxşı, əlimə keçərsiniz!

Uşaqlar yüyürüb xeyli aralıda dayandılar. Kişi də üzüaşağı harasa getdi. Bu zaman Fariz üzünü Vüqara tutub:

– Sənin işin yoxdur. Kişi pusqu yerinə çatana qədər mən gedib cüyür balasını açıb buraxacağam.

– Mən də səninlə gedirəm.

Uşaqlar çökəkəşağı ağacların ardına sinə-sinə gedib cüyür balasının bağlandığı yerin yaxınlığına çatdılar.

Fariz Vüqarın çiyindənən basdı:

– Aşağı yat!

Uşaqlar xəzəlliyə uzandılar. Sonra xeyli süründülər. Birdən Fariz başını qaldırıb həmin kişini gördü.

– Vüqar, sən geri qayıt.

– Niyə?

– Qayıt bayaqkı yerə... Yenə başla qışqırmağa. Bu zaman kişi səsə qaçacaq... Onda mən cüyür balasını açıb buraxaram.

– Oldu! – deyə Vüqar xeyli geri süründü.

Sonra qışqırmağa başladı:

– Ho... Ho... Ho... Ho!..

Fariz başını qaldırıb qabağa baxdı. Gördü ki, kişi qışqırtı gələn tərəfə qaçır. Fariz onun hirsləndiyini duydu. Gözünə heç nə görünmür, özünü kötüyə, ağaca, şax-şəvələ vura-vura qaçırdı. Fariz yoldaşına görə narahat oldu. Kişi onu tutsa, hökmən döyəcək. Birdən necə oldusa, kişinin ayağı bir oduna ilişib yıxıldı. Fariz fürsəti əldən vermədi, qaçıb cüyür balasını açıb buraxdı, sonra da yoldaşını səslədi.

Səhəri gün onlar yenə yaşıl dağın döşündə dayanmışdılar. Yenə ucadan səslənirdilər. Yarışırdılar ki, kimin səsi daha uzaqlara gedəcək...

Namiq Abdullayev
NAZİM
(hekayə)

Səhər çoxdan açılmışdı. Nazim oyanıb yatağında qurdalandı. Yenə də yatmaq istədi. Gözlərini yumdu, ancaq yata bilmədi. Durmaq lazım idi. O, paltarlarına baxdı. Şalvarı stulun üstündə idi. Köynəyi isə yerə düşmüşdü. Ayaqqabısının bir tayı qapının ağzında idi. O biri tayı isə görünmürdü. Corabları da yox idi.

Nazimin geyinməkdən heç xoşu gəlmirdi. Əvvəllər onu anası geyindirirdi. Sonra Nazim böyüdü. Bir gün anası ona dedi:

– Nazim, daha böyük oğlansan. İndi özün geyinməlisən.

Nazim isə bunu bacarmırdı. Çox vaxt köynəyini tərsinə geyinirdi. Şalvarının çiysin bağlarını bağlaya bilmirdi. Ayaqqabısının qaytanları da düyün düşür, ya da tez-tez açılırdı.

Nazim qalxıb yerində oturdu. Onun ürəyindən belə bir fikir keçdi: “Nə olaydı, mən geyinmək istəyəndə paltarlar özü gəlib əynimə geyiləydi”.

Birdən şalvar ilə köynək Nazimin üstünə atıldı. Corablar və ayaqqabılar da hərəsi bir yandan çıxıb atıla-atıla ona tərəf gəlməyə başladı. Nazim yamanca qorxdı. Çarpayının bir küncünə sıxıldı. Ancaq bir də baxıb gördü ki, paltarlar artıq onun əynindədir. O, əvvəlcə təəccüb etdi. Sonra isə sevindi, yataqdan yerə tullandı. Yuyunmağa getdi. Əlini uzadıb suyu açmaq istədi. Ancaq su özü axmağa başladı. Sabun öz yerindən qalxıb onun üzünü, boynunu və qulaqlarını sabunladı. Su da sabuna qarışdı. Bir neçə dəqiqədən sonra Nazim tərtəmiz bir oğlan oldu. O, yemək otağına gəldi.

Anası onun üçün bir fincan süd tökdü. Nazim südü içmək istəyəndə fincan özü qalxıb onun ağzına yaxınlaşdı. Nazim ağzını açdı. Əvvəlcə süd, sonra yağ yaxması, sonra da...

Ancaq isti süd Nazimin ağzını yandırdı. Bu heç onun xoşuna gəlmədi. “Özüm içsəydim, soyudardım”, – deyə düşündü.

Nazim küçəyə çıxdı. Mağazanın qabağında böyük yük maşını dayanmışdı. Sürücü hara isə getmişdi. Nazim çıxıb sürücünün yerində oturdu. O elə balaca idi ki, heç maşının pəncərəsindən də görünmürdü. Nazim sükandan yapışıb oturacaqda yırğalanır və fikirləşirdi ki: “Kaş mən də maşın sürə biləydim!” Birdən motor gurladı. Maşın hərəkət etməyə başladı. Küçədə hamı maşının qabağından qaçdı. Adamlar qışqırdılar.

Nazim bunu görüb maşından yerə atıldı, qaçmağa üz qoydu. Elə qorxmuşdu ki, dizləri əsirdi. Geri dönüb baxanda gördü ki, adamlar

maşını dövrəyə alıblar. Yol nəzarətçisi sürücüyə acıqlı-acıqlı nəşə deyirdi.

Nazim pərt oldu. Evə qayıtmaq istəyəndə başının üstündə nəşə guruldadı. Göydə təyyarələr uçurdu. Nazim onlara baxan kimi ağlına belə bir fikir gəldi: “Axı istəsəm, mən də uça bilərəm”. Birdən o, göyə qalxdı. Nazim qorxub: “Yox, istəmirəm, istəmirəm...” deyə çığırmağa başladı...

Uzaqdan anasının səsi eşidildi:

– Sənə nə olub, bala, niyə çabalayırsan?

– Ax, anacan, bilirsən necə pis yuxu gördüm!

– Doğrudan?

– Bundan sonra hər işi özüm görəcəyəm. Öz istədiyim kimi.

Özüm geyinəcəyəm, sənə kömək edəcəyəm, dərslərimə də özüm baxacağam...

Mikayıl Rzaquluzadə
TƏZƏ ŞƏHƏR - KÖHNƏ ŞƏHƏR
(hekayə)

Altaygil təzə evə köçmüşdülər. Təzə ev Bakıda, Dağüstü parkın yaxınlığında idi. Maşın qapıda duran kimi Altay atası ilə beşinci mərtəbəyə çıxdı. Atası qapını açanda o, küçə balkonuna qaçdı. Balkonda geniş bir nəfəs aldı:

– Oh, nə gözəldir!..

Doğrudan da, bura gözəl idi.

Gömgöy dəniz payız günəşinin altında par-par parıldayırdı. Uzaqda cərgə-cərgə dəniz buruqları, nəhəng ağ gəmilər, yelkənli qayıqlar, yaxında Dağüstü parkın meşə kimi sıx yaşıl ağacları, şəbəkəli televiziya qülləsi, ağacların arasında qəşəng binalar, funikulyor stansiyası, aşağıda dənizkənarı park – bulvar, küçələr, evlər, rəngbərəng trolleybuslar, maşınlar...

Altay elə bil quş kimi göydə uçurdu. O, bir də geniş nəfəs aldı və bərkdən səsləndi:

– Atacan, gör nə qəşəngdir!..

Ancaq atası orada yox idi. O, aşağı düşmüş, şeyləri daşımağa kömək edirdi. Altay da şirin yuxudan ayılan adam kimi özünə gəlib aşağı boylandı. Qapıda avadanlığı boşaldan maşını görüb o da köməyə getdi...

***

Üç gün keçmişdi. Altay bu təzə, işıqlı, yaraşılıq mənzili çox sevirdi. Bura köçdülərinə çox sevinirdi. Küçə balkonuna çıxıb dənizə, parklara, şəhərə tamaşa etməkdən doymurdu. Amma hərdənbir darıxırdı da...

Burada təzə qonşuların uşaqları ilə hələ yaxşı tanış olmamışdı. Öz əvvəlki məhəllə yoldaşları yadına düşür, onlarla görüşmək, oynamaq istəyirdi. Altayın ən yaxın yoldaşlarından biri Aydın idi. Onlar İçərişəhərdə yaxın qonşu idilər. Evləri üzbəüz idi. Amma küçə o qədər dar idi ki, üzbəüz pəncərədən bir-biri ilə söhbət edə, əllərini uzadıb bir-birinə kitab-dəftər verib-alardılar.

Onlar bir yerdə böyümüşdülər. Üç il idi ki, bir məktəbdə, bir sinifdə oxuyur, bir partada otururdular. Dərslərini də bir yerdə hazırlayı, bir yerdə futbol oynayırdılar. Altay komandanın hücumçusu, Aydın isə qapıçısı idi...

İndi, görəsən, onlar nə edirlər? Görəsən, Altayın yerinə kim oynayır?..

Bu gün istirahət günü idi. Evdə hələ yır-yığış gedirdi. Altay da ata-anasına kömək edirdi. Ancaq nədənsə, bir az könülsüz işləyirdi.

Atası bunu görüb soruşdu:

– Hə, Altay, nə var? Deyəsən, yorulmusan? Yoxsa yoldaşların üçün darıxırsan?

Altay da elə bunu gözləyirdi. Bir az çəkinə-çəkinə dedi:

– Atacan, olar, evi yığışdırandan sonra mən Aydıngilə gedim?

Atası bilə-bilə bir az acıqlı səslə dedi:

– Yox!.. Olmaz!..

Həmişə mehriban, üzügülər olan atasının belə cavabından Altay qıpqırmızı qızardı, ürəyi sıxıldı. Bunu görən atası gülə-gülə dedi:

– Olmaz... Axı bu gün Aydıngil bizə qonaq gələcəklər!..

Elə bu vaxt qapının zəngi çalındı. Aydıngil gəldilər.

– Ay xoş gəlibsiz!..

– Ay çox mübarək, çox mübarək, sağlığınıza qismət olsun... Bura toylara gələk...

***

Xoş-beşdən sonra böyükələr süfrəyə oturdular, Altayla Aydın balkona çıxdılar. Altay qollarını açıb dənizi, parkları, bütün şəhəri göstərə-göstərə, sevinə-sevinə dedi:

– Bir bax, Aydın, gör nə gözəldir!..

Aydın da yoldaşına qoşuldu:

– Çox gözəldir, Aytay, doğrudan da, çox qəşəngdir!..

Altay sevindiyyindən coşdu:

– Eh, İçərişəhər nəyə gərək! Bura yaxşıdır!..

Aydın duruxdu, bir az tutuldu, amma dinmədi. Bunu görən Altay daha da qızıxdı:

– Hə, düz demirəm? İçərişəhəri kökündən uçurub dağıtmaq lazımdır...

Aydın fikirli-fikirli dilləndi:

– Hamısını?

– Lap hamısını!..

– Qız qalasını da, Xan sarayını da, bürcləri də?..

– Hə, hamısını, hamısını!..

Birdən Aydın da qızıxdı:

– Yox, elə şey olmaz!..

– Lap yaxşı olar!..

– Heç yox! Ola bilməz!

İki yoldaş əl-qollarını ata-ata elə bərkdən çıxırırdılar ki, atalarının balkona çıxdıqlarından heç xəbərləri olmadı. Altayla Aydının ataları gülə-gülə onlara yaxınlaşıb soruşdular:

– Nə olub, ay qoçaqlar?

– Belə çıxıra-çıxıra nədən danışırırsınız?

Onların nə üçün mübahisə etdiklərini biləndə Altayın atası gülümsünüb dedi:

– İkiniz də düz deyirsiniz.

Uşaqlar bir-birinin üzünə baxdılar. Bu cavabdan bir şey başa düşmədilər. Altay soruşdu:

– Axı necə?

Atası cavab verdi:

– Bax, belə: İçərişəhərdə əyri-üyrü küçələri, sınıq-salxaq evləri sökəcək, yaraşıqlı evlər tikəcəklər...

Altay sevinmiş halda Aydına baxdı. Aydın qızarıb tutuldu. Altayın atası sözünün dalını dedi:

– Ancaq qədim yadigar binalar qalacaq: Qız qalası, Xan sarayı, bürclər və başqaları... axı bunlar bizə babalardan əziz yadigardır!..

İndi Aydın da sevinə-sevinə Altaya baxdı. Onlar belə dinməz-söyləməz bir-biriylə razılaşıdılar, barışdılar.

Aydının atası da söhbətə qoşulub dedi:

– Elədir, balalar, təzə şəhəri yaradıb qurmaq, köhnə şəhəri abad edib qorumaq lazımdır!..

Mirmehdi Seyidzadə
BELƏ UŞAQLAR DA VAR

Dərslərini öyrənməyib
Oynamışdı tənbel oğlan.
Yorulmuşdu bütün günü
Küçələri dolaşmaqdan.

Xəlvət girib yatağına
İstəyirdi erkən yata.
O tənbelin məqsədini
Dərk eləyib dedi ata:

– Gündəliyi gətir, baxım
Bir həftəlik qiymətinə.
Fikirləşib oğlan gördü
İşi düşüb çox çətinə.

Bu həftə də “iki” alıb
Dərslərindən dönə-dönə.
“İki”ləri görsə, ata
Danlayacaq onu yenə.

Gündəlikdən bir səhifə
Cırıb atdı utanmadan.
İstədi ki, gözgörəsi
Atasına desin yalan.

Koridorda qoyulmuşdu
Yaraşıqlı böyük ayna.
Oğlanın bu hərəkəti
Əks olunub düşdü ona.

Ata alıb gündəliyi
Baxıb dedi: – Ay oğul, sən
Nahaq yerə yalan satıb
Belə çirkin iş görürsən.

Oğlan bilib nöqsanını
Başa düşdü çox dərindən.
Kövrəkləndi, yanağına
Yaş süzüldü gözlərindən.

Aqniya Lvovna Barto
NEÇƏ GÜNDÜ...

Neçə gündü xəstəyəm,
Ürəyimi üzür qəm.
Uzanmışam yataqda, –
Qalmışam dar ayaqda.
Dostlara mat qalmışam.
Gəlib biri baş çəkmir
Mənə bir səhər-axşam.

Eh, oğlanlar, oğlanlar...
Nə olaydı, biləydim,
İndi hardadır onlar.
Görəydim, yay tətilini
Onlar necə keçirir.
Nə işlə məşğuldurlar,
Əhvalları necədir.

Bəlkə, hardasa mənsiz
Futbol oynayır onlar?!
Sizi belə bilməzdim,
Eh, oğlanlar, oğlanlar...

Mənsə burda xəstəyəm,
Ürəyimi üzür qəm.

Gözüm qalıb qapıda,
Eh, onu kim açacaq?!
Hansı dost üz-gözündən
Üstümə nur saçacaq?!

Bu təkliyin əlindən
Tamam bezar olmuşam.
Üç-dörd günün içində
Çiçək kimi solmuşam.

Sən mənim günümə bax,
Nə gələn var, nə gedən;
Dostlarımdan yamanca
İnciyib küsmüşəm mən.

Elə bu dəm qapımız
Açılır, nə görürəm, –
Qızlar girir içəri,
Gülür gözümdə aləm.

Qayğı ilə deyirlər:
– Yatmaq olmaz bu qədər.
Bəsdə xəstələndiyin.
Bax, bu səninçin alma,

Bu, moruq mürəbbəsi,
Bu da meyvə şirəsi.
Ye-iç, sağal, dərəcə gəl,
Yoxsa olarsan tənbel!

Sonra verib səs-səsə
Şən nəğmə oxuyurlar.
Sanki xoş sözlərlə
Canımdakı ağrını,
Hər acını yuyurlar.

Dünyanın işinə bax,
Mən kimi gözləyirdim,
Gör kimlər gəldi bizə?!
Bir gör kimlər gətirdi
Toy-bayram evimizə?!

Eh, oğlanlar, oğlanlar,
İndi bildim mən, kimin
Ürəyində vəfa var...

Zeynal Cabbarzadə
UŞAQLARA

Bir qız uşağından söyləyim sizə,
Üç gündür sifəti getmir gözümdən.
Lap illər keçsə də, gəlsək üz-üzə,
O qızı yenə də tanıyaram mən.

Yaşım qırxa çatır, ağarmış başım,
Gözüm də pis görür eynək taxmasam.
Əlimdən tutmayır daha yaddaşım
Bir şeyə on dəfə azı baxmasam.

O qız qızım yaşda gözəl uşaqdı,
Mənə bağışladı birdən aləmi
Onda ki yerindən ayağa qalxdı,
Söylədi: – Buyurun, əyləşin, əmi.

Mənə “əmi” dedi, tutuldum bir az,
İncidim uşağın bu söhbətindən.
Qəlbimdə etdimsə buna etiraz,
Amma dağa döndüm mərifətindən.

Durub bir kənarda səssiz-səmirsiz,
Baxdı mənə sarı o, xıslın-xıslın.
Bəlkə də, a dostlar, siz bilirsiniz,
Adı, familiyası nədir o qızın?

Əynində çəhrayı, gödək bir donu,
Əlində qəhvəyi, kiçik çantası.
Bəlkə, dostlarımdan biridir onun –
Sevimli, istəkli ata-anası?

O düşdü bir yaxın dayanacaqda,
“Sağ ol” deyən kimi başını əydi.
Mənim dalğın-dalğın bu an bu haqda
Şeir qoşduğumu hardan biləydi?

Qoy olsun, bilməyim, kimindir uşaq,
Bəlkə, öz qızımın rəfiqəsidir?
“Buyurun, əyləşin!” – bu səs onun yox,
Elə öz qızımın zərif səsidir?

Qoy bilsin o kiçik, o ədəbli qız,
Qoy bilsin bu sirri bütün uşaqlar.
Zeynal əmiləri bu şeiri yalnız
Gözəl uşaqlara yazmış yadigar.

Bilin, incimərəm, min il yaşaram,
Üzük qaşı kimi alın dövrəmi.
Daha da fəxr edib cavanlaşaram,
Mənə mərifətlə desəniz əmi!

LAYİHƏ

3

Mövzu:

“Layihələr üzrə təqdimatların müzakirəsi”

Təqdimatların müzakirəsinə həsr olunmuş dərsə qədər hazırlıq işləri həyata keçirilir. Sınıfın şagirdləri iki qrupda birləşirlər. Birinci qrup birinci, ikinci qrup isə ikinci layihə üzrə təqdimata hazırlaşır. Birinci və ikinci layihələr üzrə əsas məruzəçilər təqdimatlarda qalib gəlmiş şagirdlərdən seçilir. İlk olaraq birinci layihə üzrə məruzəçi dinlənilir. O, layihələrin hazırlanmasında qarşıya çıxan çətinliklər, icra olunmuş işlər (tamaşa-viktorinanın necə keçməsi, qaliblərin müəyyənləşdirilməsi, oxu materialları ilə tanışlığın səviyyəsi) barədə yığcam məlumat verir.

Məruzəçi hər iki qrupun suallarına cavab verir.

Birinci qrupun digər bir üzvü layihənin tapşırığını proyektor vasitəsilə nümayiş etdirir. Tapşırığın hər bəndi üzrə verilmiş cavabların məzmunu qısaca xatırladılır.

Başlıca diqqət layihələrlə bağlı tövsiyə olunan əsərlərin məzmunu və təhlili üzrə məsələlərin şərhinə verilir.

İkinci qrupun təqdimatı da eyni qayda ilə dinləndikdən sonra müzakirəyə keçilir. Müəllimin məqsədindən asılı olaraq müzakirə üçün əvvəlcədən suallar da müəyyənləşdirmək olar.

Təqdimatlar konkret meyarlar əsasında qiymətləndirilir.

II yarım il

LAYİHƏ

1

Mövzu:

“Yurdum, yuvam, məskənimdən...”
(ədəbi-bədii gecə)

Tapşırıq:

1. Oxu materiallarının müətlə edilməsi
2. Əsərlərdən ifadəli oxu üçün parçaların seçilməsi
3. İfadəli oxu bacarığına malik şagirdlərin müəyyənəşdirilməsi, məşqlərin təşkili
4. İfa olunacaq əsərlərin məzmununa müvafiq musiqi parçalarının seçilməsi
5. Musiqi əsərlərini ifa edəcək şagirdlərin müəyyənəşdirilməsi
6. Aparıcıların müəyyənəşdirilməsi
7. Proqramın hazırlanması

I LAYİHƏ ÜÇÜN OXU MATERIALARI

Mehdi Hüseyn
ODLU QILINC
(ixtisarla)

Günəş doğdu. Hava işıqlandıqca Girdiman qalası aydın görünməyə başlayırdı. Uzaqlarda gümüş kəmər kimi parıldayan Kür çayı uzanıb gedirdi. Göz işlədikcə uzanan düzlər yaşıllıq içində üzürdü. Burada qədim babalarımızın əli ilə yaranmış gözəl bir Azərbaycan şəhəri yerləşmişdi.

Girdiman qalasının qoca keşikçisi arabir dayanıb ətrafı dinləyirdi. Birdən o, bağırtı və qılinc səslərinə diksinib diqqətini topladı. Elə bil ki iki böyük dəstə bir-biri ilə ölüm-dirim vuruşuna girmişdi. Qoca şəhərə düşməni qoşunu doluşduğunu zənn edib hökmdara xəbər aparmaq istədi. Bu anda vuruşanlar həyətdə göründülər.

Qoca keşikçi qəhqəhə çəkib güldü. Qoşun hesab etdiyi adamlar yalnız iki nəfərdi. Onlardan biri dalı-dalı çəkilir, o biri isə qabağındakının üstünə ildırım kimi şığıyırdı.

Onlar qocanın burada olmasından xəbərsizdilər, onun qəhqəhəsini də eşitmirdilər. Yenicə doğan günəşin qızıl şüaları polad qılınclarda əks edərək parıldayırdı.

Vuruşan gənclərin üzü güldü.

İrəliyə doğru şığıyan dəliqanlı Girdiman hökmdarı Varazın oğlu Cavanşir idi. Cavanşir qabağındakı oğlana möhkəm bir zərbə endirərək onun qalxanını yarıya böldü:

– At yerə qılincini, Urmuz! Bununla sən üç dəfədir məğlub olursan...

Qoca keşikçini yalnız indi görüb utanan Urmuz Cavanşirin qələbəsinə dözməyib etiraz etdi:

– Yox, bu olmadı! Ayağım daşa toxundu. Sən hələ yalnız iki zərbə endirmisən... mən özüm sənə xətrinə dəymirəm...

Cavanşirin dodaqlarındakı gülüş izləri silinib yox oldu:

– Bu, bəhanədir, dostum, – dedi, – istəyirsən, bir də vuruşaq, bu meydan, bu da mən...

Onlar yenə vuruşmağa hazırlaşanda qoca keşikçi Cavanşirə yanaşıb dedi:

– Mən davanızı ayırd elərəm.

Qılınclar yenə parıldadı. Urmuzun zərbəsi gözlənilmədən oldu. Cavanşir iki addım geri çəkildi. Pərt halda gözlərini döydü:

– Bax buna sözüüm yoxdu, – dedi, – vuruş zamanı danışmaq mənə baha başa gəldi.

Qoca keşikçinin işə qarışmasına ehtiyac qalmadı. Cavanşir əlindəki qalxanı kənara atıb Urmuzun üstünə cumdu:

– Al, bu da üç!.. – deyər sevinclə bağıraraq Urmuza möhkəm bir zərbə vurdu. – İndi razısanmı?

Urmuz bu zərbədən güclə özünü doğrultdu. Qılının ucunu yerə dayadı, çiyinin ağrısından qollarını dörd-beş dəfə havada oynatdı.

– Çox gözəl, – dedi, – mən sənə məharətini ürəkdən təsdiq edirəm. Böyük hökmdarımız Varaz, doğrudan da, xoşbəxtdir. Onun sevimli oğlu Cavanşir indi Girdimanın igid sərkərdəsi olmağa, doğrudan da, layiqdir... Gəl, gəl, üzündən öpüm!

Birdən haradasa şeypur çalındı. Çox keçməmiş Girdiman cəngavərləri böyük meydana topladılar.

Vətənin göylərini qara buludlar örtəndə həmişə belə olardı. Şeypur səsləri hamını çağırırdı. Girdimanın igid sərkərdəsi dik bir yerdə görünərdi. Onun bir sözü ilə insan dənizi bir səmtə doğru axardı.

İndi də gözlər sərkərdəyə zilləndi. Qoca Varaz öz yaxın adamları ilə gəldi. Arvadı Cavahir xatun da yanında idi.

İnsan dənizi sükut içində gözləyirdi. Varaz sözə başladı. Onun səsinə qəribə bir titrəyiş vardı. Cəbhələr yarmış bu qocaman sərkərdənin səsinə eşidəndə hamı fəlakətin böyük olduğunu anladı. Varaz dedi:

– Əziz övladlarım! Bu qocanın sözlərinə diqqətlə qulaq asın! Müqəddəs Girdiman ölkəsi bizdən kömək istəyir. Odur, yenə üstümüzə düşmən gəlir. O çox insafsız düşməndir, çapıb-talayır, vurub-yıxır, insaf deyəndə – qılinc çəkir, namus deyəndə – od yağdırır. Bilin ki, üstümüzdə ölüm gəlir. Mən də sizə son borcumu verməyə gəldim. Otuz ildə həmişə ölüm bizdən uzaq olubdur. Girdiman adı gələndə hamı hörmətlə baş əyibdir. Amma indi mən qocalmışam. Bu gün səhər ox süzdürüb qılinc çalmaq istədim, əllərim titrədi. Sərkərdəniz kim olacaq? Göstərin.

Bu anda Urmuzun qılınıcı parladı. O, Varazın qarşısında əyildi, qılınıcını oynatdı və dedi:

– Böyük hökmdarımız! Mən artıq yetkin bir cəngavərəm. Sərkərdəlik qılınıcını mənə verin!

Varaz onun cəsarətindən razı qaldısa da, fikrinə şərik olmayıb dedi:

– İgid oğlum, sən hələ cavansan. Sərkərdəlik qılıncını adama hökmdar yox, döyüş meydanı verər!

Urmuz daha dinmədi, hökmdarın sözləri onu inandırdı. Sonra Cavanşir meydana çıxdı.

– Mənim də sözüm var, ata, – dedi, – döyüş meydanında düşmən sərkərdəsinin qılıncını əlindən alacağımıza söz verirəm!

Varaz oğlunun da cəsarətini bəyəndi, amma daha bir çətin sınaqdan keçirmək istədi:

– Bəlkə, birdən o səni məğlub etdi?

Cavanşir səsini ucaltdı, böyük bir qürurla cavab verdi:

– Kür çayı dayanar, Varaz oğlu Cavanşir basılmaz!

O, Cavanşirə diqqətlə baxdı, sonra dönüb Cavahir xatunun fikrini bilmək istədi:

– Oğlun sərkərdə olmaq istəyir, sən nə fikirdəsən?

Cavanşirin anası dinmədi. Varaz yenə oğluna baxdı. Urmuza dediyini təkrar etdi:

– Hələ cavansan, oğlum!

Cavanşir hamı eşitsin deyə səsini daha da ucaltdı:

– On dörd yaşlı bir hökmdar tanıyıram ki, qanlı vuruşma meydanında düşmən sərkərdəsinin başını bədənindən ayırdı.

Varaz onun sözünü kəsmək üçün dedi:

– Qoşun başçısı ölsə də, möhkəm qoşun dağılmaz.

Cavanşir bir qədər susdu, lakin atasının bu fikrini də cavabsız qoymayıb dedi:

– Mən düşmən qoşununu dağıtdıqdan sonra onun sərkərdəsi ilə qabaqlaşacağam.

Varaz istəkli oğlunun çox ağıllı bir gənc olduğunu yaxşı bilirdi. Lakin onun bu cavablarını eşitdikdən sonra Cavanşirə məhəbbəti daha da artdı.

– Elə isə tədbirini söylə, oğlum, – dedi.

– Vuruşmanın sonunu gözlərsən, ata, – deyə Cavanşir cavab verdi.

Sonra Varaz üzünü xalqa tutdu, insanların rəyini bilmək istədi.

– Razıyıq, razıyıq! – dedilər.

– Elə isə uğurlar olsun, bala!.. Unutma ki, Girdiman torpağının sərhədi Kür çayının o tayından başlanır.

– Bunu bilirəm, ata... Qoy mehriban anam mənə xeyir-dua versin!

Bütün xalqın gözü Cavahir xatuna zilləndi. Onun hər bir kəlməsini yaxşı eşitmək üçün hamı diqqətlə qulaq asırdı.

Cavahir xatun dedi:

– İndi də mənim sözlərimi dinlə, oğlum. Bir zaman, sən hələ uşaq ikən davada düşmənin polad qılıncı məni sinəmdən yaraladı. Mən ağlamadım, oğlum! "Cavanşirim sağ olsun!" – dedim. Evə qayıtdım. Sənin sinəni al qanıma boyadım. Mən davasız-dərmansız sağaldım. Sən də böyüyüb igid oldun. İndi vuruş meydanına gedirsən. Atanı da, məni də sən əvəz edirsən. Çalış ki, düşmən səni arxadan vurmasın. Sinədən aldığı yaradan sənə ölüm yoxdur. Ananın qızıl qanına xəncər batmaz.

Ananın sözlərini eşidən Girdiman cəngavərləri qılıncları havada oynadıb ucadan çığırdılar:

– Var olsun anamız!

Sonra Cavanşirin səsi eşidildi:

– İgid dostlar! Anamın sözləri qollarıma qüvvət, gözlərimə işıq verdi. Atam bizi imtahana çəkir. Mənim də şərtim var. Hər saatda yeddi çapar müharibə meydanından atama xəbər gətirsin. Bax bu meydanda iki cərgə cavan düzülsün. Bu cərgənin birində yeddi oğlan – əllərində qılınc-xəncər, o birisində isə yeddi qız – əllərində gül-çiçək dayansın. Məğlub olub qayıtsam, qoy o yeddi cəngavərin hərəsi mənə sağalmaz bir yara vursun. Əgər qalibiyyətlə geri dönsəm, yeddi qız üstümə gül-çiçək səpsin.

Varaz bu şərtə razı oldu:

– Oğlum, – dedi, – düşmən atları Kürün müqəddəs sularından bir damla da içərsə, unutma ki, o qılınc yaralarını sənə yeddi igid yox, bütün Girdiman ölkəsi vuracaq, qalib gəlsən, üstünə o gülləri, çiçəkləri bütün Girdiman səpəcək!

Cavanşir qoca atasının bu sözlərindən daha da ruhlandı:

– Uğurumuz xoş olarsa, yenə burada görüşərik, ata, – dedi.

Onun köhlən atını gətirdilər. Cavanşir ata-anasının əlindən öpüb cəld ata sıçradı. Köhlən at şahə qalxdı.

Hərəkət şeypurları gurladı. Dağlar, dərələr titrədi. Cavan sərkərdənin qoşunu hərəkətə gələndə ata gözlərindən sevinc yaşlarını silərək dedi:

– Göylər sənə yar olsun, oğlum!

... Günlər keçdi. Cavanşirdən xəbər gəlmədi. Qoca Varazın səbri tükəndi: – Kim bilir, bəlkə də, bütün qoşun əsir düşmüşdür?

Ana ürəyi buna dözmədi. Cavahir xatun dedi:

– Səbir et, Varaz! Qocaldıqca, deyəsən, hökmdar olduğunu unudursan!..

Bu anda sarayın yaxınlığında yel qanadlı bir atlı göründü. Cavahir xatun onu hamıdan əvvəl gördü və dedi:

– Cavanşirin elçisidir!

Hamı dərin bir həyəcan və intizarla atlı gələn tərəfə baxdı. Elçi gəlib atdan düşdü, hökmdarla Cavahir xatunun qarşısında baş əyib dedi:

– Mərd sərkərdəmizin ilk elçisiyəm. Düşmən Kür çayının bəri tayında idi. İlk həmlədə düşməndən iki yüz, bizdən isə üç yüzə qədər igidin qanı Kür çayının sularını qırmızı rəngə boyadı. Vuruş get-gedə qızışır. Düşmən bizdən onqat çoxdur.

Varazın qaşları çatıldı. Dodaqlarında incə bir titrəyiş göründü.

– Get, oğlum, – dedi, – bu acı xəbəri eşidən anaların ürəyi qana dönməsin.

Bu xəbərdən kədərlənmiş Cavahir xatun hökmdarın ətrafına toplanmış oğlanlara, qızlara üzünü tutub dedi:

– Cavanşir birinci şərtə əməl edib elçi göndərdi. Girdiman igidləri, siz də onun ikinci şərtinə əməl edin!

Böyük ananın hökmünə əməl olundu: gənclər iki cərgə düzüldülər. Bir yanda qılınclar parıladı, bir yanda isə güllər, çiçəklər ətir saçdı.

Çox keçməmiş Cavanşirin ikinci elçisi özünü yetirdi:

– Böyük hökmdar! – dedi. – Bir Girdiman cəngavəri düşmən sərkərdəsinin qarşısına çıxdı, atının qantarğasından tutub saxlamaq istədi. Quduz düşmənin qılını cəngavərin qolunu kəsib atdı. Cavanşir nərə çəkdi: “Eyy, qorx ki, sən başını itirməyəsən!” Qanlı vuruşma getdikcə şiddətlənir. Düşmən bizdən on dəfə çoxdur.

Qan Varazın başına vurdu, gözləri qaraldı, titrəyən əlini qılınca atdı və dedi:

– Of, Cavanşir, Cavanşir!.. Mən otuz ildə belə acı xəbər eşitməmişdim.

Bu anda üçüncü elçi atdan düşüb səndələyə-səndələyə gəldi. Özünü güclə dikəldib qılınıca söykəndi və dedi:

– Böyük hökmdar! Cavanşir düşmən sərkərdəsi ilə qabaqlaşdı. Düşmən qara dırnaqlı atını Cavanşirin üstünə səyirtti, əyri qılınıcı düz onun başına endirdi. Cavanşirin atı kənara sıçradı və birdən hərlənib özünü düşmən sərkərdəsinin üstünə atdı. Bir də nə görsək yaxşıdır? Bədəndən ayrılmış bir baş havada fırlanır...

Qoca Varazın qəlbində oğul məhəbbəti coşdu və səbirsizliklə xəbər aldı:

– Kimin başı idi?

Elçi nəfəsini dərdi və gülümsünərək dedi:

– Böyük sərkərdəmiz Cavanşirin odlu qılınıcı vəhşi düşmənin başını qara dırnaqlı atının ayaqları altına atdı. İndi bizimkilər düşmən əsgərlərini qırıb tökürlər.

Cavahir xatun böyük imtahandan çıxmış oğlunun yaralı elçisinə baxaraq əmr etdi:

– Qızlar, bu şadxəbər elçinin yaralarını bağlayın!

Yenə şeypur səsləri guruldadı. İndi Cavanşir özü Girdiman igidləri ilə bərabər qayıdırdı.

Varazın alov kimi yanan gözlərində oğlunun qələbəsiindən doğan bir parıltı vardı. Cavanşir hələ at belində ikən qoca hökmdar soruşdu:

– Söylə, oğlum, söylə, mənim körpə aslanım, düşmən atları Kür çayının suyundan içə bildimi?

Hamı od kimi parıldayan qılıncı ilə hökmdarı salamladı. Cavanşir dedi:

– Ata, qara dırnaqlı düşmən atları ana vətənin müqəddəs Kür sularından bir damcı da içə bilmədi. Lakin düşmənlər özləri bu sudan doyunca içdilər.

Sonra Varazın səsi ucaldı:

– Bu ölkə heç vaxt məğlub olmayacaq, övladlarım!

Qızlar Cavanşiri çiçək dənizində üzdürdülər. Amma yenə də onun odlu qılıncı parıldayırdı.

Yeddinci əsrdə parlamış bu qılınc Odlar yurdunun şöhrətini bütün dünyaya yaydı.

Bəxtiyar Vahabzadə

ANA DİLİ

(ixtisarla)

Dil açanda ilk dəfə “ana” söyləyirik biz,
“Ana dili” adlanır bizim ilk dərsləyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.

Bu dil – bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil – bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil – tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil – əcdadımızın bizə miras verdiyi
Ən qiymətli xəzinədir... onu gözlərimiztək
Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək.

Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti,
Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə dil açmış.
Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti,
Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış.
Səndə mənim xalqımın qəhrəmanlıqla dolu tarixi varaqlanır,
Səndə neçə min illik mənim mədəniyyətim,
Şan-şöhrətim saxlanır.
Mənim adım-sanımsan,
Namusum, vicdanımsan!

Bu dil – tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil – əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiztək
Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək!
Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən, fasonlu ədəbazlar,
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Qoy bunlar mənim olsun,
Ancaq Vətən çörəyi,
Bir də ana ürəyi
Sizlərə qənim olsun!

Hüseyn Arif
AZƏRBAYCAN
(ixtisarla)

Dosta möhkəm sədaqətli,
Qoynu bahar tərəvətli,
Beynəlmiləl təbiətli,
Bir diyardır Azərbaycan.

Bir nəğmədi, bir şeirdi,
Dinəndə Vurğun deyirdi,
Füzulidi, Üzeyirdi,
Şəhriyardı Azərbaycan.

Qəlbi dağlar baş-başadır,
O, Şəkidir, bu, Şuşadır.
Doğrudan da, tamaşadır,
Başdan-başa Azərbaycan.

Baxdım ana torpağıma,
Aranıma, yaylağıma,
Min səs gəldi qulağıma:
– Yaşa, yaşa, Azərbaycan!

Tofiq Nurəli
DİL DƏ VƏTƏNDİR
(ixtisarla)

Qopdu anaların dodaqlarından,
Analar dilindən dil verdi bizə.
Ana laylasıyla ana dilimiz
Hopdu qanımıza, iliyimizə.

Dilin hikməti var, dilin gücü var,
"El gücü – sel gücü" dilin gücüdür.
Düşməninə məğlub edən ordunun
İntiqamı, öcü dilin gücüdür.

Vətəni qoruyan dili qoruyur,
Nəyi qorumasın, itib gedəndir.
Biz dilin yolunda şəhid vermişik,
Dil də müqəddəsdir, dil də Vətəndir.

Sevdim anam kimi ana dilimi,
Axı o, anamın əmanətidir.
Dilsiz nə vətən var, nə yurd sevgisi,
Dil xalqın var olmaq zəmanətidir.

Məmməd Aslan
QALX AYAĞA, İGİDİM
(ixtisarla)

Ocaq keçib, kömürdə
Bir zərrəcik çınqı var!
O zərrəni səsləyəm,
Onda qeyrət çünki var!

Bu zərrədən od-ocaq
Alovlanıb qalxacaq!
Atan, baban yanardağ,
Ulu cəddin – cəngavər!

Pələng kimi nərə çək!
Düşmənin köksünə çök!
Səni yerdən üzəcəm
Bir qızıl üzəngi var!..

Tarix qədim, mən qədim!
Qanı qanla ödədim!
Qalx ayağa, igidim,
Ölüm-qalım cəngi var!

Zeynal Xəlil
DAĞ MEHİ

Dağ başından meh əsdi...
Aşdı təpə, keçdi düz,
Əsdi arana sarı.
Dağda otu dindirdi,
Meşədə yarpaqları...
– Ey dağ mehi, – dedim, – sən,
Səhər-səhər bu sayaq,
Hara əsib gedirsən?
Titrədib qanadını
Meh dayandı bu ara,
Ürəyində göynədi
Sanki ağır bir yara.
Dedi: – Bizim dağlara
Dünən gələndə duman,
Qılnc çəkib cəbhəyə
Getdi bir gənc qəhrəman.
Alışıb döyüşlərdə
Bir şam kimi söndü o.
Sonra orda, aranda,
Böyük bir meydançada
Tunc heykələ döndü o!
O vaxtdan bu dağlara
Hər il gələndə bahar,
Əriyəndə düzlərdə,
Yamaclarda hər il qar
Çırpıb qanadlarımı
Mən heykəlin daşına,
Dolanıram hər səhər
O igidin başına...
Açanda qızıl günəş
Hər gün orda çətrini,
Aparıram mən ona
Bu dağların ətrini.
Unutmayıb çiçəklər,
Sərin sular heç onu.
Unutmayıb dağların
O qəhrəman oğlunu...

Mövzu:

“Səadət kamalla yetişir başa...” mövzusunda təqdimat müsabiqəsi

Tapşırıq:**I. Oxu materiallarının müətlə edilməsi.**

1. Əsərlərdə irəli sürülən mənəvi dəyərlər mövzusunda məruzələrin hazırlanması
2. Məruzələrin qiymətləndirmə meyarlarının müəyyənəşdirilməsi (əsərlərin ideyası ilə səsləşən atalar sözləri, hikmətli sözlərdən istifadə, təsvir edilənlərin həyatla əlaqələndirilməsi və s.)

II. Mümkün epizodlara illüstrasiyaların çəkilməsi**III. Əsərdən seçilmiş parçaların ifadəli oxusu****IV. Proqramın hazırlanması**

II LAYİHƏ ÜÇÜN OXU MATERIALLARI

Cəlil Məmmədquluzadə
İKİ ALMA
(ixtisarla)

Axşam vaxtları gəzməyə çıxanda hərdənbir balaca oğlumu da yanımcə aparıram. Bu dəfə də apardım.

Və haman balaca oğlum ilə gəzməyə gedəndə, hərdənbir ittifaq düşür ki, ona yeməli şey də alıram ki, məndən razı qalsın. Bu dəfə də balaca oğlum dükanlarda düzülmüş nazü-neməti görəndə məndən yeməli bir şey istədi. Mən o əqidədə deyiləm ki, hər dəfə uşaqla bazara gedəndə ona bir şey almaq lazımdır və lakin bunu da demirəm ki, heç bir vaxt almaq lazım deyil. Ancaq bu dəfə heç bir zad almaq istəmirdim; o səbəbə ki cibimdə pulum yox idi. Və bir də istəmədim ki, uşağım hər dəfə bazara çıxanda dadamal öyrənsin.

Bir qədər dolandıq, sonra yolumuz dərya kənarına düşdü. Amma oğlumu da bidamaq görürdüm. Çün təbiiyə öz qaydasınca, uşağın öz təbiəti – bu da öz qaydasınca. Və onunçun da dərya kənarında tabağa düzülmüş meyvələrdən iki şahıya iki dənə yaxşı qırmızı alma aldım və ikisini də verdim oğluma. Hərçənd oğlum almaları məndən aldı, amma gördüm ki, könülsüz aldı. Mən ondan bidamaqlığının səbəbini soruşmadım, çünki səbəbi aşkar idi.

Bazarda bir az bundan qabaq o məndən iki şey istədi, heç birini almadım; bir Carco qovunu istədi – almadım, sonra da nemsə qənnadı dükanının qabağından keçəndə şüşənin dalına düzülmüş rəngarəng konfet və şirniyyatdan istədi – almadım.

Oğlum o dərəcədə məndən narazı imiş ki, mən almaları ona verəndən sonra da genə bir söz danışmaq istəmədi və mən ona verdiyim suallara da çox meyilsiz cavab verdi.

Dəxi onu belə qaşqabaqlı görəndə mən özüm də bidamaq oldum və Azərneft idarəsinin qabağında duran tramvay vaqonlarının birinə oğlumu qalxıxdım və özüm də mindim ki, gələk evimizə.

Vaqonda hələ bizim ikimizdən başqa heç kəs yox idi. Oğlum boyda bir yetim rus uşağı cır-cındır içində, üz-gözü qapqara, çirkli və iyrənc, gəldi durdu qabağımızda və məndən bir qəpik pul istədi.

Cibimdə ancaq bir abbası gümüş pul var idi. Mən uşağa bir söz demədim ki, keçib-getsin. Bir neçə arvad və kişi vaqona girdilər və sağımızda-solumuzda yer tutdular. Burada mənim fikrim getdi yetimə pul verməməyimə və dilənçiyə pul vermək lazımdı, ya lazım deyilmi məsələsi məni başladı məşğul etməyə; hər kəs nə deyir desin, ancaq dilənçi uşağa heç bir şey verməmək mənim xoşuma gəlmədi. Buradan ona işarə etmirəm ki, mən heç bir dilənçiyə yox demərəm, çünki ola bilər ki, bir para filosofların dilənçiyə pul vermək, onu bədbəxt etmək sifəti, bəlkə, mənə də sirayət edibdir. Ancaq sözün həqiqəti budur ki, bugünkü dilənçi uşağa bir qəpik verməməyim məni burada xarab etdi; o səbəbə xarab etdi ki, haman dilənçi uşaq yaşda mənim atalı və analı oğlum əyni-başı təzə, qarnı tox, bu saat burada mənim sağ tərəfimdə məndən incimiş oturmuşdu ki, niyə mən ona konfet almadım, ancaq iki alma aldım.

Vaqonumuz hərəkət edib gedəndə pəncərənin şüşəsinin dalından gördüm ki, haman dilənçi uşaq yerdə durub, bir qırmızı almanı ağzına basıb gəmirtləyir. Qabaqca bir şey duymadım, amma haman dəqiqə yanımdakı oğlumun almaları yadıma düşdü və çöndüm uşağa tərəf.

Oğlum gülə-gülə mənə yavaşca bunu dedi:

– Dədə, almanın birini verdim dilənçi uşağa.

Bir dənə qırmızı alma öz-özlüyündə bir şey deyil, onun qiyməti iki qəpikdir və yeyib qurtarandan sonra heç bir şeydir. Amma mənəvi işlərdə bir almanın dəyəri ola bilər çox böyük olsun. O qədər yüngüllük və könül xoşluğu ki, burada iki qəpiklik almadan mənə gəlib çatdı, nəhayət dərəcədə idi.

Filosofiya aləminə gəldikdə, qeyriləri dilənçiyə küçədə ianə verməyi nə cür başa düşürlər-düşünlər və insaniyyət mütəxəssisləri bu məsələni nə tövr həll edirlər etsinlər, ancaq mənim bir balaca oğlum iki almasının birisini bir yetim uşağa verdi.

Və ola bilər ki, oğlum da yekələndən sonra, bir para alimlərin "küçədə dilənçiyə ianə verməyiniz" nəsihətini eşidəndən sonra onları küçədə görəndə mənim kimi üz çöndərəcəkdir.

Ancaq hələ ki indi oğlum bu işləri başa düşmür və onunçun da iki almanın birini yetim uşağa verir.

Qılman İlkin
YAXŞILIĞIN ƏVƏZİ
(hekayə)

O axşam xalasıgildə Nazimin başı xalası uşaqları ilə elə qarışmışdı ki, küçədə başlayan şirəvaran yağışdan heç kəs xəbər tutmadı. Nənəsi Xədicə həyətin o başındakı təndirxanadan evə qayıtdıqda çim suyun içində idi.

– Heç bilirsiniz, bayırda necə yağış başlayıb, ucundan tut, qalx göyə?!

Nazim nənəsinin sözlərindən qorxuya düşdü:

– Vay, mən evimizə necə gedəcəyəm, əynimdə də namnazik bir köynəkdir.

Xalası onu sakitləşdirdi:

– Eybi yoxdur, uşaqlardan birinin paltarını verərəm geyərsən. İstəsən – gecəni bizdə qal, səhərdək, hər halda, kəsəcək. Qaydadır, yay ayının yağışı az yağar, güclü yağar.

– Hə, hə, anam düz deyir, bizdə qalarsan. Xala nigaran qalmasın deyə telefonla zəng edib ona deyərik.

– Yox, mən gedəcəyəm, – deyə Nazim israr edirdi. – Sabaha dərslərimi hazırlamamışam. Ədəbiyyat müəllimimiz də təzədir, çox ciddi adama oxşayır.

Onlar bu barədə müzakirə etdikləri zaman yağış qəfildən kəsdi. Buna baxmayaraq xalası kiçik oğlunun pencəyini güclə də olsa, ona geydirə bildi.

Evlərinə üç tin qalmış yağış təzədən başladı, nə başladı! Nazim qaçmağa məcbur oldu. Bu zaman hardansa it zingiltisi eşidildi. Nazim əvvəlcə ona fikir vermədi. Ancaq itin zingiltisi ona körpə bir uşağın ağlamasını xatırlatdı. Ürəyinə sanki od düşdü. Zingilti gələn tərəfə yüyürdü. Nə görsə yaxşıdır? Avçarka balasına oxşar kiçik bir it yağışın altında çim suya batmışdı. Onun kiçik, qəşəng yumru gözlərindən yağış damcıları göz yaş kimi süzülürdü. Nazim onu bacardı ki, navalçanın yanında söykənib oturmuş küçüyü qamarlayıb sinəsinə basdı.

Küçük buz parçası kimi soyuq idi. Bütün bədəni tir-tir əsirdi.

– Can-can, – deyən Nazimin dodaqları arasından titrək səsi eşidildi. Xalası oğlunun pencəyi ilə küçüyü elə бүkdü ki, o sanki öz təşəkkürünü bildirdi. Su gölməçələrinin üstündən sürətlə atıla-atıla özünü evə çatdırmağa çalışdı. Küçük zingiltisini kəssə də, bədəninin titrəyişi hələ də davam edirdi.

– Vay, gör necə islanmışsan, – deyə anası səsləndi. – Bəs o qucağındakı nədir?

Nazim pencəyinin ədəklərini araladı. Anası qaraca küçüyü görən kimi əllərini çırpdı.

– Vay, vay. Başdan-ayağa murdar olmusan... Tulla yerə, üst-başını yaxşıca çırp. Murdar it balasını da adam belə ürəyinin başına çıxardar? Murdarın biri murdar! Uşağın pencəyini də murdarlamısan.

– O, murdar deyil, yağışın suyu onu yaxşıca yuyub.

– Bunu onlara demək ayıbdır. Gərək pencəyi yuyam. Özün də gir hamamda çim.

Nazim anasının dediyi kimi etdi. Küçüyü köhnə bir dəsmala büküb çarpayısının altına qoydu. Özü də rahat yuxuya getdi. Lakin gecənin bir yarısı əli buz kimi soyuq bir şeyə toxundu.

Məlum oldu ki, kiçik yuxarı – çarpayının üstünə qalxmış və Nazimin yorğanının bir küncündə qısılib yatmışdır. Yaxşı ki anası bundan xəbər tutmamışdı. Tez onu köhnə dəsmalın içinə büküb öz yerinə qoydu.

Ancaq gecədən bir qədər keçmiş indi də bədəninə nə isə deydi. Kiçik onun yorğanının altına qısılmışdı. Anası eşitməsin deyə səsinə çıxarmadan onu yorğanın altında gizlətdi. Kiçik də dil bilirmiş kimi, səsinə çıxarmadan isti yorğanın altında şirin yuxuya getdi. Səhər tezdən oyanıb küçüyü xalata bürüyüb çarpayısının altına qoydu. Bu zaman itin səsinə çıxarmadığına sevindi. Anasının hava tam işıqlananda oyanıb ona yaxınlaşdığını gördü. Tez gözlərini yumub özünü yuxululuğa vurdu. Beləliklə, səhər yuxusuna getdi. Hava tamam açıldıqdan sonra küçüyün də yuxuya getdiyini hiss edərək çox sevindi.

Anasının səsinə bir mülayimlik hiss etdi. O gülümsəyərək dedi:

– Gör bir necə şirin yuxudadır.

– Ana, yazıq gecənin çox yarısını sel kimi tökən yağışın altında keçirib, gəl bir isti otaqda da belə şirin yatmasın.

Anası otaqdan çıxdıqdan sonra Nazim onu qucağına götürüb yorğanın altında gizlətdi. O, xeyli müddət Nazimin əlini yalayandan sonra gözləri süzüldü və təzədən yuxuya getdi.

Beləliklə, anasından gizlin imkan olduğu zaman onu tumarlayırdı.

Baharın axırı idi. O, küçüyü artıq həmişəlik çarpayısının altında gizlətməyə alışdı. Kiçik özü də artıq çarpayının altında yatmağı sevirdi. Səhərin gözü açılan kimi qalxır, Nazimi məktəbə yola salıb geri qayıdırdı.

Havalar isindikə kiçik günün çox vaxtını həyətdə düzəldilmiş talvarın altında keçirirdi. İndi o, ailəyə yaxın adamlarla yad adamları açıq-aydın seçir, gözünə azca yad görünən adamı görərkən hürür və bəzən onun üstünə atılırdı. Onun bu hərəkətləri anasının həm xoşuna gəlir, həm də qəzəbləndirirdi. Bir gün ailənin ən yaxın adamı – Badam adlı paltaryuyan qadın çirkli paltarları boğça bağlayıb apararkən kiçik çirkli paltarlardan yapışib hürə-hürə dartmağa başladı. Arvadın qışqırığına çatan anası ayağından başmağını çıxarıb onu qovdu.

Beləliklə, o, tanımadığı adamı həyəətə buraxmırdı. Küçüyün bu hərəkətləri anasını bərk əsəbiləşdirirdi. O, tez-tez tanımadığı adamların köməyinə qaçmalı olurdu.

Bu hadisədən sonra anası artıq qərara gəldi ki, onu həyətdən çıxarsın. Həyəət qapısı küçüyün üzünə həmişəlik bağlandı. O, həyəətə daxil ola bilməsə də, həyətdən uzağa gedə bilmirdi. Onu həmişə bağlı həyəət qapısının ağzında görürdülər.

Bir gün qərribə bir hadisə oldu. Anasının qədim, çox qədim bir xalçası vardı. Xalçadan başı çıxanlar deyirdilər ki, o xalça on yeddinci əsrdə toxunulub. Buna görə də anası onu həmişə sandıqda saxlardı. Xalçanın tərfi bütün qohum-qonşuya yayılmışdı. Havalər bərk isti keçdiyindən anası xalçanı ara-sıra sandıqdan çıxarıb günə verirdi. Necə olmuşdusa, bir nəfərin gözü xalçaya düşmüşdü. Çox gözlədikdən sonra bir gün fürsət tapıb onu oğurlayır. O, həyəət qapısından çıxarkən ətrafda gəzişən kiçik onu görür və dərhal arxasınca düşüb qovur. Oğru bir neçə tin uzaqlaşa bilər, kiçik isə onun ətəyindən tutub buraxmır. Aralarında savaşı başlayır. Oğru yerdən tapdığı daş parçası ilə iti ayağından zədələyir, lakin özü aradan çıxıb bilmir. Bu savaşı görən camaat köməyə çatır və oğru xalçadan əl çəkib canını qurtarır. Polisə xəbər çatır.

Bu əhvalatdan sonra polis nəfərləri itin kimin olduğunu öyrənməyə başlayırlar. Nazim polisə çağırılır. Ayağı sarınmış it onu görən kimi sınımış ayağı ilə ona tərəf sürünür və zingildəyir. Nazim gözləri yaşarmış halda onu qucağına alıb tumarlayır. Polis idarəsində olanların hamısı kövrəlir. Nazim onları başa salır ki, nəinki it, hətta xalça da onlarındır. Və bütün əhvalatı axıradək onlara danışır.

Xəstə Qasım Tikmədaşlı
OLMAZ

Dəli könül, nə divanə gəzirsən,
Bivəfa dilbərdən sənə yar olmaz.
Düz çıxmaz ilqarı, əhdi-peymanı,
Hərcayıda namus, qeyrət, ar olmaz.

Üz vermə nadana, sirr vermə pisə,
Axır qəlbin ya inciyə, ya küsə,
Ot bitər kök üstə, əsli nə isə,
Yovşan bəsləməklə çəmənzar olmaz.

Vəfaliyə əmək çəksən, itirməz,
Bədəsil nəsihət, öyüd götürməz.
Qabaq tağı tər şamama bitirməz,
Göy söyüddə heyva olmaz, nar olmaz.

Təklif olunmamış bir yerə varma,
Nər olmaz meydanda hər bıqıburma,
Seyraqıb adama sən yaxın durma,
Xain çıxar, onda düz ilqar olmaz.

Xəstə Qasım günü keçmiş qocadı,
Gələn bəzircandı, gedən xocadı,
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.

Yunus Əmrə
MƏNALI SÖZ...
(ixtisarla)

Dediyin sözləri bişir,
Mənasız sözləri şaşır.
Sözünü ağılla düşür,
Damağı çağ edər bir söz.

Gəl, ey könlüm şəhriyarı,
Sözümüzü dinlə barı,
Yüz min gövhəri, dinarı
Qara torpaq edər bir söz.

İnsan bilər söz dəmini,
Söyləməz sözün kəmini.
Bu dünya cəhənnəmini
Səkkiz uçmaq edər bir söz.

Yeri sən öz yolun ilə,
Qafil olma bilün ilə,
Anla ki, öz dilin ilə
Dərdini dağ edər bir söz.

Yunus, seçmə söz yatından,
Söylə sözü qayətindən,
Keçmə, keçmə şeyx qatından,
Səni iraq edər bir söz.

Mövzu:

“Layihələr üzrə təqdimatların müzakirəsi”

Layihələr üzrə təqdimatların müzakirəsinin səmərəli olması hazırlıq işinin planlı şəkildə aparılmasından asılıdır. Müzakirənin diskussiya xarakterli olması faydalıdır. Bunun üçünsə şagirdlər icra edəcəkləri işləri əvvəlcədən aydın təsəvvür etməlidirlər. Müzakirənin debat formasında aparılmasını planlaşdıran müəllim əvvəlcədən mövzu müəyyənləşdirməlidir. Məsələn, aşağıdakı mövzu debatın canlı keçməsinə imkan yaradar: “Layihələr üzrə təqdimatlar səmərəli keçmişdir”.

Debatla hazırlaşan şagirdlər layihələrlə bağlı ilk iki dərstdə icra olunmuş işləri bir daha nəzərdən keçirib yazılı qeydlər edirlər. Həmin dərslərdə tapşırıqların hansı səviyyədə yerinə yetirildiyi, oxu materiallarının necə mənimsənildiyi barədə əllərində dəqiq məlumat olan şagirdlər debatda fikirlərini təsdiq edən dəlillər səsləndirməkdə çətinlik çəkmirlər.

Münsiflərin əsaslandırılmış qərarı debat iştirakçıları tərəfindən obyektiv qiymətləndirmə kimi qəbul edilir.

İfadəli oxuda istifadə edilən şərti işarələr

1		Qısa fasilə (bir sayına bərabər)	sətri
2		Orta fasilə (iki sayına bərabər)	sətri
3		Uzun fasilə (üç sayına bərabər)	sətri
4	—	Məntiqi vurğu	sətiraltı
5	↗	Tonun yüksəlməsi	sətirüstü
6	↘	Tonun alçalması	sətirüstü
7	.....	Sözün uzadılması, yaxud cümlənin hissəsinin oxu tempinin aşağı salınması	sətiraltı
8	➔	Tempin artırılması (oxunun sürətləndirilməsi)	sətiraltı
9	⤿	Yanaşı gələn sözlərin birnəfəsə deyilməklə oxunması	sətirüstü
10	⤿	Misrada fikrin tamamlanmayıb növbəti misraya köçürülməsi	sətri

LÜĞƏT*

A

Ahəstə – asta, yavaş, ağır, üsullu

Axur – heyvanlara yem tökmək üçün taxtadan, daşdan və s. qayıran, divara yapışmış qab, qutu

Al – 1. qırmızı; 2. qızmar, yandırıcı

Almaz – son dərəcə bərk, rəngsiz, şəffaf, qiymətli daş

B

Bəhrələnmək – fayda götürmək, səmərə götürmək; faydalanmaq, istifadə etmək

Bərq vurmaq – parlamaq, par-par parıldamaq, işıqlanmaq, işıldamaq

Biçarə – 1. yazıq, miskin, fəqir, məzlum; bədbəxt; 2. çarəsiz, əlacsız; aciz

Biət (beyət) – birinin hakimiyyətini qəbul edərək ona tabe və sadıq olma

Biganə – yad, yabançı, özgə, tanış olmayan

Binəşib – nəşib, məhrum

Bivaxt – 1. vaxtı çatmadan, vaxtından tez; 2. yersiz, qeyri-münasib vaxtda, gec

Biz – dəşik açmaq üçün ucu şiş metal alət

Boğça – içində dəyişək, parça və s. qoyulub bükülmüş bağlama (böyük yaylıq)

Büt – büt-pərəst xalqların ibadət etdikləri heykəl, şəkil və s.

C

Cin – 1. nağıllara və bəzi inanclara görə, gözə görünməyən varlıq, mövhumi bir məxluq; 2. *məc.* xırdaca, cılız, lakin çevik, zirək uşaq haqqında

Ç

Çağlamaq – 1. çağılıtlı ilə axmaq, şırıltı ilə köpüklənərək tökülmək; 2. qaynamaq, coşmaq

*Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti
(4 cildə, Bakı, Şərq-Qərb, 2006)
əsasında hazırlanmışdır.

Çarhovuz – böyük hovuz

Çələng – gül və ya bitkilərdən dairə şəklində hörülmüş zinət, bəzək

Çillə – qışın böyük və kiçik çillədən ibarət ilk iki ayı

Çocuq – uşaq

Çömçəquyruq – suda-quruda yaşayan heyvanların quyruqlu sürfəsi

Çutqu – qadın yaylığı

D

Dadına çatmaq – köməyə gəlmək, haraya gəlmək, kömək etmək

Daldalanmaq – dalda bir yerə sığınmaq, çəkilmək, pənah aparmaq; özünü bir şeyin təsirindən qorumaq üçün bir yerə çəkilmək: *Ağacın altında daldalanmaq*

Dalmaq – *burada*: özünü unutmaq dərəcəsində bir şeylə dərindən məşğul olmaq, bir şeyə başı qızıışmaq

Daş-qaş – qiymətli daşlar, cavahirat

Day – biryaşar at balası, dayça

Dəlil – hər hansı bir şeyi sübut etmək üçün əsas; sübut

Dərya – dəniz

Dəyərləndirmək – bir adamın, şeyin və ya işin əhəmiyyətini, keyfiyyətini, dəyərini düzgün başa düşüb təqdir etmək, ona qiymət vermək; qiymətləndirmək

Diraz – uzun

Doqqaz – adətən, kənd yerlərində evin, həyətin, bağın və s. hasarında bir-birinə keçirilən ağaclardan ibarət sadə qapı

Dürlü – cür, növ

E

Eşik – bayır, dışarı, çöl

Etina – artıq diqqət yetirmə, əhəmiyyət vermə, sayma

Eyham – ikimənalı, üstüörtülü söz və ya ifadə; işarə

Ə

Əbədi – daimi, həmişəlik

Əcibə – çox qəribə, çox təəccüblü, qeyri-adi, görünməmiş

Əklil – çiçəklərdən və ya yarpaqlardan dairə və ya tac şəklində
hөрülmüş bəzək; çələng

Əql – ağıl

Əllaməlik – özünü alim, bilici kimi göstərmə, alimlik satma

Ər – *burada*: sözündə möhkəm, mərd; qəhrəman, igid, qoçaq

Ərən – ər, qoçaq, igid

Əsil-nəcabət – nəsil, soy, nəşəb, mənşə; təmiz bir nəslə
mənsubiyyət, soyluluq

Əsrarəngiz – sirli, sirr ilə dolu; anlaşılmaz

F

Faşist – faşizm (demokratik azadlıqlara son qoyaraq yerinə qatı
şovinizm, irqçilik və avtoritar sistem yaratmaq məqsədi güdən siyasi
cərəyan) tərəfdarı

Fateh – bir məmləkəti, ölkəni tutan, ölkələr fəth edən, işğal edən
şəxs

Faydalanmaq – fayda götürmək, xeyir götürmək, istifadə etmək,
bəhrə götürmək

Fəda – ən əziz bir adam və ya yüksək amal, iş yolunda özünü qurban
etmə

Fəlakət – böyük bəla, müsibət, bədbəxtlik

Fəryad – acı-acı bağırma, nalə, fəğan, ah-nalə

Fəsad – nifaq, qarışıqlıq, fitnə, intriqa, hərc-mərclik

Filosof – *burada*: həyata, hadisələrə ağılla, düşüncə ilə, mühakimə
ilə yanaşan, həyatda qarşıya çıxan çətinliklərə, iztirablara
soyuqqanlıqla dözən adam

Fitrət – *burada*: yaradılış, xilqət, təbiət

Frank – Fransada pul vahidi

Füsunkar – valehedici, məftunedici, heyranedici, əfsanəvi

Füzul – uzunçu, çoxdanışan, naqqal, artıq sözlər danışan

G

Giriftar – tutulmuş, düçar, mübtəla

Göyəm – cır və peyvənd cinsləri, göy rəngli, turşməzə,
ağızbüzüsdürücü meyvəsi olan kol-ağac

H

Hayqırmaq – qışqırmaq, bağırmaq, hay salmaq

Həmlə – *burada*: hamilə

Hikmət – 1. müdrik söz, dərin fikir, dərin məna, müdriklik, dərinlik; 2. anlaşılmaz şey, gizli səbəb, sirr, müəmma

Hilal – təzə çıxmış, bir-iki günlük ay, aypara

Hövzə – 1. böyük süni sututar; dəryaça; 2. qolları ilə birlikdə çayın əhatə etdiyi sahə, dənizə, gölə yapışmış ərazi

X

Xəzəl – payız fəslində ağaclardan tökülən quru (saralmış) yarpaqlar

Xəzri – Abşeron yarımadasında şimaldan əsən şiddətli külək

Xonça – şirniyyat, meyvə və s. yeməli və ya başqa hədiyyələr qoyulmuş bəzəkli tabaq və s.

İ

İftixar – fəxr, fəxr etmə

İlxı – at sürüsü

İraq – uzaq, uzaqda

İstiqlal – müstəqillik, istiqlaliyyət; siyasi azadlıq, başqalarından asılı olmayıb özbaşına yaşama

K

Kabus – qarabasma, kölgə, qorxulu, dəhşətli yuxu, xəstə təxəyyüllü adamın gözüne görünən şey, xəyalən təsəvvürə gələn surət

Kaftar – 1. səhra və yarımşəhra yerlərdə yaşayan və başlıca olaraq leş yeməklə keçinən yırtıcı məməli heyvan; 2. qoca, çirkin, idbar adam haqqında (bəzən “qoca” sözü ilə söyüş mənasında)

Karvan – 1. bir-birinin ardınca sıra ilə hərəkət edən yüklü heyvan (əsasən, dəvə) dəstəsi (qatarı); qafilə; 2. *məc.* toplu halında bir-birinin ardınca, sıra ilə hərəkət edən şeylər haqqında

Kəhkəşan – gecələr göy üzündə ağ yol şəklində görünən ulduzlar topası; hacılar yolu, süd yolu

Kərə – *burada*: dəfə

Kətan – saplağından toxunmaya yarar lif, toxumlarından isə yağ əldə edilən ot-bitki

Kompozisiya – ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin quruluşu və onların hissələri arasında qarşılıqlı əlaqə; *burada*: musiqi əsəri // müəyyən quruluşu, vəhdəti olan rəssamlıq əsəri

Köftguyi-bihudə – mənasız söhbət

Köklənmək – musiqi alətlərində: səslərin lazımı tona salınması, simlərin bir-birinə uyğunlaşdırılması; *məc.* sazlanmaq, saz hala gətirilmək; bir yerdə kök salmaq; iri-iri tikilmək

Krujeva – paltarı bəzəmək üçün şəbəkəli tor toxuma

Kürə – Yer kürəsi, üzərində sakın olduğumuz planet; dəmiri qızdırmaq üçün körüklə odu közərdilən dəmirçi ocağı; palçıqdan, gildən və ya dəmirdən düzəldilən kiçik ocaq

Q

Qamət – boy, boy-buxun, qədd

Qaramat – *burada*: dərd, qəm, qüسسə

Qədəm – 1. addım; 2. ayaq

Qəflət – 1. qafillik, xəbərsizlik; 2. cəhalət, avamlıq; 3. diqqətsizlik, qeydsizlik, huşsuzluq, səhlənkarlıq

Qəliz – 1. qatı (duru olmayan); 2. anlaşılmazı çətin olan, anlaşılmaz, çox mürəkkəb; 3. kəsif, sıx; 4. tünd, kəskin (qəliz qoxu)

Qərīb – 1. yad yerdə olan, qüribətdə yaşayan, özgə yerli, gəlmə; 2. yad, özgə, tanış olmayan

Qımıldanmaq – yerində hərəkət etmək, yavaşca tərpənmək

Qırım – görkəm, təhər-töhür, görünüş, hal, əhval, tövr

Qırmanc – kırıqdən, dəridən, ipdən və s. düzəldilmiş uzun dəstəli qamçı; şallaq, tatarı

Qıbləgah – 1. namaz qılarkən müsəlmanların üzlərini çevirdikləri tərəf; 2. keçmişdə padşahlara verilən ünvanlardan biri

Qoşqar – Azərbaycanda dağ

Qovaq – 1. söyüd fəsiləsindən müxtəlif növləri olan qollu-budaqlı ağac; 2. heyvan tüklərinin arasında olan kəpək, qabıq

Qulun – körpə at balası

Qürur – 1. ıftixar, mənlilik hissi, təmkin; 2. təkəbbür, məğrurluq, lovğalıq, özünü yuxarı tutma

L

Lombard – daşınar əmlakı və ya başqa bir şeyi girov kimi qəbul edib borc pul verən kredit müəssisəsi

M

Manşırlamaq – bir şeyin yerini, səmtini və başqa cəhətlərini bələdləmək, nişanlamaq

Meh – xəlif yel, yüngül, yumşaq yel, sakit külək

Mehr – sevgi, məhəbbət

Meşin – aşılama yolu ilə hazırlanan ən sadə, yumşaq qoyun və s. dərisi; həmin dəridən tikilmiş, hazırlanmış məhsul

Meyxana – 1. şərab satılan və içilən dükan, şərabçı dükanı; 2. fikirləşmədən, qabaqcadan hazırlaşmadan deyilən, adətən, məzhəkəli şeir növü

Məchul – bilinməyən, naməlum

Məcməyi – mis və ya başqa metaldan düzəldilmiş dairəvi yastı iri qab, iri sini

Məğrib – günbatan, qərb/ şərqə müqabil cəhət

Məğrur – öz ləyaqətini, üstünlüyünü hiss edən, mənlilik hissi olan; qürurlu, vüqarlı

Məlun – əsl mənası “lənətə gəlmiş”, “lənətlənmiş”, “Allahın rəhmətindən məhrum”, “mürtəd” olub Azərbaycan dilində söyüş, qarğış mənasında işlənir

Mənbə – 1. yeraltı suların çıxdığı yer, qaynaq, bulaq, çeşmə; 2. məc. əsasını, başlanğıcını təşkil edən şey; 3. elmi tədqiqatın əsaslandığı yazılı abidə, sənəd, əsər və s.; 4. çayın başlandığı yer

Məngənə – 1. hər cür şeyi sıxıb saxlamaq üçün çilingər aləti; 2. məc. sərbəstliyə mane olan, sıxan, təzyiq edən, əziyyət verən şey haqqında

Məsxərə – istehza, ələ salma, masqara; 2. hoqqabaz, oyunbaz, masqarabaz

Məsum – günahsız, heç bir günahı, qəbahəti olmayan // "yazıq, zavallı" mənasında

Məşriq – günəşin doğduğu tərəf, şərq/günbatana müqabil olan tərəf

Məşvərət – bir məsələni həll etmək üçün yığılıb danışma, müzakirə etmə, məsləhətləşmə

Məyus – ümitsiz, ümidini kəsmiş, ruhdan düşmüş; naümid/ qəmli, qüssəli, bikef, pərişan, pərt

Mil – *burada*: müxtəlif ölkələrdə müxtəlif uzunluğa bərabər məsafə ölçüsü

Minarə – azan vermək üçün məscidlərin yanında və ya üstündə ucalan qüllə

Mirvari – bəzi molyuskaların balıqqulaqlarından çıxarılan ağ və ya çəhrayı (nadir hallarda qara) rəngli dənələr şəklində qiymətli sədəf maddəsi; dürr

Misli-bərabəri – misl: bənzər, oxşar, tay; tayı-bərabəri
Möcüzə – burada: 2. qeyri-adiliyi ilə heyrət doğuran, qeyri-adi bir şey
Müjdə – xeyir xəbər, şad xəbər, xoş xəbər, sevindirici söz; muştuluq
Münaqişə – çəkişmə, bəhsləşmə, toqquşma, ciddi ixtilaf
Mürgü – oyaqlıqla yuxululuq arasındakı hal, yarıyuxulu hal
Müsabiqə – iştirakçıların içərisindən ən yaxşılarını seçib ayırmaq
 üçün keçirilən yarış, konkurs

N

Nagəhan – 1. gözlənilməyən, gözlənilməz, naqafil; 2. gözlənmədən, birdən-birə, qəfildən, xəbərsiz
Naqis – tam və mükəmməl olmayan, yarımçıq, natamam, əskik; 2. eyib və qüsuru olan, nöqsanlı, eyibli, qüsurlu
Naqqa – şirin suda yaşayan üstü pulsuz, bığlı, iri yırtıcı balıq
Nalə – ah-zar, inilti, sızıltı, fəryad, fəğan
Narın – 1. son dərəcə xırda, toz kimi; 2. məc. zərif, incə, nazik
Nəql – 1. nağıl; 2. bir yerdən başqa yerə aparma, köçürmə, daşıma; 3. cərəyan, səs və s. keçirən; keçirici
Nərə – 1. qiymətli əti, kürüsü olan, çaylarda, dənizlərdə yaşayan qığırdaqlı balıq; 2. hücum, həmlə, vuruş əsnasında bərk bağırma; bağırıtı// ümumiyyətlə, bərk qışqırıq, çığırıtı
Nur – aydınlıq, işıq

O

Ovqat – burada: əhvali-ruhiyyə, ruhi vəziyyət, hal

Ö

Örüş – mal-qara otarılan yer, geniş otlaq

P

Paxıllıq – başqasının rifahına, üstünlüyünə, müvəffəqiyyətinə, xoşbəxtliyinə, irəli getməsinə dözməmə, bundan dilxor olma, acıqlanma; gözügötürməzlilik, dargözlük
Pak – təmiz// müqəddəs, mübarək, əziz
Pasiban – 1. qarovulçu, qoruyucu, keşikçi, nəzarətçi; 2. hami, himayəçi

Pərişan – 1. dağınıq, qatma-qarış, nizamsız; 2. qəmli, kədərli, qüssəli

Post – 1. bir şeyi və ya şəxsi müşahidə altında saxlamaq və ya mühafizə etmək üçün yer, məntəqə; 2. bir şeyi mühafizə etmək və ya müşahidə altında saxlamaq üçün müəyyən yerdə qoyulmuş növbətçi və ya əsgər dəstəsi

Pud – metrik ölçü sistemindən əvvəl işlədilmiş, 16,4 kq-a bərabər ağırlıq ölçüsü

Pünhan – heç kəsin bilmədiyi, gizli, xəlvət

R

Rifah – yaşayışda xoş güzəran, firavanlıq, bolluq və rahatlıq

Ruzi – azuqə, yeyəcək

Ruzigar – *burada*: dövrən, zamanə

S

Sağır – kar

Sazaq – bərk soyuq, şaxta

Səcdə – 1. namazda alını möhürə söykəyib Quranın bəzi ayələrini oxuyarkən dua oxuma; 2. qabağında baş əymək, təzim etmək

Səciyyələndirmə – bir şeyin səciyyəvi xüsusiyyətlərini vermək, göstərmək // bir şəxsin və ya şeyin fərqləndirici xüsusiyyətlərini təşkil etmək

Səda – səs, avaz

Sərkərdə – böyük qoşun birləşmələrinin başçısı, komandan

Sırsıra – axmaqda olan su damcılarının donması nəticəsində əmələ gələn buz lülələri

Snayper – *burada*: mahir atıcı, sərrast nişançı

Sudə – suda

Ş

Şahənşah – 1. 1979-cu il İran islam inqilabına qədər İran şahlarının titulu; 2. başçı, padşah

Şəffaf – baxdıqda o biri tərəfi görünən, işıqı asanlıqla buraxan, içindən keçirən

Şəkk – bir şeyin gerçəkliyinə, doğruluğuna şübhə etmə; şübhə, güman, zənn

T

Taqət – güc, qüvvət

Taqım – rota, eskadron və ya topçu bölməsi və bu cür bölməni təşkil edən əsgər dəstəsi

Tale – 1. bəxt, qismət; 2. müqəddərat, gələcək, iqbal

Talib – meyil edən, istəyən, arzusunda olan, həvəsində olan

Tas – enli, dairəvi dayaz metal qab; təst, ləyən

Təəssürat – xarici aləmdəki əşya və hadisələrin insan şüurunda buraxdığı iz, onların əksi, ona təsiri

Təkəbbür – iddia, təşəxxüs, lovğalıq, özünü çəkmə, fors

Tərlan – 1. güclü dimdiyi və uzun qanadları olan yırtıcı quş; 2. *məc.* qoçaq, igid, zirək, qəşəng mənasında

Təşəxxüs – lovğalıq, təkəbbür, özünü çəkmə, iddia satma

Tuluq – içində maye, yağ və s. saxlamaq, nehrə çalxalamaq üçün qab kimi işlədilən, aşılama ilə hazırlanmış bütöv qoyun və ya keçi dərisi

Tül – çox vaxt güllü naxışları olan yüngül, toraoxşar şəffaf parça

Tümən – İranda pul vahidi

Türmə – həbsxana

U

Ulu – çox böyük, ən böyük, böyük

Ü

Ün – səs, səda

Ünsiyyət – qarşılıqlı münasibət, əlaqə, yaxınlıq, ülfət

Üy – oynaq, buğum

V

Vaqif – bir işdə məlumatlı, biliyi olan; xəbərdar, məlumatlı

Valeh – heyran, məftun, vurğun; heyran olmuş, məftun olmuş, vurulmuş

Vücud – 1. olma, varlıq, mövcud olma, var olma; 2. cisim, bədən, orqanizm; 3. adam, şəxs

Vüqar – öz heysiyyətini, mənliyini yüksək tutma, mühafizə etmə; təmkin, ağırlıq, ciddiyyət, başıucalıq

Vüqarlı – öz heysiyyətini, mənliyini qoruyan; təmkinli, təşəxxüslü, ağır, başıuca, məğrur

Y

Yağı – düşmən

Yalman – atın (və bəzi heyvanların) boynunun üst hissəsində bitən uzun tüklər; 2. hündür bir yerin təpəsi, dikdir, yoxuşun başı

Yamac – dağın, təpənin ən yüksək nöqtəsindən aşağıya maili səthi

Yararlanmaq – fayda götürmək, bəhrə götürmək

Yey – yaxşı

Z

Zastava – dövlət sərhədinin müəyyən sahəsini mühafizə edən hərbi hissə, habelə bu hissənin yerləşdiyi yer, məntəqə

Zavallı – 1. dolu, istilik və s. nəticəsində zədələnmiş (ağac, bitki və s. haqqında); 2. acınacaqlı halda olan, yazıq, biçarə, başıbəlalı, bədbəxt

Zəfər – qalibiyyət, qələbə

Zərrə – bir şeyin ən kiçik hissəsi

Zifən – çox bilən adam

Zilləmək – gözlərini bir nöqtəyə dikmək, kirpiklərini qırpmadan diqqətlə bir nöqtəyə baxmaq

Zirvə – dağın ən yüksək nöqtəsi, təpəsi

Züfunun – 1. bir çox elmləri və fənləri bilən; 2. çox ağıllı, məlumatlı adam, alim

Zümrüd – 1. yaşıl rəngli qiymətli daş; 2. yamyaşıl, yaşıl, tünd-yaşıl şey haqqında

DƏRSLİKDƏKİ BƏZİ TERMİNLƏRİN İZAHİ

Epizod – bədii əsərin (əfsanə, nağıl, hekayə...) bitkin parçası

İdeya – bədii əsərdə sənətkarın oxucuya çatdırdığı əsas fikir

Məntiqi vurğu – diqqətin cümlədəki hər hansı bir sözə, ifadəyə cəlb edilməsi, onun xüsusi məna daşdığının nəzərə çarpdırılması məqsədilə digərlərindən fərqli tələffüz olunması

Mövzu – sənətkarı düşündürən, onun dərk edərək əsərində işıqlandırdığı həyat hadisəsi

Portret – bədii əsərdə surətin xarici görünüşünün təsviri

Surət – bədii ədəbiyyatda və incəsənətin digər növlərində yaradılmış insan obrazı

Süjet – bir-biri ilə əlaqəli olub ardıcıl surətdə inkişaf edən, əsərin məzmununu təşkil edən hadisələr

Təsvir – bədii əsərdə əşya, insan, hadisə və s. sözlə təqdimi

OXUMAĞI MƏSLƏHƏT GÖRÜRÜK

Əsərlər müəllimin tövsiyəsi ilə seçilə bilər

1. Əsatirlər, əfsanə və rəvayətlər. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2005.
2. Azərbaycan nağılları. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2005. 5 cildə
3. “Koroğlu” dastanından “Koroğlu ilə Dəli Həsən” qolu. “Koroğlu” dastanı, “Lider” nəşriyyatı, 2005.
4. Viktor Hüqo. “Səfillər” (uşaqlar üçün işlənmiş variant), “Altun kitab” nəşriyyatı
5. Zəhid Xəlil. Seçilmiş əsərləri. III cild. Uşaqlar üçün nağıl-povestlər. Bakı, 2008, ADPU nəşriyyatı
6. Rzaquluzadə Mikayıl. Seçilmiş əsərləri. “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2006.
7. Behrəngi Səməd. Hekayələr. “Qanun” nəşriyyatı, 2017.
8. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. 3 cildə – I cild. XX əsrə qədərki uşaq şeiri. Bakı, “Öndər” nəşriyyatı, 2005.
9. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. 3 cildə – II cild. XX əsr uşaq şeiri. Bakı, “Öndər” nəşriyyatı, 2004.
10. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. 3 cildə – III cild. Nəsr. Bakı, “Öndər” nəşriyyatı, 2005.
11. Seton-Tompson Ernest. “Seçilmiş əsərləri”. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2006.

İnternet mənbələri:

1. Tarixi əfsanələr və rəvayətlər.
2. Azərbaycan nağılları.
3. Azərbaycan xalq nağılları.
4. Abbasqulu ağa Bakıxanov. “Yersiz iftixar” (təmsil).
5. Naibə Yusif. “Astana” (hekayə).

BURAXILIŞ MƏLUMATI

ƏDƏBİYYAT – 6

Ümumi təhsil müəssisələrinin 6-cı sinifləri üçün ədəbiyyat fənni üzrə

DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər
Soltan Hüseyn oğlu Əliyev
Aynur Cəfər qızı Mustafayeva
Ülkər İsmayıl qızı Əliyeva

Redaktor
Kəmalə Cəfərli
Bədii redaktor
Taleh Məlikov
Texniki redaktor
Zeynal İsayev
Dizayner
Taleh Məlikov
Rəssam
Elmir Məmmədov
Korrektor
Aqşin Məsimov

© Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi: 2025-

Müəlliflik hüquqları qorunur.

Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi: 24,4. Fiziki həcmi: 26 çap vərəqi.

Formatı: 57×82¹/₈. Kəsimdən sonrakı ölçüsü: 195×275. Səhifə sayı: 208.

Şriftin adı və ölçüsü: Times New Roman qarnituru 9-12 pt. Ofset kağızı. Ofset çapı.

Sifariş __. Tiraj 153500. Pulsuz. Bakı – 2025.

Əlyazmanın yığma verildiyi və çapa imzalandığı tarix: 11.06.2025

Çap məhsulunu hazırlayan:

“Bakı” nəşriyyatı (Bakı, H.Seyidbəyli küç., 30)

Pulsuz

Əziz məktəbli !

Bu dərslik sizə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sizə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, siz də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsınız ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşınız ondan sizin kimi rahat istifadə edə bilsin. Sizə təhsildə uğurlar arzulayırıq!

